

LAPSEN ASEMA HUOLTO- JA TAPAAMISRIIDOISSA - KIRJALLISUUSKATSAUS

Tiina Arppe
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus
Chydenius
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Tekijä Tiina Arppe	
Työn nimi Lapsen asema huolto- ja tapaamisriidoissa - kirjallisuuskatsaus	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 83 sivua
Ohjaaja Anu-Riina Svenlin	
<p>Tutkimus käsittelee lapsen asemaa huolto- ja tapaamisriidoissa ja sen tehtävänä on selvittää niitä keinoja, joilla lasta voitaisiin tässä tilanteessa tukea. Huolto- ja tapaamisriidalla tarkoitetaan tutkimuksessa tilannetta, jossa vanhemmat eivät eron jälkeen kykene sopimaan lapsen asumiseen, kasvatukseen ja tapaamiseen liittyvistä kysymyksistä keskenään, vaan jossa konflikti tuodaan muodossa tai toisessa sosiaalitoimeen ja jossa siihen tyypillisesti liittyy toistuvia lastensuojeluilmoituksia, palvelutarpeen arviointoja ja/tai lastensuojelun asiakkuus. Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa niitä keinoja, joita viimeaikainen kansainvälinen tutkimuskeskustelu tarjoaa sosiaalityöntekijän käyttöön lapsen äänen esiin saamiseksi huolto- ja tapaamisriidoissa.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä on systemaattinen kirjallisuuskatsaus, joka sisältää myös integroivan kirjallisuuskatsauksen piirteitä. Tutkimuksen aineiston muodostaa yhdeksän vertaisarvioitua englanninkielistä tutkimusartikkelia, jotka on julkaistu vuosina 2010–2020. Aineiston analyysissä on sovellettu teorialähtöistä sisällönanalyysia, jonka tuloksia on tulkittu lapsuudentutkimuksen viitekehyksessä lapsen osallisuuden ja suojelun välisen käsitteellisen jännitteen kautta. Aineiston analyysissä on käytetty luokitteluperusteena tutkimuskysymyksistä johdettua dikotomiaa haasteiden ja voimavarojen/tuen välillä, ja näitä koskevia näkemyksiä on tarkasteltu sekä lasten että ammattilaisten haastatteluissa.</p> <p>Tutkimuksen perusteella lapset kokivat tapaamisissa ammattilaisten kanssa eniten haasteita prosesseja ja oikeuksia koskevien tietojen saannissa sekä toisaalta kohtaamisessa ja kuuluksi tulemisessa. Ammattilaisten haastavimmiksi kokemat asiat liittyivät ammatillisen osaamisen vajeisiin lasten haastattelemisessa sekä huoleen lasten turvallisuudesta haastattelujen ja raportoinnin jälkeen. Tutkimuksen keskeisin tulos oli, että valtaosa lapsista halusi huolto- ja tapaamisriitatilanteessa päästä keskustelemaan tilanteestaan ja tuomaan oma mielipiteensä esiin. Lasten keskeisimmät viestit ammattilaisille tässä tilanteessa liittyivät tiedonsaantiin, kuuntelemiseen ja luottamukseen. Tutkimusten tulosten pohjalta erityistä huomiota tulisi kiinnittää lapsia haastattelevien ammattilaisten koulutukseen sekä lasten turvallisuuden varmistamiseen erityisesti korkean konfliktin huoltoriidoissa.</p>	
Asiasanat Huolto- ja tapaamisriita, lapsen asema, osallisuus, suojelu, haasteet, tuki, kohtaaminen	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KUVIOT

KUVIO 1	Lapsen kohtaamisen ja kuulemisen institutionaaliset kynnykset	16
KUVIO 2	Aineiston seulontaprosessi kaaviona	30
KUVIO 3	Tuen sisällöt	56
KUVIO 4	Haasteiden sisällöt	57

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Tutkimusprosessi	22
TAULUKKO 2	Sisäänotto- ja poissulkukriteerit	28
TAULUKKO 3	Tutkimukseen valikoidut artikkelit	32
TAULUKKO 4	Koodiluokat analyysirungossa	40
TAULUKKO 5	Analyysikehikko	41
TAULUKKO 6	Lasten ja ammattilaisten näkökulmat – haasteiden vertailu	60

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Ilmiön määrittelystä ja taustasta	4
2.1 Huolto- ja tapaamisriidan määrittely	4
2.2 Huolto- ja tapaamisriidat tuomioistuimissa ja sosiaalitoimessa	5
2.3 Huolto- ja tapaamisriidat sosiaalityön näkökulmasta	7
3 Lapsi ja eroriidat – teoriaa ja näkökulmia	10
3.1 Suojelun kohteesta toimijaksi ja subjektiksi – lapsen aseman muuttuminen 2000-luvulla	10
3.2 Lapsen asema erossa	12
3.3 Lapsen asema eroriidoissa	13
4 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	19
5 Kirjallisuuskatsaus ja aineiston valinta	20
5.1 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä	20
5.2 Tutkimusprosessin kuvaus	22
5.3 Sisäänotto- ja poissulkukriteerit	23
5.4 Aineiston keruu ja seulonta	28
5.5 Tutkimusaineiston kuvaus	31
5.6 Eettiset kysymykset ja tietosuojat	36
6 Aineiston analyysi	38
6.1 Analyysin periaatteet	38
6.2 Analyysin kulku	39
7 Tulokset	43
7.1 Lasten kokemat haasteet huolto- ja tapaamisriitojen käsittelyssä	43
7.1.1 Lasten haastattelujen kontekstit	43
7.1.2 Kohtaamiset viranomaistahojen ja ammattilaisten kanssa	44
7.2 Ammattilaisten kokemat haasteet lasten mielipiteiden selvittämisessä	46
7.3 Lasten kokemukset tuesta	49
7.4 Ammattilaisten lapsille tarjoaman tuen muodot	51
7.4.1 Lapsille tarjottu tuki haastattelutilanteissa ja prosessin aikana	51
7.4.2 Erilaiset mallit ja hankkeet	52
7.5 Kehittämisehdotuksia lasten mielipiteen selvittämiseen	55
7.6 Synteesi	57
8 Pohdinta ja johtopäätökset	65
8.1 Johtopäätökset	65
8.2 Suojelun ja osallisuuden välinen jännite	68
8.2 Välineitä suomalaiselle sosiaalityölle?	70
LÄHTEET	73

1 JOHDANTO

Tutkielmani aiheena on lapsen aseman tarkastelu huolto- ja tapaamisriidoissa Euroopassa, Pohjois-Amerikan mantereella ja Australiassa tehdyissä tutkimuksissa 2010-luvulla.

Huolto- ja tapaamisriidat kuuluvat sosiaalityössä ensisijaisesti perhepalvelujen sekä lastensuojelun alueelle. Kysymys on tilanteesta, jossa vanhemmat eivät syystä tai toisesta pääse eron jälkeen sopimukseen lapsen huollon ja tapaamisen ehdoista. Tuomioistuimen ohella kroonistuneimmista riidoissa on usein mukana myös lastensuojelu, jonka jompi kumpi vanhemmista tai molemmat ovat kutsuneet selvittämään tilannetta. Sosiaalityöntekijän kannalta huoltoriidat ovat erityisen kuormittavia, koska vanhempien selostukset tilanteesta eroavat yleensä merkittävästi toisistaan, tapaamisiin liittyy voimakkaita negatiivisia tunnelatauksia ja asioiden objektiivisesta tilasta on vaikea muodostaa selkeää kuvaa. Riidat ja arvioinnit voivat venyä vuosien mittaisiksi, ja tilanne on arvioitava uudelleen jokaisen uuden lastensuojeluilmoituksen myötä. Vanhemmat saattavat myös käyttää arviointeja tai lastensuojelua hyväkseen tuottaakseen dokumentaatiota oikeudenkäyntiä varten. (Ks. esim. Yliruka & al. 2018, 19–21.) Suomessa on 2010-luvulla kehitetty erilaisia uusia eroauttamisen muotoja ja palveluja muun muassa LAPE-hankkeessa (Autonen-Vaaraniemi 2019) sekä Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa -hankkeessa (Turvassa 2019-2021). Eroauttamisen palvelut ovat kuitenkin usein kestävämmällä tavalla ruuhkautuneet ja niiden saatavuudessa, määrässä ja laadussa on suuria alueellisia eroja (Haavisto & al. 2014, 10).

Kiinnostuin huolto- ja tapaamisriidoista työskennellessäni lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnissa vuosina 2020–21. Palvelutarpeen arvionnin ja lastensuojelun näkökulmasta huolto- ja tapaamisriitojen haastavuus liittyy sekä sopivien palvelujen ja toimivallan puutteeseen että tietynasteiseen neuvottomuuteen koskien lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen kohtaamista tilanteessa. Paitsi että sosiaalityöntekijä joutuu jatkuvasti tasapainottelemaan ollakseen ajautumatta osapuoleksi vanhempien riitaan, ”lapsen edun” arvioiminen on riitatilanteissa usein haastavaa yksinkertaiseksi siksi, että lapsen omaa ääntä on vaikea saada kuuluviin riidan alta. Tapaamisessa lapsi saattaa joko toistaa lähes samanasaisesti toisen vanhempansa kertomuksen asioiden tilasta tai kieltäytyä kokonaan puhumasta tilanteestaan toisen vanhempansa luona silloinkin, kun olosuhteet aidosti saattavat hänen kasvunsa ja kehityksensä vaaraan. Huolto- ja tapaamisriidoissa lastensuojelun tarvetta onkin usein vaikea osoittaa ennen kuin lapset voivat riitelyn seurauksena jo todella huonosti. Tyypillistä näissä tapauksissa on se, että suojelun tarve ei niinkään liity lapsen olosuhteisiin kummankaan vanhemman luona, vaan nimenomaan vanhempien ”toksiseen” vuorovaikutusdynamiikkaan, joka asettaa lapsen riitelyn välikappaleeksi ja sietämättömään lojaalisuusristiriitaan suhteessa vanhempiinsa (tästä ks. myös Karttunen 2010, 96–99; Castrén 2018, 175).

Kaiken kaikkiaan lapsi on huolto- ja tapaamisriitatilanteissa poikkeuksellisen haavoittuvassa ja vaikeassa asemassa. Silti sosiaalityön aihetta koskevia opinnäytteitä selatessa syntyy vaikutelma, että valtaosa niistä on keskittynyt tarkastelemaan tilannetta aikuisten näkökulmasta: kohteena ovat olleet joko riitelevät vanhemmat tai tilannetta selvittäneet lastensuojelun ja palvelutarpeen arvioinnin sosiaalityöntekijät. Tämä on tietysti mielessä ymmärrettävää, koska lasten ajatusten esiin saaminen edellyttäisi tiukassa mielessä heidän haastattelemistaan tutkimusta varten, mihin taas liittyisi huolto- ja tapaamisriitatilanteissa paitsi vaikeita eettisiä ongelmia (lasten psyykkisen kuormituksen lisääminen) myös se periaatteellinen vaikeus, joka lapsen ”oman” mielipiteen esiin saamista tällaisissa tilanteissa aina leimaa (ks. esim. Karttunen 2010, 108).

Toisaalta lapsen kuuleminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen on yksi lastensuojelun perustehtävistä, joka on kirjattu yksiselitteisen selkeästi sekä YK:n kansainväliseen lapsen oikeuksien sopimukseen (LOS 12. art.) että nykyiseen lastensuojelulakiin (LSL 20 §). Laintulkinta asettaa viime kädessä suojelun tarpeen osallisuuden edelle esimerkiksi tilanteissa, joissa oikeudessa on huoltoriidan yhteydessä päätettävä, kuullaanko lasta vai ei (Aaltonen 2009, 258). Sosiaalityön kannalta olisi kuitenkin tärkeää luodata systemaattisesti sitä, mitä tutkimukset osoittavat lasten asemasta keskellä huolto- ja tapaamisriitaa, miten lasten asemaa näissä tilanteissa on tutkittu ja millaisia tapoja lasten äänen esiin saamiseksi on löydetty. Tämä on sitäkin tärkeämpää, kun otetaan huomioon, että kansainvälisissä tutkimuksissa lapset itse ovat tuoneet esiin halunsa tulla kuulluiksi vanhempiensa erotilanteessa, vaikka he eivät välttämättä ole halunneet joutua itse päättämään esimerkiksi asuinpaikastaan (vrt. Birnbaum & Saini 2012).¹

Omassa opinnäytetyössäni haluankin tarkastella sitä, kuinka viimeaikaisessa kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa on käsitelty huolto- ja tapaamisriitatilanteita ja erityisesti *lapsen asemaa* niissä. Miten lapsia on kuultu ja mitä heidän haastatteluissaan on selvinnyt? Millaisin metodologisin ja teoreettisin välinein tutkimus on tarkastellut lasta tässä äärimmäisen haavoittuvassa tilanteessa? Miten lapsen asemaa voitaisiin tutkimustulosten pohjalta vahvistaa?

Aineistonani käytän eurooppalaisissa, yhdysvaltalaisissa, kanadalaisissa ja australialaisissa tiedejulkaisuissa vuosina 2010–2021 ilmestyneitä vertaisarvioituja tutkimusartikkeleita.

Tutkimukseni yleisempänä tavoitteena on siirtää eroriitatilanteissa tehtävässä sosiaalityössä tarkastelun fokusta itse konfliktista (riitelevistä aikuisista) kohti sitä, miten lasta on mahdollista nostaa näkyviin riidan takaa. Lastensuojelulakiin kirjattu lapsen osallisuuden periaate (LSL. luku 4) ei voi toteutua, ellei lapsen mielipidettä pystytä selvittämään. Työni yhteiskunnallinen merkitys on tässä. Toisaalta työni ta-

¹ Syntetisoivassa katsauksessaan 44 eri maassa tehtyihin tutkimuksiin, joissa on kartoitettu lasten eroon liittyviä tunteita ja käsityksiä, kanadalaistutkijat Michael Saini ja Rachel Birnbaum ovat osoittaneet lasten pääsääntöisesti halunneen, että heidän kanssaan keskusteltaisiin erosta, siihen liittyvistä prosesseista ja päätöksistä.

voitteena on auttaa myös sosiaalityöntekijöitä kokoamalla yhteen tutkimuksellista tietoa niistä näkökulmista ja välineistä, joilla lasta on yritetty nostaa tarkastelun keskiöön uusimmassa aiheita koskevassa tutkimuksessa.

2 ILMIÖN MÄÄRITTELYSTÄ JA TAUSTASTA

2.1 Huolto- ja tapaamisriidan määrittely

Huolto- ja tapaamisriitaa ei ole helppo määritellä yksiselitteisesti, koska käsitettä voidaan tarkastella varsin monesta eri näkökulmasta. Juridinen, psykiatrinen ja lastensuojelun määrittely eivät myöskään ole täysin yhteneväisiä. Lastensuojelun keskiössä on aina suojelun tarve, jonka taustatekijät voivat puolestaan olla monenlaisia (fyysisiä, psyykkisiä, taloudellisia, sosiaalisia ja niin edelleen), kun taas psykiatrian huomio kiinnittyy usein pikemminkin vanhempien psyykkisiin haasteisiin, joista kroonistuneen riidan dynamiikan ajatellaan tavalla tai toisella kumpuavan. Juridisessa tarkastelussa fokus on puolestaan oikeudellisen ratkaisun löytämisessä lapsen huoltoa ja tapaamista koskevaan kiistaan sekä lapsen olosuhteiden selvittämisessä kummankin vanhemman luona.

Käytännön tasolla vaikeissa tapaamis- ja huoltoriidoissa tarvitaan moniammatillista yhteistyötä ja näkökulmien yhdistämistä, koska kiistan erilaiset aspektit myös limittyvät keskenään, eikä yhtä asianhaaraa voi hoitaa tai ratkaista muista riippumatta. Eri alojen yhteistyön tarve, rajapintatyöskentelyn tärkeys sekä uusien moniammatillisten palvelumuotojen kehittäminen eroauttamisen saralla on tuotu esiin myös monissa aiemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Auvinen 2006; Autonen-Vaaranieniemi 2019; Yliruka & al. 2018; Halila & al. 2019). Huolto- ja tapaamisriitojen kohdalla sosiaalityöntekijät ovatkin nimenneet väliinputoajiksi sekä palvelujärjestelmän aukkoihin putoavat vanhemmat, joista mikään institutionaalinen taho ei koe olevansa vastuussa, että huolto- ja tapaamisriitojen keskellä elävät lapset (Yliruka & al. 2018, 58 ja 60).

Aiemmissa tutkimuksissa riitoja on muun muassa luokiteltu eri tyyppeihin sen mukaan, mitä riidan taustalla on tai mikä sitä pitää käynnissä (ks. esim. Talvenkorpi 2018; Hannuniemi 2007; Bergman & Rejmer 2017; Auvinen 2005). Riitoja on luokiteltu niin oikeudellisesta, sosiologisesta, psykologisesta kuin sosiaalityönkin näkökulmasta. Sosiaalitoimen roolia huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinkäsittelyssä tarkastellut Maija Auvinen (2005) jakaa omassa väitöskirjatutkimuksessaan tuomioistuimiin päätyneet huoltoriidat kolmeen eri luokkaan: tasavertaisten vanhempien väliset riidat (molemmat vanhemmat kykenevät hyvään vanhemmuuteen), vanhempien psykososiaalisista ongelmista kumpuavat riidat (toisen tai molempien kyky huoltajana on heikentynyt) sekä patologiset riidat, joissa kumpikaan vanhempi ei pysty antamaan periksi, lapsi oirehtii vaikeasti ja riita on kroonistunut.

Riitojen sisällä on myös mahdollista erotella erilaisia ”vakavuuden” asteita. Kärjistyneitä huolto- ja tapaamisriitoja tarkastellut Ermo Inkeroinen (2016, 18) käyttää omassa juridiikan alaan kuuluvassa opinnäytteessään anglosaksisesta viitekehystä lainattua ilmausta ’high conflict’ viittaamaan konfliktiin, jonka taso on niin

korkea, etteivät vanhemmat kykene eron jälkeen sopimaan lasten huollosta ja tapaamisesta aina edes tuomioistuimen päätöksellä. Korkean konfliktitason riitoja tarkemmin eritelleet kanadalaistutkijat ovat tehneet kattavan luokituksen tekijöistä, jotka tutkimuskeskustelussa on liitetty ”korkeaan konfliktitasoon” ja sen määrittämiseen. Tutkijat listaavat yhteensä 16 tällaista tekijää, joita ovat muun muassa vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat, rikoshistoria, läheissuhdeväkivalta, tyytymättömyys elatusjärjestelyihin ja toisen vanhemman tekemät rikos- tai lastensuojeluilmoitukset, mutta myös sellaiset vaikeammin määriteltävät tekijät kuin konfliktinratkaisu- ja kommunikaatiomallit parisuhteessa, vanhempien keskinäisen luottamuksen taso tai emotionaalinen kaltoinkohtelu. (Ks. Saini & Birnbaum 2007)². Riitojen taustatekijät näyttävät tutkimuksen valossa yleisemminkin olevan varsin monenkirjavia (vrt. Cashmore & Parkinson 2011, 190).

Tutkielmassa huolto- ja tapaamisriidan määrittely on ensisijaisesti asiasanahakuun liittyvä tekninen kysymys, jonka eri aspekteja käsitellään tarkemmin luvussa 4.2. Kirjallisuuskatsauksen kannalta on olennaista, että asiasanahaku kohdentuu oikein (termien oikeellisuus) ja on riittävän kattava tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi. Huolto- ja tapaamisriidan määrittelyn tässä työssä yleisemmin tilanteeksi, jossa vanhemmat eivät eron jälkeen kykene sopimaan lapsen asumiseen, kasvatukseen ja tapaamiseen liittyvistä kysymyksistä keskenään, vaan jossa konflikti tuodaan muodossa tai toisessa sosiaalitoimeen ja jossa siihen tyypillisesti liittyy toistuvia lastensuojeluilmoituksia, palvelutarpeen arviointeja ja/tai lastensuojelun asiakkuus. Sosiaalitoimen näkökulmasta huoltoriidan vaativuus liittyy siis ennen kaikkea tilanteen kroonistumiseen toistuvaa arviointia vaativaksi riippumatta siitä, ovatko vanhemmat vieneet prosessia tuomioistuimeen vai eivät. Määritelmäni on siis tässä yhteydessä väljempi kuin esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liiton vaativan eroauttamisen käsikirjassa esitetty määritelmä, jossa vaativan huoltoriidan piirteiksi luettelaa toistuvat viranomais- ja oikeusprosessit, sovittelut, palvelutarpeen arvioinnit, erilaiset lasten arviointijaksot ja sosiaalitoimen asiakkuudet sekä poliisin rikostutkinta (Muukkonen & Vaitomaa 2021, 13).

2.2 Huolto- ja tapaamisriidat tuomioistuimissa ja sosiaalitoimessa

Oikeusministeriön tilastojen mukaan käräjäoikeuksissa ratkaistiin vuosina 2015–2017 noin 3 200 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa vuodessa. Noin puolet hakemuksista koski aiemman huolto- tai tapaamisratkaisun muuttamista. Riidattomat tapaukset ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Riitaisia huolto- ja tapaamisasioita oli käräjäoikeuksissa vuosina 2015–2017 yhteensä 3 964, kunakin

² Perheterapian tarkoituksiin tehdystä psykologisesta luokituksista ks. esim. Anderson & al. 2011; ekologisen transaktiomallin pohjalta tehdystä laajemmasta määrittämisestä, ks. myös Polak & Saini 2019.

vuonna noin 1 300 tapausta. Myös näistä osa päättyi käsittelyn aikana sovintoon. Sen sijaan osa uusintariidoista muodostuu kroonistuneiksi konflikteiksi, jotka olosuhdeselvityksineen ja täytäntöönpanoprosesseineen voivat venyä vuosikausien mittaisiksi. (HE 88/2018; ks. myös Kääriäinen 2019, 379-380 ja Linnanmäki 2019, 108.)

Tuomioistuimissa lapsen kuuleminen on muodostunut ongelmalliseksi. Vaikka lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on kirjattu, että lapsen omat toivomukset ja mielipide on selvitettävä asiaa ratkaistaessa siten kuin lapsen ikä ja kehitystaso tämän sallii (HTL, 11 §), laki ei anna osviittaa siitä, millainen painoarvo lapsen mielipiteelle tulisi ratkaisussa antaa (tästä ks. Aaltonen 2000, 383). Kuten Anna-Kaisa Aaltonen (2000, 383) huomauttaa, tuomioistuimen kannalta lapsen kuulemista vaikeuttaa se, että lapsen mielipide ei välttämättä ole hänen omansa, hänen mielipiteensä ja toiveensa saattavat vaihdella kysyjän ja kysymistilanteen mukaan, eikä hän useinkaan pysty hahmottamaan erilaisten asumisratkaisujen vaikutusta omaan elämäänsä (lapsen aseman ongelmallisuudesta oikeuden kuulemisissa, ks. tarkemmin Savolainen 1986). Lapsen toiveiden käyttäminen päätöksen pääasiallisena perustana ei siis monestakaan syystä ole lapsen edun mukaista (vrt. emt.). Siksi lainsäätäjät Suomessa päätyivät siihen, että lasta kuullaan oikeudessa vain jos tämä katsotaan painavista syistä välttämättömäksi asian ratkaisemiseksi (ks. Karttunen 2010, 22; Aaltonen 2000; Hautanen 2017). Tämän seurauksena lapsen edun ja lapsen osallisuuden välinen jännite, joka leimaa implisiittisesti koko lapsen mielipiteen selvittämisen kehystä, on siirtynyt tuomioistuinkontekstista lapsen tilannetta arvioivien sosiaalityöntekijöiden ja psykologien ratkaistavaksi (ks. myös Karttunen 2010, 103).

Sosiaalitoimissa huolto- ja tapaamisriidat ovat jo pitkään kuuluneet palvelujärjestelmän katvealueisiin. Palvelujärjestelmän puutteet ovat koskeneet koko eroauttamisen sektoria, jossa ongelmat ovat liittyneet palveluiden saatavuuteen, oikea-aikaisuuteen, pirstaleisuuteen, ammatillisen osaamisen puutteisiin sekä alueelliseen eriarvoisuuteen (ks. Alppivuori 2017; Nurmela & Kaittila 2019). Nämä puutteet tuotiin kattavasti esiin jo Lapsiasiainvaltuutetun, Lastensuojelun keskusliiton ja Väestöliiton yhteisessä aloitteessa vuonna 2010 (Lapsiasiainvaltuutettu 2010), minkä jälkeen eropalvelut nostettiin yhdeksi Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman (LAPE) kehittämiskohteista (Autonen-Vaaraniemi 2019, 362-63).

Huolto- ja tapaamisriidat ovat olleet LAPE -hankkeessa esillä vuosina 2016-2018, jolloin joihinkin kuntiin perustettiin vaativan eroauttamisen moniammatillisia työryhmiä osana monialaisia osaamis- ja tukikeskuksia (ns. OT-keskukset). OT-keskuskonseptissa on suunniteltu lasten, nuorten ja perheiden vaativaa erityisosaamista edellyttävien palvelujen yhdistämistä alueellisiin osaamiskeskuksiin, joita perustettaisiin yhteensä viisi eri puolille maata (ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 2019). Keskusten on määrä tehdä monialaista yhteistyötä yli maakuntarajojen ja niissä tarjotaan konsultaatio- ja koordinaatioapua erityis- ja perustason työntekijöille vaativaa monialaista osaamista edellyttäviin tuen tarpeisiin. (ks. Savola & Kaukonen 2018, 10-11; Halila & al. 2019). Osana kyseistä hanketta selvitettiin myös sosiaalityöntekijöiden käsityksiä erityisen vaativista asiakastilanteista, joista kolmanneksi

eniten mainintoja saivat pitkittyneet huolto- ja tapaamisriidat (ks. Yliruka & al. 2018, 19–21). Lasta huolto- ja tapaamisriidassa tukevien toimintamallien ja työkäytäntöjen kehittämiseen paneuduttiin myös Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa -hankkeessa 2019–2021 (ks. Turvassa 2019–2021).

Pitkittyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa erityistä osaamista vaativat tilanteet, joihin liittyy riidan ohella esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelua, seksuaalirikosepäilyjä, väkivaltaa tai sen uhkaa, on kaavailtu kartoitettavaksi erillisellä riskinarviointilomakkeella, joka viedään moniammatillisen ydinyksikön käsiteltäväksi. Yksiköllä on käytettävissään asiantuntijaverkosto, jota se voi konsultoida. Vaativien eropalveluiden kiinteään ydinyksikköön on hahmoteltu kuuluvaksi lasten- ja aikuispsykiatrian asiantuntijat, sosiaalityöntekijä, psykologi sekä väkivaltatyön asiantuntija. Asiantuntijaverkostoon on puolestaan suunniteltu sisällytettävän nuorisopsykiatrian, lakiasioiden, lastensuojelun, valvottujen tapaamisten järjestämisen, neuropsykiatrian, poliisin, lasten oikeuspsykiatrian, kulttuuri- ja maahanmuuttajatyön, päihdetyön, vammaistyön sekä eroasioiden parissa työskentelevien tutkijoiden asiantuntemusta. (Ks. Halila & al. 2019, 29–32.)

Tutkimuksessa on korostettu, että huolto- ja tapaamisriidoissa kustannustehokkain ja inhimillistä kärsimystä parhaiten minimoiva keino olisi suunnata lisää resursseja ennaltaehkäisevään sovittelu- ja eroauttamiseen, jolloin kroonistuneet tilanteet voitaisiin mahdollisimman pitkälle välttää (ks. esim. Nurmela 2019; Karttunen 2010, 177; Hämäläinen 2012). Eroauttamisen käytännöt ja resurssit kunnissa vaihtelevat paljon, palvelut ovat pirstaloituneet ja usein kestävämmällä tavalla ruuhkautuneet. Eroauttamisen palveluja on pyritty 2010-luvulla yhtenäistämään liittämällä ne osaksi LAPE-hankkeessa kehitettyä perhekeskustoimintamallia (ks. Ensi- ja turvakotien liitto 2016). Esimerkiksi Helsingissä lastenvalvojan ja perheasioiden sovittelun palvelut ovat kuitenkin pahoin ruuhkautuneet, ja ajat sovitteluun ovat saattaneet venyä jopa puolen vuoden päähän (omakohtainen kokemus lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnista 2020-luvulta). Perheasioiden sovittelutoiminnan kehittämiseen vuosina 2009–2014 keskittyneen FASPER-hankkeen loppuraportin toteamus näyttääkin pätevän edelleen lähes sellaisenaan: ”Eroperheet ovat selkeästi asiakasryhmä, jonka tarpeisiin ei tällä hetkellä kyetä vastaamaan kunnallisten palvelujen keinoin” (Haavisto & al. 2014, 10). Tämä lisää huolta vaativien eroriitujen keskelle joutuneiden lasten asemasta.

2.3 Huolto- ja tapamisriidat sosiaalityön näkökulmasta

Kunnan järjestämisvastuulle erotilanteissa kuuluvista palveluista on säädetty sosiaalihuoltolaissa (SHL 1301/2014 14 §). Kunnan sosiaalitoimen tehtäväksi on huolto- ja tapaamisasioissa määritetty neuvonta, sovitteluapu sekä sopimusten vahvistaminen (lastenvalvoja). Avioliittolaki (411/1987, 20 §) asettaa perheessä esiintyvien ristiriitujen ja oikeudellisten asioiden ensisijaiseksi selvittelyn muodoksi asianosaisten neu-

vottelut ja sopimuksen, missä heitä auttavat tarpeen mukaan kunnan alaisuudessa toimivat perheasioiden sovittelijat. Laki velvoittaa sovittelijaa kiinnittämään huomiota erityisesti alaikäisten lasten aseman turvaamiseen (21.2 §). Päätösvalta huoltajuuskysymyksissä on kuitenkin yksinomaan tuomioistuimella. Mikäli huoltoriita etenee kärjäoikeuteen, sosiaalitoimelta pyydetään asiantuntijalausuntoa eli olosuhdeselvitystä, jossa kartoitetaan laajasti lapsen olosuhteita kummankin vanhemman luona ja jonka yhteydessä lapsen kuuleminen pääsääntöisesti tapahtuu (ks. esim. Karttunen 2010, 27). Lapsen kuulemisen toinen konteksti sosiaalitoimessa on niin sanottu täytäntöönpanosovittelu, jossa oikeuden määräämä sovittelija kuulee vanhempia ja lapsia voimassa olevan huolto- ja tapaamissopimuksen täytäntöönpanoa haettaessa.

Sosiaalityössä lapsia kohdataan huolto- ja tapaamisriidoissa ennen kaikkea palvelutarpeen arvioinnissa, avohuollon lastensuojelutyössä sekä olosuhdeselvitystä tehtäessä. Kaikissa näissä konteksteissa lapsia tavataan ja kuullaan, joskin hiveneri tarkoituksissa. Palvelutarpeen arvioinnissa tehtävänä on selvittää perheen ja lapsen palvelujen sekä mahdollisen lastensuojelun tarve (LSL 417/2007, 26 § ja 27 §, SHL 1301/2014, 36 §), lastensuojelun avohuollossa tukea ja suojata lasta perhetyön sekä muiden laissa määritettyjen sekä sopiviksi katsottujen keinojen avulla (LSL 417/2007, 7. luku) ja olosuhdeselvityksessä sekä täytäntöönpanosovittelussa puolestaan selvittää lapsen mielipide vanhempien oikeuteen viemän huolto- ja tapaamisriidan tuomioistuinkäsittelyä varten.

Sosiaalityön näkökulmasta huolto- ja tapaamisriitojen keskeisimpinä ongelmina on lasten mielipiteen selvittämisen ohella mainittu muun muassa vastuun siirtely eri viranomaisten kesken sekä kokonaisvaltaisen tilannekuvan puuttuminen (kellään ammattiauttajalla ei ole kunnollista kokonaiskäsitystä perheen tilanteesta). Samoin erokriisin on todettu kärjistyvän tuen saannin pitkittyessä, mikä puolestaan kasvat-
taa vanhempien epäluottamusta viranomaisia ja palvelujärjestelmää kohtaan. Eri tukitahojen välisessä yhteistyössä on koettu puutteita: esimerkiksi lasten- ja nuortenpsykiatrian palveluista lapsi pyritään usein ohjaamaan lastensuojeluun sillä perusteella, että huolto- ja tapaamisriita on ratkaistava, jotta terapeutisesta työskentelystä saataisiin vastetta; vastaavasti lastensuojelun avohuolto saattaa kokea asiakkuuden ääritilanteissa vain pitkittävän huoltoriitaa, kun vanhemmat pyrkivät käyttämään lastensuojelua lausunnonantajana oikeudenkäyntiä varten. Vastaavasti eri toimijoiden rooli ja päätäntävalta eroauttamisen palveluissa on usein epäselvä. Lisäksi eroauttamisen palvelujen saatavuudessa on merkittäviä eroja eri kuntien välillä, mikä lisää asiakkaiden välistä eriarvoisuutta. (Ks. esim. Autonen-Vaaraniemi 2019; Halila & al. 2019; Nurmela 2019; Yliruka 2019; Vaitomaa 2021.)

Oman erityisongelmansa eroauttamisen näkökulmasta muodostavat läheis-suhdeväkivalta ja eron jälkeinen vaino. Eroauttamisessa tavoitellaan yleensä yhteistyövanhemmuutta, jossa vanhemmuus jatkuu erosta huolimatta (ks. esim. Ensi- ja turvakotien liitto 2019; vrt. myös Nurmela 2019, 162). Samaa ihannetta korostaa myös lapsenhuoltolaki, jossa erotilannetta säätelee kaksi periaatetta: vanhemmuu-

den jatkuminen eron jälkeen ja sovinnon ensisijaisuus (ks. Hautanen 2017). On kuitenkin tilanteita, joissa tasavertainen yhteistyövanhemmuus tai sovinnon tavoittelu ei ole lapsen edun mukaista. Esimerkiksi läheissuhdeväkivalta ja siihen toisinaan liittyvä eron jälkeinen vaino edustavat tilanteita, joissa tasavertainen neuvotteluasema vanhempien välillä huolto- ja tapaamisasioista sopimiseksi ei ylipäätään ole mahdollinen, ja lapsen tapaamiseen sekä huoltajuuteen liittyvät järjestelyt joudutaan arvioimaan tältä pohjalta. (ks. Hautanen 2017; Nikupeteri 2016).

Sosiaalitoimessa arvioinnin tilannetta hankaloittavat huoltoriitoihin toisinaan liittyvät tekaistut väkivaltaväitteet, jotka helposti saavat arvioijan suhtautumaan epäillen myös todenmukaisiin kertomuksiin väkivallasta huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä (ks. Hautanen 2017; Hurtig & al. 2014). Väkivallan arvioinnin puutteet sekä väkivallan vähättely huolto- ja tapaamisriitojen oikeuskäsittelyissä ovat tulleet esiin useissa kansainvälisissä tutkimuksissa, myös Suomessa (tästä ks. erityisesti Hautanen 2017). Yhtenä tärkeänä kehittämisen kohteena mainitaan tässäkin yhteydessä lapsen kuuleminen ja osallistaminen siten, että he saavat huolto- ja tapaamisriitatilanteissa tarvitsemansa suojelun (Hautanen 2017). Vastaavanlainen jännite yhteistoiminnan eetoksen ja väkivallan huomioimisen välillä näyttää sisältyvän myös vastikään uudistettuun lapsenhuoltolakiin (ks. Koulu 2019).

3 LAPSI JA ERORIIDAT - TEORIAA JA NÄKÖKULMIA

3.1 Suojelun kohteesta toimijaksi ja subjektiksi - lapsen aseman muuttuminen 2000-luvulla

Lapsen asemaan liittyvää ajattelutavan muutosta 2000-luvun suomalaisessa sosiaalityössä ja eritoten lastensuojelutyössä voitaisiin luonnehtia lapsen vähittäiseksi siirtymiseksi aikuislähtöisen suojelun ”mykästä” kohteesta autonomiseksi toimijaksi ja subjektiksi, joka käyttää puhevaltaa asioissaan ja jolla on oikeus osallistua omien asioidensa hoitoon ja tietyiltä osin myös niistä päättämiseen. Muutoksen taustalla on nähty länsimaisten yhteiskuntien yleisempi individualisoitumiskehitys, jonka vaikutuksesta lapsuus on noussut omaksi tutkimusalueekseen ja lapsen oikeudet sekä osallisuus on tunnustettu yhä laajemmin myös yhteiskuntien oikeusjärjestelmissä (ks. esim. Karttunen 2010; Jaakola 2020; Pajulammi 2014). Oikeudellisella tasolla tämä kehitys näkyy ennen kaikkea vuonna 1989 YK:n yleiskokouksessa hyväksytyssä lapsen oikeuksien sopimuksessa, jonka lähtökohtana on lapsen oikeuksien ihmissuoikeusluonne ja johon on erityisen painokkaasti kirjattu sekä lapsen etu että velvollisuus lapsen näkemysten huomioimiseen (ks. esim. Valjakka 2002; Pirjatanniemi 2017).

Tämän kehityksen korollaarina yhteiskuntatieteissä on 1900-luvun lopulla syntynyt kokonainen ”lapsuustutkimukseksi” (Childhood Studies) nimetty tutkimusalue, jonka ytimessä on lapsuuden käsitteellistäminen toiminnallisuuden ja autonomisuuden kautta haavoittuvuuden ja suojelun tarpeen sijasta. James & James (2012, 18–20) määrittelevät lapsuudentutkimuksen monitieteiseksi lähestymistavaksi, jossa lähdetään lapsuudesta sosiaalisena sekä kulttuurisesti/historiallisesti muuttuvana ja huokoisena konstruktiona. Tutkimuksen lähtökohtana on sosiologinen ymmärrys yksilöllisen toimijuuden ja yhteiskunnallisten rakenteiden jännitteisestä ja monimuotoisesta suhteesta. Keskeistä tutkimusalueelle on ollut lapsen sosiaalisen toimijuuden korostus ja lapsen ymmärtäminen subjektiksi, eikä pelkästään sosiaalisten käytäntöjen kohteeksi ja tyhjäksi säiliöksi. Lapsuuden kehityspsykologisesta ja pedagogisesta käsitteellistämistavasta on tätä kautta siirrytty kohti ajattelua, jossa lapsuus nähdään osana yhteiskunnan sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita ja näiden rakenteiden luomisen ja muuttamisen prosesseja. Lapsi ei ole pelkkä ”sosialisaation” kautta kohti aikuisuutta kehittyvä ihmisen taimi, yhteiskunnan ”tulokas”, vaan jo itsessään, tässä-ja-nyt toimintakykyinen ja toimiva subjekti. (Alanen 2009, 12–18). Lapsuudentutkimuksessa lapset onkin osallistettu myös metodologisella tasolla siten, että he itse ovat toimineet hankkeissa tutkijoina ja oman ”itseytensä” asiantuntijoina (James & James 2012, 20).

Lasten *osallisuus* on siis lapsuustutkimuksessa käsitetty paitsi juridisesti ja eettisesti myös epistemologisesti ja metodologisesti. Lapset ovat oman elämänsä asian-

tuntijoita siinä missä aikuisetkin. Toisaalta lasten osallisuutta rajoitetaan yhä edelleen monin tavoin juuri kehityspsykologisten näkökohtien kautta – tämä näkyy konkreettisemmin esimerkiksi Suomessa perheoikeuden alueella siten, että alle 12-vuotiasta lasta ei pääsääntöisesti kuulla oikeudessa ilman painavaa syytä esimerkiksi huoltajuudesta tai huostaanotosta päätettäessä (LSL 417/2007, 86 §; HTL 361/1983, 15 a §) ja että lasten mielipiteen selvittämisessä on lain mukaan huomioitava lapsen ja ikä ja kehitystaso (HTL 361/1983, 11 §). Normien ja sanktioiden sekä toisaalta osallisuuden välinen jännite näkyykin poikkeuksellisen hyvin juuri lastensuojelun alueella (Pösö 2010, 327).

Kuten tutkijat huomauttavat, lapset voivat kaikesta huolimatta ilmaista mielipiteensä monin tavoin (erilaiset lapsilähtöiset menetelmät, leikit, piirroukset jne.), mikäli heille avataan tähän mahdollisuus (James & James 2012, 87–88). Sosiaalityössä lapsen osallisuutta ja subjektiivuutta korostava kehitys onkin näkynyt muun muassa lapsikeskeisten työmenetelmien kehittämisessä ja yleistymisessä (ks. esim. Muukkonen 2008), lasten kokemusten ja mielipiteiden huomioimisessa sekä yleisemminkin lapsen asettumisessa työskentelyn keskiöön itsenäisenä yksilönä omine tarpeineen ja ajatuksineen. Konkreettisemmin tämä tulee esiin muun muassa siinä, että lasta tavaataan pääsääntöisesti aina esimerkiksi perheen palvelutarvetta arvioitaessa, kun taas aiemmin lapsen tilannetta ja suojelun tarvetta saatettiin arvioida yksinomaan vanhempien tapaamisen perusteella. Samantyyppinen kehitys on ollut havaittavissa lastensuojelun piirissä kaikissa länsimaissa (ks. esim. Pösö 2011). Jaakola (2020, 46) korostaakin, että kyse on laajemmasta ajattelutavan muutoksesta, jossa lapsikeskeisyys ei palaudu pelkästään lapsen etuun tai suojeluun, vaan yleisemmin sellaisiin arvoihin, joiden kautta lapsen oikeudet ja osallisuus voivat toteutua.

Lapsen autonomisuutta ja yksilöllisyyttä sekä lasten oikeuksien ihmisoikeusluonnetta korostava paradigmanmuutos näkyy myös lapsioikeuden alueella: kun lasten oikeuksia aiemmin tarkasteltiin osana perheoikeutta, tulkitaan lapset nykyisin yhä vahvemmin oikeussubjekteiksi (ks. esim. Hakalehto 2018, johdanto). Käytännön ratkaisuisissa lasten suojelua kuitenkin painotetaan edelleen enemmän kuin lasten osallisuutta. (Ks. Linnanmäki 2019, 72–75; Pajulammi 2014, 452–453). Toisaalta myös ”lapsen etu” on jo sellaisenaan monitulkintainen ja vahvasti perspektiivisidonnainen käsite, jota voidaan tarkastella monissa eri konteksteissa (opetustoimi, lastensuojelu, perhe) ja useista eri näkökulmista (moraali, psykologia, kulttuuri, kasvatustiede) ja joka myös lapsioikeudellisessa tarkastelussa on saanut eri merkityksiä eri aikoina (ks. esim. Auvinen 2006, 202; Aaltonen 2009, 18).

Vastaavasti myös lapsen osallisuus on monin tavoin jännitteinen käsite niin sosiaalityön kuin perhe- ja lapsioikeuden alueella. Sosiaalityössä perusjännite kulkee lastensuojelutyön holistisen ja perhekeskeisen orientaation sekä lapsen autonomisen aseman huomioimisen välillä. Perhekeskeisyyttä tukee osaltaan lastensuojelussa vallalla oleva voimakas systeminen työskentelyorientaatio, joka korostaa perhettä toisistaan riippuvaisten kehien systeeminä ja ohjaa helposti sosiaalityötä aikuiskeskeiseen suuntaan, koska vanhempien tukemisen ajatellaan olevan paras keino tukea

myös lasta (ks. esim. Fagerström 2016; Pohjola 2010, 36; vrt. myös LSL 417/2007, 2 §). Lapsilähtöisen tiedonkeruun ja työskentelyn esteinä saattavat olla myös sosiaalityöntekijöiden osin tiedostamattomat tulkintakehykset, jotka synnyttävät tietynlaista ylivarovaisuutta suhteessa siihen, kuinka lapsen tietoon tulisi suhtautua ja mitä häneltä voi kysyä, (ks. Hurtig 2006) tai yleisemmin epäily siitä, että lapsi ei pysty todustellisesti tai luotettavasti ilmaisemaan omaa mielipidettään (ks. Ervast & Tulensalo 2006, 122).

Oikeudellista tarkastelua muotouttavat perusjännitteet kohdataan lapsen edun ja vanhempien päätäntävällän sekä toisaalta lapsen edun ja osallisuuden välisessä ristivedossa. Vaikka Suomessa vuonna 2006 käyttöön otettu eroriitojen tuomioistuinsovitteleva on muuttanut käräjäoikeuksien toimintaa enemmän konfliktinratkaisun suuntaan (osapuolia autetaan neuvottelemaan sen sijaan, että ulkopuolinen taho ratkaisisi riidan heidän puolestaan), kaventaa vanhempien päätäntävältä näissä tapauksissa lapsen etu, jonka huoltoriidan ajatellaan vaarantavan (Linnanmäki 2019, johdanto).

Lapsen asemaa oikeussubjektina rajoittaa käytännössä se, että hänellä ei ole juridista päätäntävältä omissa asioissaan ja että hänen oikeuksiensa toteutuminen on riippuvaista aikuisista. Vaikka lapsen osallisuuden voidaan katsoa sisältyvän lapsen edun periaatteeseen, on sen toteutuminen käytännön tasolla edelleen vajavaista (ks. esim. Pajulammi 2014). Erityisen haastavaksi lapsen osallisuuden toteutuminen muuttuu kuitenkin tilanteissa, joissa lapsen etua koskeva punninta ja lapsen osallisuuden periaate joutuvat ristiriitaan keskenään. Tyypillisesti tällaisiin näkökohtiin törmätään nimenomaan huolto- ja tapaamisriidoissa, joissa lapsen mielipide esimerkiksi omista asumisjärjestelyistään voi olla ristiriidassa hänen pidempiaikaisen etunsa kanssa tai joissa lapsen mielipidettä värjättävät vahvasti aikuisten näkemykset. Kyse on siis paitsi siitä, että lapsen ei ajatella pystyvän hahmottamaan erilaisten vaihtoehtojen seurauksia samalla tavoin kuin aikuisen, myös siitä, että hänen ajatellaan olevan helposti manipuloitavissa tunnetasolla. Lasta halutaan niin ikään suojella oikeudenkäynnin mahdollisesti traumatisoivilta vaikutuksilta sekä estää joutumasta asianosaiseksi vanhempiensa väliseen riitaan (ks. Pajulammi 2014, 384–386; ks. myös Väyrynen 2008).

Kiteyttäen voitaisiin siis sanoa, että huolto- ja tapaamisriidat ovat lapsen osallisuuden periaatteen koetinkivi, koska lapsen mielipidettä on näissä tilanteissa poikkeuksellisen haastavaa luotettavasti ja lasta samalla suojellen selvittää.

3.2 Lapsen asema erossa

Lapsen asemaa erossa on käsitelty kotimaisessa tutkimuskeskustelussa runsaasti niin psykologian kuin sosiaalitieteidenkin näkökulmasta. Psykologiassa tarkastelun keskiössä on ollut eron vaikutus lapsen psyykeen, sosiaalitieteissä lapsen asemaa on puolestaan tarkasteltu muun muassa osana laajempaa perhe- ja uusperhedynamiikka-

kaa (Broberg 2010; Castrén 2008a; 2008b; Kääriäinen 2008; Sutinen 2005), vuoroasumisen perspektiivistä (Linnavuori 2007; Panttila 2005) sekä yksinhuoltajuuden ja lapsiperheköyhyyden näkökulmasta (ks. esim. Broberg 2010; Hakovirta & Rantalaiho 2012).

Risto Karttunen (2010, 65) erottaa psykologisten tutkimusten joukossa toisistaan tilastolliset tutkimukset eron yhteydestä lasten sopeutumiseen (ns. kliininen tutkimustieto), terapeutin ”empatiatiedon”, joka perustuu kliinisten havaintojen tulkintaan, sekä lasten itsensä kokemukset erosta ja heidän erolle antamansa merkitykset. Viimeksi mainittuja tutkimuksia on Karttusen mukaan tehty kaikkein vähiten. Psykologisissa ja sosiaalipsykologisissa tutkimuksissa on tullut esiin, että lasten selviäminen erosta on olennaisesti kiinni siitä, miten hyvin vanhemmat ovat pystyneet henkilökohtaisen erokriisinsä selvittämään (emt., 68). Lasten sopeutumisesta eroon on saatu osin ristiriitaisia tuloksia. Joidenkin tutkimusten mukaan ero vaikuttaa lasten psyykkiseen hyvinvointiin vielä aikuisiälläkin (Wallerstein & Blakeslee, 1991), kun taas toisten tutkimusten mukaan pääosa lapsista selviytyy erosta hyvin (Hetherington & Stanley Hagan, 1997; Simons & al. 1999). Lasten selviytymistä tarkasteltaessa on yhtenä merkittävänä tekijänä on noussut esiin se, kuinka paljon lasten kanssa on käsitelty eroa etukäteen eli kuinka ennakoimaton se lasten näkökulmasta on ollut (ks. Booth & Amato 2001; Wallerstein & Blakeslee 1989). Karttunen (2010, 76) mukaan lasten selviytymisen kannalta keskeisiä tekijöitä ovat vanhempien kyky toimia yhdessä vanhempina eron aikana, lapsen saama tieto tulevasta erosta ja mahdollisuus käsitellä sen aiheuttamia tunteita avoimesti sekä lapsen mahdollisuus säilyttää myönteinen kuva molemmista vanhemmistaan.

Terapeuttisemmasta näkökulmasta eron merkitystä lapselle tarkastelevissa psykologisissa tutkimuksissa eroa on käsitelty muun muassa erilaisten vaiheteorioiden kautta sekä menetyksen kokemuksesta korostaen (Wallerstein & Blakeslee 1991). Tutkimuksissa on korostettu myös lapsen iän vaikutusta heidän kokemukseensa vanhempien erosta (Arajärvi & Koski 1989). Karttunen (2012, 86) painottaa tässä yhteydessä kuitenkin jokaisen lapsen erokokemuksen yksilöllisyyttä, jolle yleistetyt kuvaukset tai teoriat eivät tee oikeutta, ja huomauttaa, että käyttäytymistieteissä lasten omia kuvauksia erosta ja siihen liittyvistä tunteistaan on tutkittu vähän.

3.3 Lapsen asema eroriidoissa

Lapsen asemaa eroriidoissa käsittelevät kotimaiset tutkimukset voidaan jakaa karkeasti kolmeen eri luokkaan: psykologisiin, juridisiin ja sosiaalityön tarkasteluihin. Psykologiset tutkimukset painottuvat siihen, millainen vaikutus eroriidoilla on lapseen, juridisissa tarkasteluissa painopiste on ”lapsen edun” tulkinnassa, kun taas sosiaalityön tarkasteluja hallitsee lapsen edun ja suojelun tarpeen ohella osallisuuden problematiikka.

Eri tieteenalat lähestyvät eroriitojen ongelmakenttää erilaisista lähtökohdista, mikä vaikuttaa keskeisesti myös siihen, miltä suunnalta ratkaisuja etsitään. Psykolo-

giassa painopiste on yksilöissä ja yksilöiden emootioissa sekä niiden kautta rakentuvassa vuorovaikutuksessa, jolloin ratkaisuja etsitään eritoten vuorovaikutuksen parantamisesta ja yksilön kokemuksia luotaavasta tunnepuheesta (terapeuttinen diskurssi). Juridinen diskurssi asettaa painopisteen lainsäädäntöön ja laintulkintaan sekä moniammatillisiin sovittelukäytäntöihin ja etsii ratkaisuja oikeudenpäättöksistä ja asiantuntija-avusteisista sovittelukäytännöistä, joihin riidan osapuolet sitoutetaan. Sosiaalityössä painopiste on puolestaan lasten kehitystä ja vanhempien vanhemmuutta tukevien arjen ja vuorovaikutuksen rakenteiden luomisessa sosiaalitoimen palvelujärjestelmää hyödyntäen, mikä tarkoittaa ratkaisujen hakemista lapsen sosiaalisen ympäristön voimavaratekijöistä ja niiden vahvistamisesta.

Valtaosa erojen ja eroriitojen vaikutusta lapseen luotaavista tutkimuksista on lähestymistavaltaan psykologisia. Lapsen kuulemisen psykologista kehystä vanhempien eroriidoissa tutkinut Risto Karttunen (2010, 65) erottaa psykologisissa lähestymistavoissa toisistaan tutkimukset, joissa lasta on tarkasteltu objektina (lapsen oireet, hoidon tarve, sopeutumisen mittaaminen) ja tutkimukset, joissa lapsi subjektina on saanut kuvata omia kokemuksiaan erosta. Jälkimmäisiä on Karttunen mukaan huomattavasti vähemmän kuin edellisiä. Karttunen toteaa, että erojen psykologisia vaikutuksia perheessä on tutkittu ennen muuta aikuisten näkökulmasta (emt., 68). Eron psyykkistä merkitystä lapselle sekä kuvauksia lasten ajatuksista on Karttunen mukaan käsitelty enemmän terapeuttisessa auttamiskontekstissa kuin puhtaasti akateemisessa tutkimuksessa (emt., 76; 87).

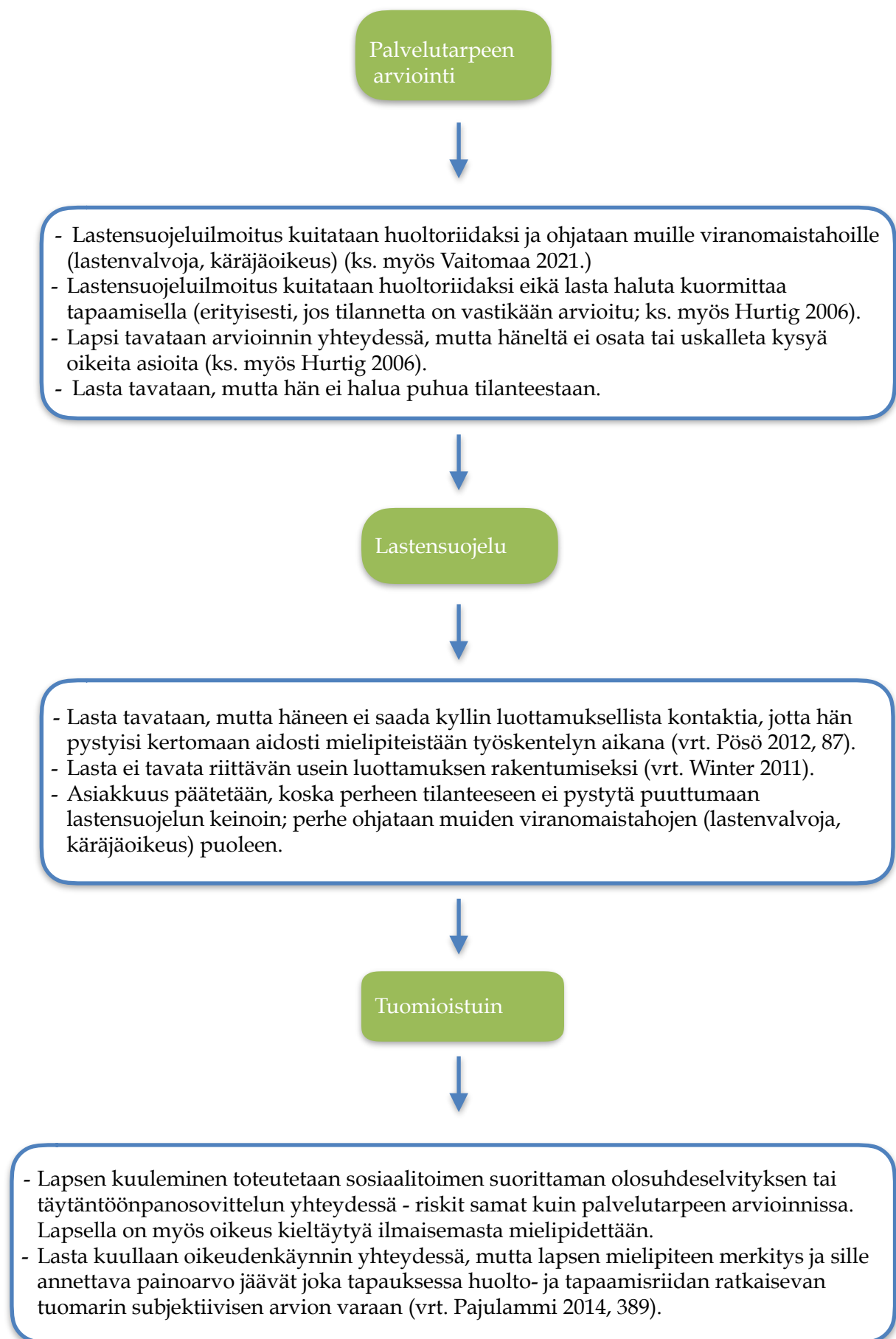
Tärkein tulos lasten omissa haastatteluissa on ollut heidän ilmaisemansa toive perheen eheytymisestä sekä riitelyn loppumisesta (Karttunen 2010, 92). Lapsen selviytymiseen erosta vaikuttaa tutkimusten mukaan se, että vanhemmat saavat yhteistyövanhemmuuden toimimaan eron jälkeen, että lapsi saa tietoja tulevasta ja voi käsitellä tunteitaan avoimesti ja että lapsi voi säilyttää positiivisen kuvan molemmista vanhemmistaan (emt., 76). Näkökulmasta riippumatta tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että vanhempien pitkittyvällä riitelyllä lapsen huollosta ja tapaamisesta on vahingollinen vaikutus lapsen psyykkiseen vointiin (ks. esim. Karttunen 2010; Simons & al. 1999; Neale 2002).

Huolto- ja tapaamisriidassa vanhempien riitely tyypillisesti kärjistyy ja oikeusproessin vaikutuksesta näkemykset väistämättä polarisoituvat. Tämä asettaa lapsen kuulemisen ja hänen mielipiteensä selvittämisen erityisten ristipaineiden keskiöön. Tuomioistuimen kohtaamat ongelmat ovat tässä suhteessa hyvin samantyyppisiä kuin sosiaalitoimessa. Lapsen etu ja lastensuojelulakiin niin ikään kirjattu lapsen osallisuuden periaate ovat erityisesti huolto- ja tapaamisriidoissa usein jännitteisessä suhteessa keskenään (ks. Aaltonen 2000). Osallisuuden periaate puoltaisi lapsen kuulemista myös tuomioistuinkäsittelyssä, ja Suomi onkin saanut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista valvovalta kansainväliseltä lapsen oikeuksien komitealta moitteita puutteellisesta lasten kuulemisesta nimenomaan tuomioistuinkontekstissa (Hautanen 2017).

Kuitenkin lapsen edun on huolto- ja tapaamisriitaoikeudenkäynneissä yleensä tulkittu puoltavan sitä, että lasta ei oikeudenkäynnin aikana kuulla omassa asiassa, vaan lapsen kuuleminen toteutetaan sosiaalitoimessa. Tähän suuntaan tulkin-
taa ohjaa lapsenhuoltolain 15.2§, joka asettaa lapsen kuulemiskynnyksen oikeudessa varsin korkealle (ks. myös Pajulammi 2014, 384). Tuomioistuimen näkökulmasta on-
gelmana on, että lapsen ei useinkaan katsota pystyvän arvioimaan pitkäjänteisesti
sitä, millaisia seurauksia hänen asumisellaan jomman kumman vanhemman luona
on hänelle itselleen, ja toisaalta vanhemman on helppo vaikuttaa lapsen mielipitee-
seen ja manipuloida sitä halutessaan (ks. Aaltonen 2000).

Sama perusdilemma leimaa myös lapsen ja sosiaalityöntekijöiden sekä mah-
dollisten muiden asiantuntijoiden (usein psykologien) kohtaamista eritoten lasten-
suojelun alkuarvioinnissa sekä oikeuden määräämien olosuhdeselvitysten tai täytän-
töönpanosovitteluun liittyvien kuulemisten aikana. Vaikka riitelevät vanhemmat
usein vetoavat juuri lapsen mielipiteeseen ja nimenomaisesti vaativat sen selvittä-
mistä, on ”lapsen mielipide” näissä tilanteissa niin monien ristiriitaisten vaateiden
keskiössä, että sen luotettava selvittäminen on poikkeuksellisen haastava tehtävä ja
edellyttää selvityksen tekijöiltä paitsi kokemusta ja ammatillista osaamista myös
moniammatillista yhteistyötä (ks. Karttunen 2010; Auvinen 2002; Talvenkorpi 2018;
Pösö 2012).

Lapsen kohtaamisen ja kuulluksi tulemisen institutionaalisia esteitä lasten-
suojelun palvelujärjestelmässä ja tuomioistuimessa olen tiivistänyt oheiseen ku-
vioon. Kuvio perustuu omaan työkokemukseeni lapsiperheiden palvelutarpeen ar-
vioinnissa ja lastensuojelun avohuollossa, lasten asemaa huoltoriidoissa käsitteleviin
oikeudellisiin ja yhteiskuntatieteellisiin tarkasteluihin sekä lasten kohtaamisen ja
lapsilähtöisen työskentelyn haasteita sosiaalityössä luotaaviin tutkimuksiin.

KUVIO 1. Lapsen kohtaamisen ja kuulemisen institutionaaliset kynnykset

Edellä esitetty kaavio kuvaa siis lapsen asemaa nimenomaan huolto- ja tapaamisriidan kontekstissa. Institutionaaliset kynnykset liittyvät yhtäältä sosiaalitoimen ja sosiaalityöntekijöiden organisatorisiin käytäntöihin ja vakiintuneisiin toimintatapoihin (taustalla usein toimivaltakysymykset), toisaalta taas resurssipulaan ja ammatillisen osaamisen puutteisiin lapsilähtöisessä työskentelyssä. Tuomioistuimen tapauksessa kynnysten taustalla ovat työnjakokysymykset (lapsen mielipiteen selvittäminen on annettu sosiaalitoimen tehtäväksi), joiden pohjana on juridinen arvio lapsen edunmukaisesta toimintatavasta, sekä toisaalta (potentiaalisesti) ammatillisen osaamisen puutteet lapsilähtöisessä työskentelyssä. Suojelun ja osallisuuden välinen jännite kulkee läpi kaikkien kynnysten. Psykologien kohtaamat kynnykset ovat luonteeltaan enemmän tilannekohtaisia ja psyykkisiä kuin institutionaalisia (painostaminen ja manipulointi, lojaalisuusristiriidat).

Lapsen asemaa huolto- ja tapaamisriidoissa käsittelevien tutkimusten perusteella vaikuttaa siltä, että lapsen mielipiteen selvittämiseen liittyy jo ennalta useita paradoksaalisia ja keskenään ristiriitaisia vaatimuksia. "Lapsen mielipide" tai "lapsen oma ääni" on suhteellinen ja monien sisäisten ristiriitojen kautta muotoutuva asia. Lapsen suullinen selonteko on aina hänen käytössään olevien kehikkojen ja jäsenystapojen sekä -mahdollisuuksien läpi suodattunut. Nämä kehikot hän saa väistämättä lähellään olevilta ihmisiltä. Tässä mielessä lapsen "oman" äänen asettaminen jalustalle jonkinlaisena lapsen autenttisen sisäisyyden ilmentymänä on aina jossain määrin harhaanjohtavaa. Lapsen käytössä olevat tulkintakehikot on kuitenkin voitu antaa hänelle monella eri tavalla, joista vain osa tukee häntä ja auttaa häntä käsittelemään vanhempiensa eroa rakentavasti (ks. esim. Karttunen 2010, 91-92).

Toisaalta "lapsen näkökulma" on aina myös vuorovaikutustilanteessa syntyvien tulkintojen tulosta eli sitä jäsentää kontakti lasta kuuntelemaan ja haastattelemaan tahoon, olipa kyseessä psykologi, sosiaalityöntekijä, asianajaja tai tuomari. "Lapsen ääni" tai "näkökulma" on siis monella tavoin kontekstisidonnainen asia (tästä ks. myös Pösö 2012, 87). Kuten Pösö (emts.) huomauttaa, "lapsen näkökulman" kritiikitön korostus johtaa helposti metodologiseen naivismiin, jossa lapsen kuulemisesta tehdään teoreettisista ja metodologisista näkökohdista irrotettu itseisarvo – lasta "kuullaan", koska niin kuuluu tehdä, mutta kuulemista ei kontekstualisoida eikä tulkita teoreettisesti. Lapsen näkökulman ja osallisuuden korostuksen kääntöpuolena on lapsen individualisointi ja irrottaminen sosiaalisesta verkostostaan, jolloin lapsen tilannetta tarkastellaan kapeasti vain ydinperheen (lapsen ja vanhempien) sisäisen vuorovaikutuksen funktiona (ks. emt., 92-93).

Lapsen alkutilannetta esimerkiksi oikeuden määräämässä kuulemisessa kuvastaa usein hämmennys: hänen tulisi kertoa täysin vieraille ihmisille mielipiteensä vanhempiensa ja perheensä tilanteesta – asioista, jotka hän kokee jo muutenkin vaikeiksi ja kuormittaviksi (vrt. Karttunen 2010, 18). Pelkkä kertaluontoinen kuuleminen ei lapsen haavoittuvasta ja vaikeasta tilanteesta johtuen yleensä olekaan riittävä hänen etunsa selvittämiseksi, vaan kuten Karttunen (emt., 158) tutkimuksessaan toteaa, selvityksen tai sovittelun tulisi olla ammatillinen prosessi, johon lapsi osallistuu

ja jossa hänen kokemuksensa tulee perusteellisemmin kuulluksi ja huomioiduksi (ks. myös Kinnunen & al. 2017; Nurmela & Kaittila, 2019).

Karttusen tutkimuksen tavoitteena on ollut psykologityöskentelyn ammatillinen kehittäminen lasten kuulemistilanteessa oikeudenkäynnin yhteydessä (emt., 159). Huolto- ja tapaamisriidat ovat kuitenkin tyypillisesti alue, jolla tarvitaan eri alojen asiantuntemusta ja jolla toimivien ammattilaisten on oltava riittävässä määrin tietoisia myös muiden alojen ajantasaisesta tutkimuksesta (ks. Pajulammi 2014, 6).

Vastaavanlaista ammatillista kehittämistä tarvittaisiin kipeästi myös sosiaalityön professionissa, jossa huolto- ja tapaamisriitojen arviointi sekä lastensuojelun tukitoimet näiden riitojen keskellä elävissä perheissä ovat yhä kasvavassa määrin osa työntekijöiden arkea. Karttusen tutkimuksessaan esiin nostamia elementtejä lasten kuulemiskäytäntöjen parantamiseksi on toki mahdollista soveltaa myös sosiaalityössä, mutta silti on paikallaan tarkastella myös sitä, millaisia käytäntöjä kansainvälinen sosiaalityön tutkimus on näihin tilanteisiin löytänyt viimeisen vuosikymmenen aikana ja tuodaanko niissä esiin jotain uutta suhteessa aiempaan tutkimukseen.

4 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimusongelmani on, miten lapsen asemaa voitaisiin huolto- ja tapaamisriidoissa vahvistaa. Ongelman taustalla on havainto lapsen aseman haavoittuvuudesta ja lapsen mielipiteen selvittämisen monentasoisista haasteista huolto- ja tapaamisriidoissa. Lastensuojelussa huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä esitetään oman kokemukseni mukaan usein työntekijöille yleisohjeena se, että työskentelyn painopiste on siirrettävä riitelevistä vanhemmista riidan keskelle jääneeseen lapseen. Konkreettisia keinoja tähän tuntuu kuitenkin olevan tarjolla kovin vähän. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella sitä, millaisin keinoin lasta voitaisiin huolto- ja tapaamisriitatilanteessa tukea.

Tutkimusongelmani olen muotoillut seuraaviksi tutkimuskysymyksiksi:

1. Mitä lapset itse ovat kertoneet tilanteestaan huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä?
2. Millaisia haasteita lasten mielipiteen selvittämisessä on ilmennyt?
3. Millaisia keinoja lasten tukemiseksi huoltoriitatilanteessa on löydetty?

Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa niitä keinoja, joita viimeaikainen kansainvälinen tutkimuskeskustelu tarjoaa sosiaalityöntekijän käyttöön lapsen äänen esiin saamiseksi huolto- ja tapaamisriidoissa. Kuten Risto Karttunen väitöskirjassaan (2010, 17) toteaa, sekä lasten oikeuksia koskeva lainsäädäntö että psykologinen tutkimus ovat aikaansa sidottuja, ja toimivien työkäytäntöjen synty edellyttää jatkuvaa kehitystä ja kokeilua sekä eri yhteistyötahojen ajatustenvaihtoa. Tutkimusaineisto rajattiin koskemaan Euroopassa, Pohjois-Amerikan mantereella ja Australiassa tehtyä tutkimusta (aineiston rajauksen tarkemmista perusteluista ks. tämän tutkimuksen alaluku 5.4).

5 KIRJALLISUUSKATSAUS JA AINEISTON VALINTA

5.1 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Valitsin tutkimusmetodikseni kirjallisuuskatsauksen, koska halusin saada paremman kuvan tutkimuskeskustelun nykytilasta. Halusin saada tietoa siitä, millaista kansainvälistä tutkimusta huoltoriidan keskellä elävien lasten tilanteesta on viimeisen vuosikymmenen aikana tehty ja mitä keinoja lasten äänen esiin saamiseksi tutkimuksessa on löydetty.

Kirjallisuuskatsaus tiedon arvioinnin ja tuottamisen systemaattisena menetelmänä eroaa jonkin verran kirjallisuuskatsauksesta siten kuin se ymmärretään esimerkiksi kandidaatintutkielmassa, jossa termillä viitataan ennen kaikkea tutkielman teoriaperustan alustavaan kartoitukseen. Kirjallisuuskatsaukselta tiedon tuottamisen metodina edellytetään systemaattisuutta, kattavuutta, täsmällisyyttä ja toistettavuutta (ks. esim. Fink 2005, 3; 17). Metodisessa kirjallisuuskatsauksessa kerätään yhteen tutkimusaihetta koskevaa aiempaa tutkimusta, jota luokitellaan, arvioidaan ja vertaillaan sekä suhteutetaan omaan tutkimusongelmaan ja -kysymyksiin siten, että uusien hedelmällisten tutkimuspolkujen avaaminen käy mahdolliseksi (ks. esim. Salminen 2011, 4). Pyrkimyksenä on luoda analyttinen yleiskatsaus tiettyä aihetta käsittelevästä tutkimuksesta ja seuloa suuresta tietomassasta esiin olennainen (Kallio 2005, 18). Samalla hyödytään yksittäisten tutkimusten asettamisesta laajempaan kontekstiin, jolloin mikään niistä ei saa kokoaan suurempaa painoarvoa (ks. Aveyard 2014, 4–6). Kirjallisuuskatsaus ei siis ole referaatti olemassa olevasta tutkimuksesta, vaan siinä tutkimusta *arvioidaan kriittisesti*, ja tulosten kriittisen analyysin kautta pyritään muodostamaan tutkittavasta aiheesta uutta tietoa.

Kirjallisuuskatsauksissa voidaan erottaa ainakin kolme päätyyppiä, jotka eroavat toisistaan systemaattisuutensa, käytettävien aineistojen laajuuden sekä aineistojen tyyppien suhteen (näistä ks. tarkemmin esim. Aveyard 2014, 2–3; Dawidowicz 2010, 6–7; Salminen 2011, 6–15). Nämä tyypit ovat kuvaileva ja systemaattinen kirjallisuuskatsaus sekä meta-analyysi.

Yleisin ja laaja-alaisin näistä tyypeistä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, jonka alalajeja ovat narratiivinen ja integroiva katsaus. Kuvailevassa katsauksessa pyritään muodostamaan mahdollisimman laaja ja yleinen kuva tutkittavasta aiheesta, ja siihen sisällytettävät tutkimukset voivat olla metodeiltaan monenlaisia (sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia). Narratiivisessa katsauksessa voidaan yleiskuvan muodostamisen ohella myös tarkastella tiettyä aihetta koskevan tutkimuksen historiallista kehitystä, mutta sen tavoitteena on ennen kaikkea tiedon ajantasaistaminen, ei niinkään sen analyysi. Tältä kannalta narratiivinen yleiskatsaus tulee kenties lähimmäs esimerkiksi kandidaatintutkielmaa ja on todella nimensä mukaisesti katsaus, ei niinkään analyysi. Integroivassa kirjallisuuskatsauksessa pyritään sen sijaan ilmiön

monipuoliseen kuvauksen ohella uuden tiedon tuottamiseen ja olemassa olevan tiedon kriittisen arviointiin ja syntetisointiin. Aineistoa ei kuitenkaan seulota yhtä tarkasti kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa, mikä puolestaan mahdollistaa laajempien ja vaihtelevampien aineistotyyppien käytön. (Ks. Salminen 2011, 6–9; Aveyard 2014, 12–13).

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on integroivaa katsausta suppeampi, mutta aineistorajauksissaan ja tutkimuskysymyksen asettelussa vastaavasti tiukempi. Systemaattisessa katsauksessa pyritään esittämään tiivistetty versio jotakin aiheutta koskevan tutkimuskeskustelun olennaisimmista piirteistä. Tiukimmin ymmärrettynä tavoitteena on mahdollisimman suuri kattavuus eli *kaikkien* relevanttien aiheita koskevien tutkimusten saaminen mukaan, ja otokseen voidaan sisällyttää jopa julkaisemattomia tutkimuksia. Olennaista on tällöin tutkimuskysymyksen mahdollisimman tiivis, täsmällinen ja yksiselitteinen muotoilu sekä tarkoin kuvatun tutkimusprotokollan ja -strategian noudattaminen. Tähän protokollaan sisältyy myös ennalta määritetyin kriteerein suoritettava lähdekritiikki, jonka tarkoituksena on varmistua katsaukseen sisällytettyjen tutkimusten laadusta sekä niissä käytettyjen lähteiden vertailtavuudesta. Myös tulosten analysoinnissa ja yhteenvedossa käytetään systemaattisia ja standardoituja metodeja. (Ks. Aveyard 2014, 11; Salminen 2011, 9–11). Kuten Aveyard (emts.) huomauttaa, näin tarkoilla kriteereillä tehtävään kattavaan katsaukseen vaaditaan yleensä useamman tutkijan työpanos, eikä tällaiseen ole opinnäytetöissä mahdollisuutta.

Viimeisenä kirjallisuuskatsauksen tyyppinä ovat laajat kvantitatiiviset meta-analyysit, joissa yhdistetään aiempia tutkimuksia ja analysoidaan tuloksia tilastotieteen menetelmin. Tätä kirjallisuuskatsauksen tyyppiä käytetään eniten luonnontieteissä ja teknisissä tieteissä, joissa tutkittavat ilmiöt ovat keskenään yhteismitallisia (ks. Salminen 2011, 14–15).

Tässä tutkielmassa kirjallisuuskatsaus sisältää piirteitä sekä integroivasta että systemaattisesta katsauksesta. Integroivaan katsaukseen sitä yhdistää pyrkimys uuden tiedon tuottamiseen jo tutkitusta aiheesta. Kuten edellä totesin, huolto- ja tapamisriidoista on sinänsä tehty runsaasti tutkimusta, mutta tutkimukset ovat useimmiten keskittyneet aikuisten eli riitelevien vanhempien tilanteeseen. Tässä tutkimuksessa fokus on sen sijaan riidan keskelle joutuvissa lapsissa ja heidän äänensä saamisessa kuuluviin. Toivon, että kirjallisuuskatsaus tuo jotakin uutta aiheita koskevaan kotimaiseen tutkimuskeskusteluun.

Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen piirteitä omassa metodissani ovat puolestaan tiiviisti muotoillut tutkimuskysymykset, systemaattinen ja täsmällisesti raportoitu tutkimusstrategia sisäänotto- ja poissulkukriteereineen sekä tutkittavan aineiston laadun varmentamisen strategiat (kohteena vertaisarvioitu tutkimus, julkaisufoorumien jufo-luokituksen käyttö katsaukseen sisällytettyjen julkaisujen karsinnassa).

5.2 Tutkimusprosessin kuvaus

Kirjallisuuskatsauksen validisuuden ja reliabiliteetin edellytyksenä on tutkimusprosessin tarkka ja systemaattinen kuvaus – ilman tätä tutkimuksen luotettavuutta on mahdotonta arvioida, ja pahimmillaan katsaus voi tuottaa vinoutuneen kuvan tutkimustiedosta (ks. esim. Kallio 2006, 25). Kirjallisuuskatsaukselta edellytetään siis aina systemaattisuutta, kattavuutta ja avoimuutta (ks. Aveyard 2014, 12).

Tässä tutkielmassa olen noudattanut hivenen muunnellen Finkin (2005, 54) ja Kallion (2006, 23–24) kuvausta kirjallisuuskatsauksen menetelmällisestä etenemisestä, joka jakautuu seuraaviin vaiheisiin:

TAULUKKO 1. Tutkimusprosessin kuvaus

Vaihe 1	Tutkimusongelman määrittely Tutkimuskysymysten määrittely
Vaihe 2	Aineiston määrittely ja rajaus: käytettävien artikkeleiden sisäänotto- ja poissulkukriteereiden määrittely
Vaihe 3	Tietokantojen ja hakukoneiden valinta
Vaihe 4	Hakutermien määrittely
Vaihe 5	Artikkeleiden soveltuvuuden analysointi Artikkeleiden edustavuuden analysointi
Vaihe 6	Tutkimukseen valittujen artikkeleiden analysointi
Vaihe 7	Aineiston synteesi: tutkimuksen nykytilan määrittely, ongelmakohtien osoittaminen, tulevan tutkimuksen suuntaaminen

Kuten Kallio (2006, 24) toteaa, tutkimusprosessissa on laadullisen tutkimuksen tapaan kyse pikemminkin syklistä kuin lineaarisesti etenevistä vaiheista. Toisin sanoen, tutkija voi synteesivaiheessa esimerkiksi palata keräämään lisääaineistoa tai täsmentämään tutkimuskysymystään.

5.3 Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Ennen varsinaisen systemaattisen aineistohaun tekemistä kartoitin alustavasti tapaamis- ja huoltoriidoista käytyä kansainvälistä tutkimuskeskustelua vuosina 2010–2021 Google Scholar -haun avulla. Alustavan haun perusteella huolto- ja tapaamisriitoja lastensuojelun kontekstissa luotaavaa kansainvälistä tutkimusta on tehty huomattavan paljon lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja joko lapseen tai ex-puolisoon kohdistuvan/kohdistuneen väkivallan tai näitä koskevien syytösten näkökulmasta ('domestic violence', 'intimate partner[ship] violence').³ Tällöin etualalla on usein ollut ns. 'high conflict divorce' (vrt. edellä; ks. myös Saini & al. 2012).

Toinen tutkimuskeskustelua hallitseva näkökulma on vieraannuttaminen ('parental alienation'). Tämä näkökulma on erityisesti esillä amerikkalaisessa kontekstissa, jossa taustalla on ollut pyrkimys saada vieraannuttaminen erillisenä "PAS-oireyhtymänä" myös vallitsevaan psykiatriseen tautiluokitukseen (vrt. Hannuniemi 2015; Lainio-Jaakkola 2017; Niinimaa 2018). Alustavan tarkastelun perusteella *lapsen näkökulmaa* luotaavat kansainväliset tutkimukset näyttävät pitkälti keskittyneen lasten kuulemisiin niin sanotun olosuhdeselvityksen aikana, ja niiden lähestymistapa on usein ollut juridinen tai psykologinen (tarkastelun keskiössä lapsen kuulemisessa käytetyt psykologiset mittarit tai arviointivälineet).⁴

Huolto ja tapaamisriitoja koskevia kotimaisia opinnäytteitä on 2010- ja 2020-luvuilla tehty muun muassa juridiikan (Inkeroinen 2016; Mononen 2016; Hannuniemi 2015, väitöskirja; Linnanmäki 2019, väitöskirja), psykologian (Karttunen 2010, väitöskirja) ja sosiaalityön alalta (Siiri-Valovirta 2011; Sorokin 2014; Niinimaa 2018; Hilli 2018; Cukurs 2018; Råman 2019; Vanhakartano 2021). Sosiaalityön opinnäytteistä Sorokin (2014), Lainio-Jaakkola (2017) ja Niinimaa (2018) käsittelevät aihetta vieraannuttamisen käsitteen kautta, Hilli tutkii sitä lastensuojelun alkuarvioinnin kontekstissa aineistonaan sosiaalityöntekijöiden haastattelut ja fokuksenaan heidän ajatuksensa omasta roolistaan huolto- ja tapaamisriitatapauksissa; Råman keskittyy lastensuojelun avohuollon työntekijöiden näkemyksiin omasta roolistaan huolto- ja tapaamisriidoissa (fokusryhmähaastattelut), Cukurs lastensuojelun asiakkuudessa olevien lasten asemaan lapsen oikeuksien näkökulmasta, Siiri-Valovirta tutkii sosiaalityön asiantuntijuutta käräjäoikeudelle tehdyissä huoltoriitaselvityksissä ja Vanha-

³ Google Scholar haku hakutermeillä "child custody disputes" + "social work" + "child protection" tuotti 373 osumaa (2010–2021). Tarkemman seulonnan perusteella kansainvälisessä tutkimuksessa näyttää olevan varsin runsaasti intersektionaalisella otteella tehtyä tutkimusta (parisuhde)väkivallan sekä huolto- ja tapaamisriitojen yhteydestä. Huomattavan suuri osa google-haulla löytyvästä tutkimuskeskustelusta on lisäksi luonteeltaan perheoikeudellista, missä osaselityksenä saattavat olla myös käytetyt termit.

⁴ Google Scholar haku hakutermeillä "child custody dispute" + "child's viewpoint" + "social work" tuottaa 590 osumaa (2010–2021); "custody disputes" + "children's perceptions" = 93 osumaa (2000–2021).

kartano Turvassa-hankkeen työntekijöiden käsityksiä lasten osallisuudesta huolto- ja tapaamisriidoissa.

Tässä tutkimuksessa keskeisenä tavoitteena on muodostaa yleiskuva vuoden 2010 ja 2020 välillä julkaistusta kansainvälisestä vertaisarvioidusta tutkimuksesta, jossa fokuksena on lapsen asema huolto- ja tapaamisriidoissa sekä keinot, joilla lapsen ääntä on pyritty saamaan esiin.

Opinnäytetyön haastavin osio liittyi aineiston rajaukseen. Lähdekirjallisuuden alustavan tarkastelun sekä alustavan Google Scholar -haun (ks. alaluku 5.2) perusteella vaikutti ilmeiseltä, että huolto- ja tapaamisriitojen kontekstissa lapsen kuulemiseen liittyvä aineisto painottuisi vahvasti psykologian ja perhe- tai lapsioikeuden suuntaan. Vaikein kysymys koski sitä, tulisiko nämä näkökulmat sisällyttää hakuun vai pitäisikö haku rajata tiukemmin sosiaalityön tutkimuksen alueelle. Tällä valinnalla olisi vaikutusta myös muihin rajauksiin, ennen kaikkea käytettäviä tietokantoja koskeviin päätöksiin.

Koska työn keskeisenä tavoitteena oli löytää välineitä, joista sosiaalityöntekijät voisivat hyötyä pyrkiessään kuulemaan lapsen ääntä, katsoin aluksi perustelluksi painottaa tarkastelussa erityisesti sosiaalityön alalla tehtyjä tutkimuksia. Tämän rajauksen etuna olisi, että se ei ennakolta sulkisi pois muita kuin sosiaalityön piiriin kuuluvia tutkimuksia, mutta pudottaisi toisaalta pois tarkastelut, joissa sosiaalityön näkökulma ei millään tavoin ole mukana (esimerkiksi puhtaasti oikeustekniset tarkastelut tai psykometriset testit). Koehakujen perusteella päädyin kuitenkin tarkentamaan tätä rajausta jonkin verran ja sisällyttämään aineistoon myös psykologian ja juridiikan alaan kuuluvia artikkeleita, joihin sisältyi lasten tai asiantuntijoiden empiirisiä haastatteluja (näistä rajauksista tarkemmin alaluvussa 5.5).

Sisäänottokriteeriksi asetin sen, että tutkimuksessa kuvataan tai tarkastellaan *lapsen asemaa* huolto- ja tapaamisriidoissa. Pois jätin siis sellaiset tutkimukset, joissa näkökulma oli lähtökohtaisesti aikuisten (esimerkiksi riitelevien vanhempien riitoja koskevat luokitukset, sosiaalityöntekijöiden pohdinnat *omasta* roolistaan huolto- ja tapaamisriidoissa). Sen sijaan päätin ottaa mukaan artikkeleita, joissa ammattilaisten fokus olisi *lasten* kanssa työskentelyn haasteissa eroriitatilanteissa. Myöskään lapsen asemaa tai ääntä *erossa* käsitteleviä tutkimuksia en ole sisällyttänyt aineistoon. Näissä tutkimuksissa lapsen asemaa on lähestytty pääsääntöisesti joko eron yksilöpsykologisten tai sosiaalisten vaikutusten kautta, ja niitä olen käsitellyt lyhyesti tämän tutkielman alaluvussa 3.2. Samoin jätin tarkastelusta pois tutkimukset, joissa käsiteltiin huolto- ja tapaamisriitojen vaikutuksia aikuistuneiden lasten psyykkiseen hyvinvointiin.

Koska ”huolto- ja tapaamisriita” on jo sellaisenaan monisyinen ja juridisesti latautunut käsite, eivätkä eri kulttuurien käsitykset lasten ja vanhempien avioeron jälkeisistä suhteista välttämättä ole yhteismitallisia, rajasin fokuksen aluksi löyhästi ”länsimaiseen tutkimukseen”.

Lähemmässä tarkastelussa tämä rajaus osoittautui kuitenkin ongelmalliseksi. Merkittävin hankaluus on käsitteen epäämääräisyys. Ei ole selvää, mitä *länsimaiseen*

tulisi sisällyttää: onko esimerkiksi australialainen tutkimus ”länsimaista” ja jos kyllä, millä kriteereillä? Entä japanilainen tutkimus? Mikäli yhteiskunnat asetetaan jonkinlaiselle tieteellis-teknisen edistyksen kuvitteelliselle jatkumolle, Japani on kiistatta ”länsimaisempi” yhteiskunta kuin esimerkiksi Albania tai Romania. Tulisiko ”länsimaisuus” määritellä kulttuurisen homogeenisuuden, juridisen ja/tai poliittisen järjestelmän samankaltaisuuden, kaupungistumisen asteen vai teknisen ja tieteellisen edistyksen kautta – vaiko kenties jollain muulla kriteerillä? ”Länsimainen” vaikuttaa käsitteenä liian labiililta ja hämärärajalta voidakseen ilman tarkennuksia toimia erottelun kriteerinä.

Toisaalta huolto- ja tapaamisriitoja koskevaa tutkimusta on lähtökohtaisesti melko runsaasti (vrt. alustava Google Scholar -haku, luku 5.5), joten fokuksen tarkentaminen edes jollakin tavoin yhteismitallisiin kulttuurisiin ja oikeudellisiin konteksteihin oli tarpeen jo opinnäytetyön rajat ja resurssit huomioiden. Esimerkiksi islaminuskoisissa maissa naisten asema ja oikeudet suhteessa lapsiin edellyttävät monien sellaisten juridisten, uskonnollisten ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan liittyvien seikkojen huomioimista, joihin tämän työn puitteissa ei ole mahdollista mennä ja jotka tarkentamattomina saattaisivat heikentää aineiston vertailtavuutta synteessin tekovaiheessa (juridisista näkökohdista ks. esim. Gallala-Arndt 2015).

Aluksi pohdin aineiston rajaamista tiukemmin pohjoiseurooppalaiseen kontekstiin, koska lastensuojelun orientaatio liberalistisissa oikeusjärjestelmissä (esim. Iso-Britannia, Pohjois-Amerikan manner, Australia) on melko erilainen kuin pohjoiseurooppalaisessa hyvinvointivaltiomallissa (riskiorientoitunut vs. palveluorientoitunut järjestelmä). Liberalistisissa järjestelmissä puuttumisen kynnyks on korkea ja lastensuojelutoimia kohdistetaan vain laiminlyötyihin tai kaltoinkohdeltuihin lapsiin, kun taas esimerkiksi pohjoismaisessa mallissa lastensuojelu ajatellaan laajemmantasoisesti perheen tukemiseksi matalalla kynnyksellä avohuollon tukitoimin. (Ks. esim. Burns & al. 2016, 5).

Alustavien Google-hakujen perusteella vaikutti kuitenkin siltä, että merkittävä osa tutkimuskysymykseni kannalta relevanteista artikkeleista olisi tällä rajauksella karsiutunut pois, joten päätin jättää maantieteellisen rajauksen väljemmäksi. Lopulta päädyin rajaamaan tarkastelun kohteeksi Euroopassa, Pohjois-Amerikan mantereella sekä Australiassa tehdyn tutkimuksen. Perusteena rajaukselleni on se, että näiden yhteiskuntien poliittiset ja oikeudelliset järjestelmät, kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset sekä eritoten naisten ja lasten asemaa yhteiskunnassa koskevat normit ja arvot ovat kuitenkin suhteellisen homogeenisia, mikäli vertailukohdaksi asetetaan maat, joissa uskonnolliset perinteet, tapakulttuuri tai poliittinen järjestelmä ovat kovin erilaiset.

Lopuksi päätin kohdentaa tarkastelun tutkimuksiin, joihin sisältyy empiirinen aineisto. Pois jätettiin siis review -artikkelit ja puhtaasti esseistiset artikkelit, joissa ei esitetty minkäänlaista empiirisen aineiston analyysia tai kuvausta pohdintojen tueksi. Vaikka yhteiskuntatieteissä ei ole mielekäästä soveltaa samanlaista ”evidenssihierarkian” tai näyttöön perustuvan tutkimuksen kriteeristöä kuin esimerkiksi lää-

ketieteessä (ks. esim. Satka 2014), tuottaa jonkinlaisen empiirisen tutkimusasetelman sisältävä tutkimus kuitenkin omien tutkimuskysymysteni kannalta laadullisesti vahvempaa aineistoa kuin puhtaasti esseistinen pohdinta aiheesta. Aveyard (2014, 65) korostaakin, että näytön vahvuuden vaatimus on aina sidoksissa kirjallisuuskatsauksen tutkimuskysymyksiin ja kontekstiin – se, mikä on ”vahvaa näyttöä” jonkin tutkimuskysymyksen kannalta, ei välttämättä ole sitä toisenlaiseen kysymykseen vastaamiseksi.

Koska halusin saada tarkempaa tietoa sekä lasten että asiantuntijoiden käsityksistä lasten mielipiteen selvittämisestä, sen haasteista sekä tavoista tukea lasta huolto- ja tapaamisriidoissa, päätin rajata hakuni kvalitatiivisiin tutkimuksiin.

Kohdejoukkoon valikoitujen julkaisujen laadun varmistamiseksi otin mukaan vain vertaisarvioituissa tieteellisissä aikakauslehdissä ilmestyneitä artikkeleita. Tämä rajaus on sosiaalityön tapauksessa jossain määrin ongelmallinen siksi, että alan tutkimusta julkaistaan poikkeuksellisen paljon erilaisissa ministeriöiden ja kuntien rahoittamien työryhmien ja hankkeiden raporteissa sekä kokoomateoksissa. Toisaalta vertaisarviointi on kuitenkin nykyisessä tieteellisessä julkaisutoiminnassa ainoa yleisesti hyväksytty tapa saada jonkinlainen varmennus julkaistavan tutkimuksen laadusta, joten mukaan päätettiin ottaa vain tämän kriteerin täyttävä tutkimus.

Rajasin aineiston koskemaan ainoastaan englanninkielisiä artikkeleita. Tästä rajauksesta voidaan keskustella, mutta nykyinen akateeminen julkaisupolitiikka asettaa jo tutkimusrahoituksen ehtojen ja tieteellisten julkaisujen jufo-luokituskriteerien kautta englanninkieliset tutkimukset etulyöntiasemaan (tästä ks. esim. Julkaisufoorumi 2021). Lisäksi rajasin aineiston koskemaan artikkeleita, jotka olisivat saata- vissa joko Helsingin tai Jyväskylän yliopiston kirjastojen tilaamista julkaisuista.

Mahdollisimman ajankohtaisen tutkimustiedon saamiseksi rajasin tarkastelun vuodesta 2010 alkaen ilmestyneeseen tutkimukseen. Lisäksi jo ensimmäisen aineistohaun yhteydessä kävi ilmi, että lasten mielipiteistä eron ja eroriitujen yhteydessä oli vuonna 2012 tehty laadullinen kirjallisuuskatsaus, jossa oli kartoitettu kattavasti ennen vuotta 2012 ilmestynyttä tutkimuskeskustelua (ks. Birnbaum & Saini 2012). Näin ollen opinnäytetyössä oli perusteltua keskittyä uudempiin aihetta koskeviin tutkimuksiin.

Tämän jälkeen tein useita koehakuja, joiden perusteella etsin sopivia hakulausekkeita ja termikombinaatioita. Havaitsin nopeasti, että aineiston lisärajaus sosiaalityöhön liittyvillä termeillä olisi kaventanut aineistoa liikaa, joten päätin muokata aineiston rajausta niin, että ottaisin mukaan myös psykologian alaan liittyviä tarkasteluja, joissa fokusoidaan suoraan lapsen asemaan huolto- ja tapaamisriidoissa sekä lapsen mielipiteen selvittämiseen. Konkreettisessa aineistohaussa tämä tarkoittaisi sitä, että en esimerkiksi Psycinfo-tietokannasta hakua tehdessäni sisällyttäisi hakukriteeriksi termiä ”social work”. Asetin psykologian alaan kuuluvien artikkeleiden sisäänottokriteeriksi kuitenkin sen, että artikkelin täytyi sisältää empiirinen osio, jossa lapsia oli myös haastateltu. Sen sijaan suljin tarkastelusta pois puhtaasti psykometriset testit, joihin ei liittynyt haastattelua, kirjallisiin lähteisiin (esimerkiksi aiem-

piin tutkimuksiin) pohjautuvat meta-analyysit sekä yleiset arviot testaamisen reunaehdoista ja/tai mielekkyydestä. Vaikka psykologiaan liittyvää tutkimustietoa ei olekaan mahdollista suoraan soveltaa sosiaalityössä, ajattelen silti, että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta on hyödyllistä saada tietoa myös siitä, mitä lasten haastatteluissa on psykologian perspektiivistä ollut keskeistä.

Perheoikeuden alaan liittyvät artikkelit päätin sen sijaan koehakujen pohjalta jättää aineistosta pääsääntöisesti pois, koska valtaosa niistä oli pohjoisamerikkalaisia ja koska sekä oikeus- että lastensuojelujärjestelmien erot ovat tässä tapauksessa niin merkittäviä, että niiden vertailu ei olisi tämän opinnäytetyön rajoissa ollut mielekäs. Yleishavaintoni oli, että juridisesta näkökulmasta asiaa tarkastelevat artikkelit koskivat ennen kaikkea asiantuntijoiden (psykologien, olosuhdeselvityksistä vastaavien tahojen) roolia ja heiltä vaadittavaa asiantuntemusta oikeudenistunnoissa (ks. esim. DiPrizito 2016; Austin & al. 2011). Yhteen artikkeliin (Larson & McGill 2010) sisältyi myös kaksi konstruoitua tapausesimerkkiä nuorten kuulemisesta oikeudessa huoltoriidan yhteydessä, mutta koska esimerkeistä ei käynyt ilmi, olivatko ne anonymisoituja tapauksia vai kuvitteellisia konstruktioita ja koska niitä ei analysoitu metodisesti, jätin artikkelin pois aineistosta. Perheoikeudellisista tarkasteluista otin kuitenkin mukaan aineistoon yhden artikkelin, jossa painopiste oli suoraan ammattilaisten kohtaamisissa haasteissa sekä suosituksissa lapsia haastateltaessa ja johon sisältyi empiirinen haastatteluaineisto (Turoy-Smith & al. 2018).

Tein myös kaksi koehakua vieraannuttamisesta (parental alienation) Social Services Abstracts ja Applied Social Sciences Index and Abstracts -tietokannoista. Hakujen perusteella kävi selväksi, että aiheesta löytyy 2010-luvulta paljon tutkimuskeskustelua, joka on pääosin pohjoisamerikkalaista ja painotuksiltaan vahvasti psykologista/psykiatrista. Valtaosa tutkimuksista koski vanhempia – lapsia oli tästä näkökulmasta tutkittu ennen kaikkea aikuisina (nuorten aikuisten muistikuvat lapsena tapahtuneesta vieraannuttamisesta). Käsite ”parental alienation” oli alustavien hakujen perusteella kuitenkin erittäin kiistelty, joukossa oli monia artikkeleita, joissa ns. vieraannuttamissyndroomaa (PAS) ei laisinkaan tunnustettu validina psykologisenä käsitteenä, ja sen perustana olevaa empiiristä tutkimustietoa pidettiin riittämättömänä (ks. esim. Clemente & Padrilla-Racero 2016; Warshak 2015; Lubit 2019; Shaw 2019; Mercer 2019). Ilmiön kiistanalaisuuden sekä kansainvälisen tutkimuskeskustelun vahvan psykologis-psykiatrisen painotuksen vuoksi en ole sisällyttänyt omaan aineistooni artikkeleita, joissa huolto- ja tapaamisriitoja lähestyttäisiin vieraannuttamisen näkökulmasta. Koska alustavissa hauissa löytyneiden artikkeleiden joukossa oli vain muutama, joissa fokus oli lapsessa ja vieraannuttamista oli tutkittu empiirisesti joko lapsia haastatteleamalla tai testaamalla, en katso, että vieraannuttamiskeskustelun sivuuttaminen vinouttaisi aineistoani merkittävästi. Lisäksi vieraannuttamisen sisällyttäminen tähän katsaukseen olisi tarkoittanut sitä, että mukaan otettujen artikkeleiden joukossa olisi ollut sekä vieraannuttamisella lasten käyttäytymistä selittäviä artikkeleita että tutkimuksia, joissa samalle käyttäytymiselle olisi tarjottu toinen, vieraannuttamisen kiistävä selitys. Vieraannuttamisesta on myös äskettäin

tehty varsin perusteellinen laadullinen kirjallisuuskatsaus (ks. Marques & Narciso & Ferreira 2020).

Koehakujen jälkeen tarkensin aineiston lopulliset sisäänotto- ja poissulkukriteerit, jotka on esitetty taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Englanninkielinen	Muu kuin englanninkielinen
Julkaistu aikavälillä 2010–2021	Julkaistu ennen vuotta 2010
Vertaisarvioitu tutkimus	Ei vertaisarvioitu tutkimus
Julkaistu jufo-luokituksen 1–3 tason kriteerit täyttävässä julkaisussa tai julkaisussa, jonka vaikuttavuuskerroin on yli 2	Julkaistu muussa kuin jufo-luokituksen 1–3 tason kriteerit täyttävässä julkaisussa tai julkaisussa, jonka vaikuttavuuskerroin on alle 2
Artikkelit, joissa tutkitaan lapsen asemaa tai mielipidettä huolto- ja tapaamisriidoissa	Artikkelit, joissa tutkitaan vanhempien asemaa huoltoriidoissa, huoltoriitojen syitä, lapsen asemaa erossa yleensä tai riitojen vaikutuksia lapseen psyykkiseen hyvinvointiin aikuisina
Artikkelit, joissa tutkitaan lapsen kuulemiseen ja/ tai haastatteluun liittyviä haasteita huolto- ja tapaamisriidoissa	Artikkelit, joissa tutkitaan eri asiantuntijoiden roolia huolto- ja tapaamisriidoissa tai päätöksenteon kriteereitä oikeudenkäynnissä
Psykologian alaan kuuluvat tutkimukset, jotka sisältävät lasten haastattelun	Psykologian alaan kuuluvat tutkimukset, joihin ei sisälly lasten haastattelua
Tutkimukset, joissa näkökulmana ei ole vieraannuttaminen	Tutkimukset, joissa näkökulmana on vieraannuttaminen
Tutkimukset, joihin sisältyy empiirinen aineisto	Tarkastelut, joihin ei sisälly empiiristä aineistoa
Kvalitatiiviset tutkimukset	Kvantitatiiviset tutkimukset
Julkaistu Euroopassa, Pohjois-Amerikan mantereella (ml. Kanada) tai Australiassa	Julkaistu muualla kuin Euroopassa, Pohjois-Amerikan mantereella (ml. Kanada) tai Australiassa
Saatavilla Helsingin tai Jyväskylän yliopiston kirjastoista	Ei saatavilla Helsingin tai Jyväskylän yliopiston kirjastoista

5.4 Aineiston keruu ja seulonta

Jo alustavan Google Scholar -haun perusteella oli odotettavissa, että sopivien haku-termien ja -kombinaatioiden löytäminen saattaisi olla haastavaa. Lähtökohtaisesti hakuni tuli kohdistua artikkeleihin, joissa aiheena olisi lapsi ja eroriita. Suurimman

haasteen muodosti käsite "huolto- ja tapaamisriita" (suomeksi myös "huoltoriita", "eroriita", "huoltajuusriita", "huoltajuuskiista") – englanniksi termi voi kääntyä ainakin muotoihin "custody battle" (6 200 000 google-osumaa), "custody dispute" (835 000), "custody conflict" (46 300), "custody struggle" (20 500) ja "custody disagreement" (8730). Näiden lisäksi eroriitaan viitataan usein englanniksi termillä "high conflict divorce" (132 000 osumaa). Päätin aloittaa haun näillä kombinaatiolla ja rajata sitä tarvittaessa lapsiin ja sosiaalityöhön viittaavilla hakutermeillä.

Aineistoksi sopivia artikkeleita etsin Google Scholarin alustavan aineistokartoituksen jälkeen Social services abstracts, Applied Social Sciences Index and Abstracts, Sociological abstracts, Psycinfo ja Web of Science -tietokantojen kautta. Päätin hakea artikkeleita pelkästään abstraktien perusteella, koska arvelin jo niistä saavani riittävän kuvan siitä, millaisesta näkökulmasta artikkelissa huolto- ja tapaamisriitaa lähestyttäisiin.

Kokeiltuani hakua alustavasti Psycinfo -tietokannasta havaitsin, että ainoastaan kaksi ensimmäistä hakutermiä ("custody battle" ja "custody dispute") tuottivat osumia. Koska sama näytti pätevän myös muissa tietokannoissa, päätin jatkaa hakua näillä termeillä.

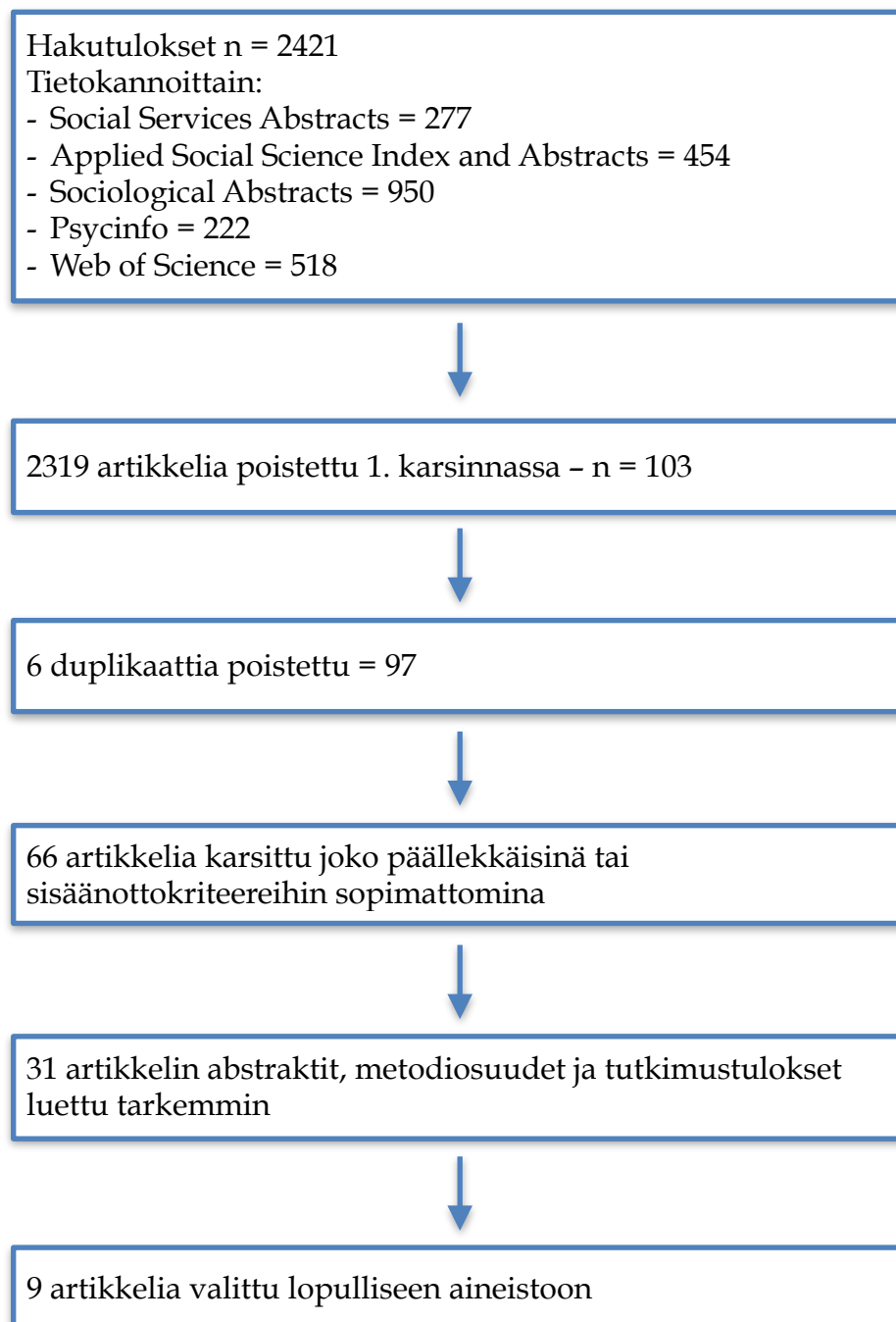
Hakutermeinä päädyin lopulta käyttämään seuraavia yhdistelmiä: 1) (custody battle or custody dispute); 2) (custody battle or custody dispute or high conflict divorce); 3) (custody evaluation*) AND (child* or youth or teen* or adolescent*) AND (view* or preference* or decision or participation or interview*).

Tietokantahaun lisäksi käytin lumipallo-otantaa sekä aineistoon valikoitujen artikkelien lähdeluetteloista että käsin valikoiduista lehdistä, jotka olivat seuloutuneet esiin alustavissa aineistohauissa aiheeni kannalta potentiaalisesti hedelmällisinä julkaisuina (Vrt. Aveyard 2014, 91). Manuaalihakaut tein seuraavista julkaisuista:

- Journal of Divorce & Remarriage, Yhdysvallat (poikkitieteellinen julkaisu, jufo 1).
- Childhood, Iso-Britannia (poikkitieteellinen, jufo 3).
- Journal of Child Custody, Yhdysvallat (keskittynyt huoltajuuden psykologisiin ja juridisiin aspekteihin; ei jufo-luokitusta, mutta vaikuttavuuskerroin 2.2).
- Research on Social Work Practice, Yhdysvallat (sosiaalityöhön keskittynyt, mutta varsin metodi-painotteinen julkaisu, jufo 2).

Kylläntymispiste kirjallisuuskatsauksen hauissa saavutetaan, kun eri tietokantahauista alkaa tulla identtisiä osumia (ks. Aveyard 2014, 87). Artikkelihauissa alkoivat jo muutaman ensimmäisen tietokannan (Social Services Abstracts, Psycinfo) jälkeen toistua samat artikkelit, mikä kertoi siitä, että sisäänotto- ja poissulkukriteereideni valossa olennaiset tutkimukset oli saatu seulottua aineistoon. Jatkoin aineistohakua kuitenkin systemaattisesti kaikista etukäteen kartoittamistani tietokannoista sekä vielä manuaalihakauilla valitsemistani julkaisuista.

Aineistohaun ja seulonnan vaiheet olen kuvannut yksityiskohtaisemmin kuviossa 3.

KUVIO 2. Aineiston seulontaprosessi kaaviona (mukailtu Aveyard 2014, 93-94).

Suurin osa ensimmäisessä vaiheessa pois karsiutuneista artikkeleista ei joko käsiteltyt laisinkaan aihetta, kuului muulle maantieteelliselle alueelle kuin mitä sisäänottokriteerit edellyttivät tai käsitteli aihetta aikuisten (riitelevien vanhempien, tilannetta arvioineiden ammattilaisten) näkökulmasta. Usein karsinnan saattoi tehdä jo otsikon perusteella, mutta välillä artikkelin tarkemman sisällön sekä fokuksen selvittäminen edellytti myös abstraktin lukemista. Abstraktien perusteella pois karsiutuneiden artikkelien keskeisin poissulkukriteeri oli se, etteivät ne käsitelleet huolto- ja tapaamisriitaa lapsen vaan aikuisten näkökulmasta. Viimeiseen karsintavaiheeseen jäi artik-

keleita, joista ei abstraktin perusteella yksiselitteisesti selvinnyt, sisältyikö artikkeliin lasten haastatteluja tai tapaustutkimuksia, vaan asian selvittäminen edellytti artikkelin selaavaa läpilukua ja eritoten metodi- sekä tulososioiden tarkempaa lukemista. Tässä vaiheessa keskeisimmät poissulkukriteerit liittyvät siihen, että artikkeli oli luonteeltaan joko oikeustekninen (keskittyi juridisiin päätöksentekokriteereihin tai eri asiantuntijatahojen rooliin lasten kuulemisessa) tai puhtaasti psykometrisiin mittauksiin perustuva (lapsia ei ollut kuultu tai haastateltu vaan ainoastaan testattu).

5.5 Tutkimusaineiston kuvaus

Aveyard (2014, 88) arvioi alle väitöskirjatasoisen opinnäytetyön sopivaksi kooksi noin 10–20 artikkelin otoksen. Seulonnan jälkeen lopulliseen aineistoon valikoitui tässä tutkimuksessa 10 kvalitatiivista tutkimusartikkelia. Aineisto on pieni, mikä kertoo jo sellaisenaan eritoten sosiaalityön aihetta koskevan kansainvälisen tutkimuksen kapeudesta. Viimeisessä karsintavaiheessa aineistosta putosi pois yhteensä 20 psykologian alaan kuuluvaa artikkelia, joissa aihetta oli lähestytty yksinomaan erilaisten psykometrinen testien ja kyselyiden kautta – toisin sanoen, lapsille oli annettu täytettäväksi lomakkeita, joiden pohjalta analyysi ja johtopäätökset oli tehty, eikä tutkimukseen sisällynyt lasten haastatteluja. Lähes kaikki psykologiset tutkimukset kuuluivat itse asiassa tähän ryhmään, joskin joukossa oli myös muutama erilaisia perhe- ja yksilöterapeuttisia lähestymistapoja esitellyt artikkeli, joihin ei kuitenkaan liittynyt tapausesimerkkejä tai selvää empiiristä osiota. Suurin osa näistä artikkeleista oli amerikkalaisia, mikä puolestaan kertoo psykologien ja terapeuttien vahvasta asemasta eroriitojen selvittelyssä ja huoltoriitaoikeudenkäynneissä Yhdysvalloissa.

Aveyard (2014, 143–144) korostaa artikkelien systemaattisen järjestämisen tärkeyttä aineistoa kuvattaessa. Yksinkertaisin tapa järjestää aineisto alustavasti on taulukoida se siten, että taulukossa on lyhyesti kuvattu kunkin tutkimuksen olennainen sisältö, tutkimusmenetelmä ja tulokset.

Tähän katsaukseen seulonnan jälkeen valikoituneet artikkelit on kuvattu tarkemmin taulukossa 3.

TAULUKKO 3. Tutkimukseen valikoidut artikkelit

Tekijät, artikkelin nimi, julkaisu + maa	Tutkimuksen kuvaus	Tutkimusmetodi	Tutkimuksen tulokset
Birnbaum, R. (2017) Views of the Child Reports: Hearing Directly from Children Involved in Post-Separation Disputes. <i>Social Inclusion</i> . Portugali - aineisto Kanadasta.	Analyysi 24 lapsen (6-17v.) kokemuksista Views of the Child -raportointityöskentelystä Ontariossa 2016 käynnistetyssä pilotihankkeessa, johon lapset osallistuneet vanhempien erotessa. Tutkimus perustuu pilottiin osallistuneiden lasten seuranta-haastatteluun.	Lasten puolistrukturoidut puhelinhaastattelut, joissa käytetty avoimia kysymyksiä	Valtaosa lapsista halusi puhua jonkun kanssa erokokemuksistaan, tunsivat olonsa turvallisiksi haastattelussa, koki saaneensa olennaisen sanotuksi ja koki sosiaalityöntekijän merkinneen heidän kertomansa muistiin totuudenmukaisesti; valtaosa suosittelisi työskentelyä muille lapsille samassa tilanteessa
Birnbaum, R. & Bala, N. & Boyd, J.-P. (2016) The Canadian Experience with Views of the Child Reports: A Valuable Addition to the Toolbox? <i>International Journal of Law, Policy and The Family</i> . Iso-Britannia – aineisto Kanadasta.	Tutkimuksessa kuvataan ja arvioidaan kanadalaista Views of the Child -raportointihanketta ja esitetään kehittämisehdotuksia.	Nettisarveykysely, johon vastasi 65 VCR-raportteja laatinutta eri alojen ammattilaista. Kysely sisälsi runsaasti avokysymyksiä haastattelu- ja työkäytännöistä sekä hallinnollisista menettelyistä.	Raportointiin ehdotetaan yhtenäisiä standardeja, raporttien tehtävän selkeyttämistä, kaikkien osapuolten selkeää informoimista raportoinnin luonteesta sekä yhtenäisiä ohjeita lasten kertomien asioiden luottamuksellisuudesta
Birnbaum, R. & Saini, M. (2012) A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes. <i>Research on Social Work Practice</i> . USA.	Kartoitus lasten kokemuksista koskien vanhempien eroa ja eronjälkeistä päätöksentekoa lasten itsensä kertomana; kohteena kvalitatiiviset tutkimukset, joissa haastateltu lapsia.	Kvalitatiivinen kirjallisuuskatsaus; avainkäsitteiden analyysi + teemoittelu, metaetnografinen synteesi	Lapset haluavat tulla kuulluiksi, mutta eivät joutua päättämään; vanhemmat lapset tarvitsevat lisää tietoa oikeusprosessista; lapsen suojeleminen "lapsen edun" nimissä voi estää lapsen osallisuuden

<p>Birnbaum, R. & Bala, N. & Cyr, F. (2011) Children's Experiences with Family Justice Professionals in Ontario and Ohio. <i>International Journal of Law, Policy and Family</i>. USA - aineisto Kanadasta.</p>	<p>Tutkimus sisältää kat- sauksen yhteiskunta- tieteelliseen tutki- mukseen lasten osal- listumisesta perheoi- keudellisiin proses- seihin + 32 huoltorii- dan oikeusprosessiin osallistuneen lapsen (7-17v.) haastattelun.</p>	<p>Puolistrukturoitu avoimiin kysymyk- siin perustunut lasten puhelinhaastattelu, teemoittelu + analyys- si grounded theory - metodilla</p>	<p>Aiemmat tutkimukset osoittavat lasten ha- luavan osallistua itse- ään koskeviin pää- töksiin eroproessis- sa; haastatellut lapset kokivat tärkeäksi päästä puhumaan suoraan tuomarille ja tahtoivat, että heiltä kysytään, haluavatko he osallistua päätök- siin</p>
<p>Fotheringham, S. & Dunbar, J. & Hensley, D. (2013) Speaking for Themselves: Hope for Children Caught in High Conflict Custody and Access Disputes Involving Domestic Violence. <i>Journal of Family Violence</i>. USA - aineisto Kanadasta.</p>	<p>Tutkimus sisältää kat- sauksen perheväki- vällän ja eroriitojen yhteyttä käsittelevään tutkimukseen + ku- vauksen ja evaluoin- tiraportin kanadalai- sista Speaking for Themselves -pilotti- hankkeesta, jossa vä- kivaltaa sisältävän huoltoriidan keskelle joutuneita lapsia on autettu terapeutin ja asianajajan yhteis- työllä</p>	<p>Evaluoinnissa haasta- teltu puolistrukturoi- duissa temahaastat- teluissa pilottiin osal- listuneita perheitä (lapsia yhteensä 17, 10-19v.); vanhempia yht. 20</p>	<p>Lapset kokivat tul- leensa tuetuiksi ja päässeensä purka- maan riitelyn synnyt- tämää traumoja, jotka arvion mukaan vähe- nivätkin merkittävästi työskentelyssä; lapset kokivat voimaantu- neensa ja saaneensa lisää tietoa perhevä- kivallasta; 23 perhettä 25:stä sopi riitansa työskentelyn aikana, useimmat luettuuan terapeutin raportin työskentelystä lasten kanssa.</p>
<p>Hayes, M. & Birnbaum, R. (2020) Voice of the Child Reports in Ontario: A Content Analysis of Interviews with Children. <i>Journal of Divorce & Remarriage</i>. USA - aineisto Kanadasta.</p>	<p>Tutkimuksessa analy- soidaan 86 lapsen (6-18v.) vastauksia Ontariossa 2016 käännistettyyn Views of the Child -rapor- toinnin pilottihank- keeseen, jossa selvite- tään eroriitojen kes- kelle joutuneiden las- ten mielipiteitä ja ko- kemuksia.</p>	<p>Aineistona sosiaali- työntekijöiden rapor- tit lasten haastatte- luista, metodina sisäl- lönanalyysi, teoreetti- sena viitekehystenä Bronfenbrennerin ekologinen systeemi- teoria</p>	<p>Lasten haastatteluissa esiin nousseita kes- keisiä teemoja olivat vanhempien riita, suhteet vanhempiin ja suhteet sisaruksiin; lapset puhuivat myös avoimesti eron syn- nyttämistä tunteista</p>

<p>Quigley, C. & Cyr, F. (2017) Children's perspectives on parenting coordination: Insights from the Montreal parenting coordination pilot project. <i>Journal of Child Custody</i>. USA - aineisto Kanadasta.</p>	<p>Tutkimuksessa analysoidaan Montrealin alueella Kanadassa käynnistettyä pilotti-projektia, jossa 10 huoltoriitaperhettä sai ilmaista vanhemmuuden ohjausta (parenting coordination). Tutkimuksessa analysoidaan tarkemmin työskentelyn vaikutusta perheiden lapsiin.</p>	<p>Lasten psykometriset testit ja puolistrukturoitu haastatteluaineisto.</p>	<p>Haastatteluaineisto osoittaa lasten mieliteiden työskentelyä vaihdelleen. Noin puolet lapsista koki työskentelyn lieventäneen konflikteja ja parantaneen kommunikaatiota vanhempien välillä. Jotkut lapset kokivat, ettei heitä kuultu ja ettei työskentelyssä noudatettu puolueettomuutta.</p>
<p>Turoy-Smith, K. & Powell, M. & Brubacher, S. (2018) Professionals' views about child interviews for family law assessments. <i>Family Court Review</i>. USA - aineisto Australiasta.</p>	<p>Tutkimuksessa haastateltiin 15 ammattilaista, joilla oli kokemusta lasten haastattelusta ja/tai perheoikeudesta. Tutkimuksen fokus oli lasten haastattelemisessa kohdatuissa haasteissa ja sen tavoitteena oli tuottaa suosituksia lasten haastattelemista perheoikeuden kontekstissa.</p>	<p>15 puhelimitse, kasvokkain tai etänä tehtyä asiantuntijoiden puolistrukturoitua syvähaastattelua, jotka koodattiin ja analysoitiin grounded theory -metodilla</p>	<p>Haastatellut korostivat lasten haastattelun vaatimaa asiantuntijuutta ja haastavuutta, tapauskohtaisen vaihtelevuutta haastattelujen potentiaalisia riskejä lapselle ja tarvetta informoida lasta hänen antamiensa tietojen käyttämisestä. He kaipaivat haastatteluun yhtenäistä tapauskohtaisesti muokattavaa kehikkoa.</p>

van Nijnatten, Carolus & Jongen, Esli (2011) Professional conversations with children in divorce-related child welfare inquiries. <i>Childhood</i> . Iso-Britannia – aineisto Hollannista.	Tutkimuksessa tarkastellaan lasten asemaa huolto- ja tapaamisrii taoikeudenkäynneissä järjestetyissä lastensuojelulautakunnan tutkimuksissa. Tutkimuksessa analysoidaan neljää eri tapausta ja sitä, kuinka haastattelijä on kussakin vaikuttanut lasten vastauksiin.	Aineistoanalyysi neljästä videoidusta tapaamisesta, joihin osallistui yhteensä 6 1,5-12 -vuotiasta lasta. Analyysit on tehty litterointien ja videoiden pohjalta keskusteluanalyyttisin metodein. Lisäaineistona tapaamiseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden haastattelut.	Lapsia ei tutkijoiden mukaan informoitu riittävästi tapaamisen luonteesta tai tietojen luottamuksellisuudesta, sosiaalityöntekijät dominoivat vuorovaikutusta, useampien lasten tapaamiset olivat kaoottisia eikä keskustelulle ollut riittävästi tilaa. Lapset eivät avanneet tunteitaan ja ajatuksiinsa, eikä työntekijöillä ollut konkreettista suunnitelmaa tapaamiseen.
--	---	---	--

Tutkielmaan valikoituneesta aineistosta yli puolet edustaa sosiaalityön näkökulmaa tutkittavaan aiheeseen: sosiaalityön alaan löyhästi laskettavia artikkeleita oli yhteensä kuusi (Birnbau m 2017; Birnbau m & al. 2016; Birnbau m & Saini 2012; Birnbau m & al. 2011; Hayes & Birnbau m 2020; van Nijnatten & Jongen 2011), psykologisesta ja/ tai perheoikeudellisesta näkökulmasta aiheetta lähestyi 4 artikkelia (Fotheringham & al. 2013; Quigley & Cyr 2017; Turoy-Smith & al. 2018). Luokittelu tästä näkökulmasta on kuitenkin vaikeaa ja osin myös mielivaltaista, koska monissa artikkeleissa näkökulma on huoltoriidoille tyypillisesti moniammatillinen.

Aineisto on myös jossain määrin vinoutunut, sillä viisi siihen sisältyvistä artikkeleista on yhden tutkijan, kanadalaisen sosiaalityön professorin Rachel Birnbaum in ja hänen vaihtelevien kanssakirjoittajiensa käsialaa. Kanada-vinoumaa selittää osittain eräissä maan provinseissa vuonna 2005 käynnistetty Views of the Child -pilottihanke, jossa pyrittiin tarjoamaan nopea ja oikeuden määräämää olosuhdeselvitystä edullisempi vaihtoehto lasten mielipiteiden selvittämistä varten huolto- ja tapaamisriidoissa (tätä tutkimuotoa selostetaan tarkemmin alaluvussa 7.4.2). Birnbaum kollegoineen on kirjoittanut 2010-luvulla Views of the Child -raporteista useita artikkeleita, joissa arvioidaan käytännöstä saatuja kokemuksia ja esitetään parannusehdotuksia. Koska kaikki nämä artikkelit kuitenkin sisältävät tutkimusongelmani ja -kysymysteni kannalta olennaista ja kiinnostavaa tietoa, en pidä näitä vinoumia kohtalokkaina. Pohdin niiden merkitystä tarkemmin työni viimeisessä osiossa.

Aineistoon valikoituneista artikkeleista neljä sisältää lasten empiirisen haastatteluaineiston, kaksi artikkelia käsittää lapsia haastatelleiden asiantuntijoiden haastatteluja tai kyselyvastauksia, yksi artikkeli on keskusteluanalyyttinen tarkastelu lasten ja sosiaalityöntekijöiden videoiduista tapaamisista, yksi on aihealueittain tee-

moiteltu esitys toisessa tutkimuksessa kerätystä lasten haastatteluaineistosta ja yksi kvalitatiivinen kirjallisuuskatsaus lasten osallisuudesta vanhempien erotilanteessa.

Maantieteellisesti artikkeleista suurin osa ($n = 7$) on amerikkalaista tiedejulkaisuista, kaksi on julkaistu Isosta-Britanniassa ja yksi Portugalissa. Artikkelien aineistot on kerätty Kanadasta (7), Australiasta (1) ja Hollannista (1) sekä kirjallisuuskatsauksen tapauksessa useista eri maista (1).

5.6 Eettiset kysymykset ja tietosuoja

Ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa on aina punnittava tapauskohtaisesti tutkimuksen yleiset hyödyt (tutkimuksen tietoarvo) ja siitä koituvat riskit tutkimuksen kohteille (ks. Vuori, 2021). Esimerkiksi haastatteluihin pohjautuvissa tutkimuksissa näiden riskien punninta on avainasemassa, samoin tutkijan reflektio omasta valta-asemastaan ja sen vaikutuksista haastattelutilanteeseen. Sen sijaan aiempia tutkimuksia yhteen kokoavat meta-analyysi -tyyppiset tutkimukset eivät sisällä vastavankaltaisia eettisiä haasteita, vaan kyse on ennen kaikkea niistä saatavasta hyödyistä ja uusista oivalluksista suhteessa aiempaan aiheita koskevaan tutkimuskeskusteluun. Tässä tapauksessa tutkimuksesta on hyötyä paitsi sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kehittämisessä myös suojelun ja osallisuuden välisen jännitteen pohdinnassa.

Erittäistä riskiä tai muunlaista tietosuojaongelmaa kirjallisuuskatsaukseen sisällytettyjen artikkeleiden käytössä ei ole. Hyvä tutkimustapa ja tieteellinen käytäntö edellyttävät, että artikkeleihin viitataan asianmukaisesti, niiden sisältöä ei vääristellä eikä muiden ajatuksia esitetä omina. Näillä edellytyksin julkaistut tutkimukset ovat kuitenkin vapaasti hyödynnettävissä, eivätkä niiden käyttöä säätele muut kuin taloudelliset näkökohdat (useimmat tiedejulkaisut ovat edelleen maksumuurien takana, joten artikkeleiden käytettävyys on sidoksissa siihen, löytyvätkö julkaisut opinäytteen tekijän emoyliopiston kirjaston tietokannoista).

Kirjallisuuskatsaukseen liittyvät eettiset näkökohdat koskevat ennen kaikkea metodista huolellisuutta ja hyvän tutkimustavan noudattamista. Tutkimusprosessin, aineiston keruun ja analyysin eri vaiheet olen kuvannut mahdollisimman seikkaperäisesti ja läpinäkyvästi toistettavuuden ja kontrolloitavuuden takaamiseksi. Tulosten raportoinnissa olen pyrkinyt puolueettomuuteen ja selkeyteen. (Ks. myös TENK 2012, 6–7; Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–123.)

Kuten Kallio (2006, 25–26) toteaa, yhteiskuntatieteissä laadullinen kirjallisuuskatsaus ei metodina ole samalla tavoin eksakti kuin suuriin kvantitatiivisiin aineistoihin pohjautuva meta-analyysi, jossa tulosten pitäisi periaatteessa olla suhteellisen identtisiä tutkijasta riippumatta. Sen sijaan review-tyyppisessä katsauksessa tarkoitushakuisuudesta ei koskaan päästä täysin eroon: vaikka tutkija ei syyllistyisikään tulosten tietoiseen muokkaamiseen, vaikuttavat erilaiset tiedostamattomat oletukset ja koko tutkimusasetelma luonnollisesti siihen, mihin tutkija kiinnittää huomiota ja

millaisiksi tulokset muodostuvat. Kärjistäen asia voidaan muotoilla niin, että toinen tutkija voi samalla aineistolla ja tutkimuskysymyksellä päätyä varsin erilaiseen tulokseen. (Emts.) Laadullisessa tutkimuksessa keskeistä onkin argumentaation johdonmukaisuus ja se, kuinka kiinnostavia tuloksia tutkija loppujen lopuksi onnistuu aineistosta saamaan irti suhteessa aiheesta käytyyn tutkimuskeskusteluun. Kuten Eskola ja Suoranta (1998, 152–153) toteavat, kvalitatiivisissa tutkimuksissa luotettavuuden viimekätinen lähde on tutkija itse, siksi kysymys tutkimuksen luotettavuudesta koskee koko tutkimusprosessia.

Omaan ennakkokäsitykseeni aiheesta ovat kiistatta vaikuttaneet aiemmat kokemukseni huolto- ja tapaamisriidoista lastensuojelutyössä, jossa ne kuuluvat lähes järjestään sosiaalityöntekijöitä eniten työllistäviin ja vaikeimmin autettaviin asiakastapauksiin. Olen kipeän tietoinen eritoten lasten suojelemisen haasteista tilanteessa, jossa lapset ovat ryhtyneet suojelemaan vanhempiaan. Huolto- ja tapaamisriidat ovat tästä malliesimerkki. Ajattelen kuitenkin, että omat kokemukseni ovat pikemminkin rikastaneet ymmärrystäni aihepiirin monimutkaisuudesta ja -muotoisuudesta kuin vaikuttaneet tutkijana tekemieni arvioiden ideaaliseen ”objektiivisuuteen”. Tutkijana pyrkimykseni on tarkastella aihettani mahdollisimman monipuolisesti ja erilaiset tutkimuksessa esiin tulleet näkökohdat ja argumentit huomioiden, ja tehdä päätelmäni aineistosta mahdollisimman läpinäkyvällä tavalla. Jokaisella tutkijalla on päässään joukko ennakko-oletuksia ja käsitteellisiä jäsennyksiä, joiden kautta hän aiheettaan lähestyy. Tärkeää on olla näistä ennakko-oletuksista tietoinen, artikuloida ne mahdollisimman hyvin esiin tutkimuksessa ja olla valmis muuttamaan omia oletuksiaan vastakkaisen tutkimustiedon valossa. (Ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018, 122.) Edellä olen kuvannut omia ennakkokäsityksiäni, niihin vaikuttaneita tekijöitä ja näkemystäni näiden oletusten ja käsitysten vaikutuksesta omaan positiiooni tutkijana.

6 AINEISTON ANALYYSI

6.1 Analyysin periaatteet

Aineiston analyysissä sovelsin teorialähtöistä sisällönanalyysia. Eskola ja Suoranta (1998, 134) kuvaavat sisällönanalyysia eräänlaiseksi laadullisen tutkimuksen ”kaato-luokaksi”, joka sisältää erilaisia ja kirjavia tapoja luokitella aineistoa. Ymmärrettynä aineiston analyysin vaiheeksi sisällönanalyysi voidaan liittää lähes kaikkeen laadulliseen tutkimukseen. Minkä tahansa laadullisen aineiston analyysi alkaa aina sisältöjen jonkin muotoisella erittelyllä ja luokittelulla. Menetelmä on siten yleisyydessään metodisesti salliva, eikä sen etenemisestä metodioppaissa useinkaan anneta yksityiskohtaisia kuvauksia, koska analyysin tekotapa on sidoksissa tutkimusasetelmaan, -kysymyksiin ja aineistoon (mitä aineistosta haetaan ja miten eri vaiheita perustellaan tutkimuskysymysten kautta). Tuomi ja Sarajärvi (2018, 80) korostavat, että puhdasta aineistolähtöistä analyysia on laadullisessa tutkimuksessa vaikea toteuttaa, koska tiukasti ottaen analyysia eivät tällöin saisi ohjata minkäänlaiset ennakkokäsitykset tai teoreettiset oletukset – lähimmäs tämäntyyppistä analyysiotetta tulevat nykyään käytetyissä metodeissa todennäköisesti grounded theory ja toimija-verkostoteoria.

Omassa tutkimusasetelmassani teoreettisena lähtökohtana ovat lapsuuden tutkimus laajasti ymmärrettynä sekä lasten osallisuuden lisäämisestä ja siihen tähtäävien lapsilähtöisten menetelmien kehittämistä käyty sosiaalityön keskustelu, mutta myös lapsen suojelun näkökulma (vrt. luku 3 sekä suojelun ja osallisuuden välinen jännite). Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että pyrkisin testaamaan jotakin tiettyä teoriaa, vaan nämä teoreettiset lähtökohdat ovat olleet taustana sille, kuinka olen tutkimusasetelmani rakentanut ja mihin keskusteluun haluan tutkimukseni tuloksilla osallistua. Tuomi ja Sarajärvi (emt., 81) kutsuvat tämäntyyppistä päättelyä abduktiiviseksi, mikä tarkoittaa valmiiden mallien ja aineistolähtöisyyden vaihtelua päätelmiä tehtäessä. Itse analyysi voidaan tekniikkana ajatella induktiivisesti eteneväksi eli aineistolähtöiseksi, mutta teoria ohjaa siitä tehtäviä päätelmiä ja pohdintaa (emt., 83).

Koska kirjallisuuskatsauksessa analyysin kohteena ovat kuitenkin kokonaiset *tutkimusasetelmat*, eivät ns. ensi käden lähteet (haastateltavat, sanoma- tai aikakauslehtiaineistot, osallistuva havainnointi), on tämä huomioitava myös analyysia ja synteesiä tehtäessä. Toisin sanoen, aineistoanalyysi on tässä aina tietyllä tavoin jo meta-analyysia, joka platonilaisittain ilmaistuna on todellisuudesta lukien vasta kolmannella asteella (1. aste = todellisuuden kuvaus, 2. aste = todellisuutta koskevan kuvauksen tulkinta (teoria, tutkimusasetelma), 3. aste = todellisuutta koskevan kuvauksen tulkinnan tulkinta (metateoria, meta-analyysi)).

6.2 Analyysin kulku

Ensimmäinen vaihe laadullisessa sisällönanalyysissä on koodaus. Tämä tarkoittaa, että aineisto käydään huolellisesti läpi ja siitä pyritään löytämään omien tutkimuskysymysten kannalta kiinnostavat asiat, jotka luokitellaan, ja tämän jälkeen mahdollisesti teemoitellaan tai tyypitellään. Oman aineistoni kohdalla tutkimuskysymykset liittyivät lasten ilmaisemiin mielipiteisiin kuulluksi tulemisestaan, haasteisiin lasten mielipiteen selvittämisessä sekä keinoihin tukea lapsia huoltoriitatilanteessa (vrt. luku 4). Noudatin analyysissä Tuomen ja Sarajärven (2018, 94–97 ja 101–102) kuvaamaa teorialähtöisen sisällönanalyysin sekä kirjallisuuskatsauksen sisällönanalyyttisen erittelyn strategiaa, jossa aineiston analyysia ohjaa aiemman tiedon perusteella muodostettu analyysirunko ja jossa etenemissuunta luokittelussa on pääosin yleisestä yksityiseen.

Hahmottelin aluksi tutkimuskysymyksistäni yleisemmän analyysirungon, jota käytin pohjana aineiston alustavassa luokittelussa. Runko perustui jaotteluun haasteiden (lasten mielipiteen selvittämisessä ilmenneet haasteet) ja voimavarojen (lasta tukevat asiat ja keinot) välillä. Tämän jälkeen kävin aineistoon valitsemani artikkelit kertaalleen läpi ja merkitsin analyysirungon näkökulmasta kiinnostavat kohdat alleviivauksin ja numerokoodein. Tämä osoittautui jo sellaisenaan haastavaksi, koska artikkelissa saatettiin selostaa esimerkiksi tietyn lasten haastattelukäytännön evaluointitutkimusta, jota varten oli alkuperäisen (lasten mielipiteitä eroriidassa luotaavan) haastattelun lisäksi tehty toinen haastattelu, jossa kysyttiin lasten kokemuksista koskien ensimmäistä haastattelua. Jouduin pohtimaan, tulisiko myös toinen haastattelu (jota koko artikkeli koski ja kuvasi) myös tulkita yhdeksi keinoksi tukea lasta huoltoriitatilanteessa. Tulkitsin asiaa pohdittuani tilanteen näin, koska myös tukimuotojen vaikuttavuuden tutkiminen lapsilta kysymällä on tärkeää hyvien käytäntöjen kehittämiseksi ja voidaan siten tulkita epäsuoraksi tavaksi tukea lasta.

Toisessa vaiheessa erittelin alleviivaamistani kohdista tavanomaisen aineistolähtöisen analyysin avulla esiin koodeja, jotka merkitsin eri väreillä. Koodausten pohjana olevissa tiivistyksissä esimerkiksi ilmaukset ”enemmistö lapsista oli kokenut, että sosiaalityöntekijä sai heidät tuntemaan olonsa mukavaksi/ turvalliseksi haastattelutilanteessa”, ”yksi lapsista kertoi, ettei sosiaalityöntekijällä ollut aikaa käsitellä raporttia hänen kanssaan” tiivistettiin muotoon ”kokemus haastattelutilanteen turvallisuudesta/miellyttävyydestä” ja ”sosiaalityöntekijän ajan puute” sekä koodattiin lopullisessa analyysissä otsikon ”haastattelutilanne ja -tekniikat” alle. Aineistosta tällä tavoin erottelemiani koodeja olivat haastattelutilanne ja -tekniikat, raportointi, resurssit, emootiot, lasten osallisuus ja mahdollisuus vaikuttaa, lasten kertomusten luottamuksellisuus, lasten turvallisuus, lasten kyvykkyys (ikä, kypsyys, kielelliset valmiudet) sekä vanhempien ja/ tai sisarusten rooli. Koodiluokat saattavat mennä osittain päällekkäin: sama tilanne voi liittyä sekä turvallisuuteen että luottamuksellisuuteen tai sekä lapsen halukkuuteen puhua että hänen uskoonsa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Mielenkiintoista olikin tutkia juuri niitä tilanteita, jois-

sa näin tapahtui: esiintyivätkö esimerkiksi turvallisuuteen liittyvät näkökohdat (violletti) usein rinnakkain luottamuksellisuuteen (vaaleansininen) liittyvien näkökohtien kanssa? Millaiset asiat esiintyvät usein toistensa yhteydessä?

Koodit kokosin loppuvaiheessa analyysirunkoni otsikoiden alle (mielipiteen selvittämisen haasteet/tukea antavat asiat ja keinot – ks. taulukko 4). Kaikki koodiluokkaan kuuluvat asiat voivat siis saada arvon joko haasteina tai tuen antajina. Näin esimerkiksi haastattelutilanne voi sellaisenaan olla lapselle haaste (jotkut lapset eivät halua kertoa tilanteestaan) tai siihen voi sisältyä haasteita (epämukava ilmapiiri, jännitys). Toisille lapsille sama tilanne voi näyttäytyä tukena (emotionaalisen taa-kan jakamisesta koettu helpotus) tai siihen voi sisältyä tueksi miellettyjä elementtejä (hyvä kontakti haastattelun tekijään, rento ilmapiiri).

TAULUKKO 4. Koodiluokat analyysirungossa

	Haasteet	Tuki
Haastattelutilanne	x	x
Raportointi	x	x
Resurssit	x	x
Emootiot	x	x
Osallisuus ja vaikuttaminen	x	x
Luottamuksellisuus	x	x
Turvallisuus	x	x
Kyvykkyys	x	x
Vanhempien/ sisarusten rooli	x	x

Lisäksi aineistossani oli kuitenkin alustavan tarkastelun perusteella tärkeä erottaa toisistaan lasten ja aikuisten kokemukset, koska osa artikkeleista käsitteli yksinomaan lasten kanssa työskennelleiden asiantuntijoiden ja ammattilaisten näkemyksiä työskentelyn haasteista ja lapsia tukevista asioista, osa taas lasten kokemuksia kuul- luksi tulemisestaan. Lopullisen analyysikehikon muodostin näistä neljästä luokasta yksinkertaisen taulukoinnin avulla (ks. taulukko 5). Tässä taulukossa koodien mu- kainen tarkastelu tapahtuu kenttien sisällä: lapset kertovat omista haasteistaan ja saamastaan tuesta, kun taas aikuiset käsittelevät lasten mielipiteen selvittämisen haasteita sekä lapsille tarjottua tukea. Kyseessä ei kuitenkaan ole nelikenttä perinteis- sessä sosiologisessa mielessä, jossa taulukon otsikoiden yhdistelmä tuottaisi kentissä jotakin uutta informaatiota (ks. esim. Allardt 1964), vaan yksinkertainen ja melko mekaaninen tapa järjestää/luokitella aineistoa.

TAULUKKO 5. Analyysikehikko

	Lasten kokemukset	Aikuisten kokemukset
Haasteet	Koodien mukainen tarkastelu (haastattelutilanne ja -tekniikat, raportointi, resurssit, emootiot, osallisuus & mahdollisuus vaikuttaa, luottamuksellisuus, kyvykkyys, vanhempien & sisarusten rooli, tukimuodot)	Koodien mukainen tarkastelu
Voimavarat & tuki	Koodien mukainen tarkastelu	Koodien mukainen tarkastelu

Kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018, 101) huomauttavat, kirjallisuuskatsauksessa sisällönanalyysin avulla erotellut luokat ovat pelkästään aineiston järjestämisen apuväline, jonka avulla voidaan esittää tutkimuksessa olevaa tietoa tiiviimmässä muodossa. Niillä ei siis pyritä samanlaiseen abstrahointiin kuin esimerkiksi haastatteluaineiston sisällönanalyysissä (emt., 102). Tutkimuksen tulos alkaa kirjallisuuskatsauksessa hahmottua vasta, kun ryhdytään jäsentämään sitä, millaisia kuvauksia luokiksi tiivistetyistä aiheista tutkimus sisältää. Tämän jälkeen analyysin tulokset on vielä tulkittava käyttäen valittuja teorioita ja tutkimuskeskustelua tulkinnan apuna.

Mikäli käyttämistäni koodeista haluttaisiin edelleen abstrahoida esiin teemoja, voisivat näitä olla prosessit (raportointi, resurssit), kohtaaminen (haastattelutilanne, emootiot, osallisuus, kyvykkyys) ja riskit (luottamuksellisuus, turvallisuus). Tulkitsen Tuomen ja Sarajärven ohjetta kuitenkin niin, että kirjallisuuskatsauksessa aineiston tiivistäminen ja luokittelu käsiteltävään muotoon riittää analyysivaiheessa, varsinkin kun luokittelu pohjaa kokonaisuudessaan tutkimuskysymyksiini (ks. myös Tuomen ja Sarajärven esittämä esimerkki sisällönanalyysin kulusta kirjallisuuskatsauksessa, emt. 101). Synteesivaiheessa olen tiivistänyt käyttämäni luokitukset edelleen yleisemmiksi kategorioiksi (ks. kuviot 3 ja 4) sekä esittänyt haasteista erillisen taulukon, jossa lasten ja ammattilaisten kokemukset on rinnastettu ja niiden välisiä jännitteitä pohdittu. Kirjallisuuskatsausten analyysimetodina käytetään usein metaetnografista tarkastelua, joka perustuu erilaisten avainkäsitteiden sekä käsitteellisten ristiriitojen ja jännitteiden paikantamiseen aineistosta (ks. esim. Birnbaum & Saini 2012). Omalla kohdallani aineisto on kuitenkin niin pieni ja lähtökohdiltaan

homogeeninen (aineiston rajoituksista ks. luku 8), ettei tällainen tarkastelu olisi mielekäästä.

Aineiston *tulkintaa* ohjaavat omassa tapauksessani kysymykset, jotka liittyvät siihen, millaisia asioita aineistosta on osallisuuden ja suojelun näkökulmasta tullut esiin. Oliko lasten saama ja haluama tuki ennen kaikkea tukea osallisuuteen vai tukea suojeluun? Huomioitiinko keskustelussa molemmat näkökulmat ja miten? Synteesimetodini on pääosin narratiivinen (ks. esim. Petticrew & Roberts 2006, 165–172) eli perustuu aineiston tiivistämisen, taulukoinnin ja luokittelun pohjalta tehtyihin päätelmiin ja niiden tulkintaan valitsemassani teoreettisessa kehikossa sekä tämän pohjalta muodostettuun kuvailuun/ kertomukseen, jonka punaisena lankana on osallisuuden ja suojelun välinen jännite.

7 TULOKSET

7.1 Lasten kokemat haasteet huolto- ja tapaamisriitojen käsittelyssä

7.1.1 Lasten haastattelujen kontekstit

Lapsia oli aineistoon liittyvissä artikkeleissa haastateltu useassa eri kontekstissa. Tämän tutkimuksen kannalta tärkein lasten mielipiteitä luodannut artikkeli oli kanadalaistutkijoiden vuonna 2012 tekemä kvalitatiivinen kirjallisuuskatsaus (Birnbau & Saini 2012), jossa oli tarkasteltu lasten kokemuksia ja tunteita osallistumiseen päätöksentekoon eron jälkeisessä tilanteessa sekä kuulemisestaan erotilanteessa. Tutkimus kattoi vuosina 1992–2012 näitä aiheita käsitelleet kvalitatiiviset tutkimukset, joihin sisältyi lasten haastatteluaineisto. Katsaukseen valikoituissa 35 tutkimuksessa kartoitettiin yhteensä 1325 lapsen mielipiteitä 11 eri maassa. Birnbaum ja Sainin katsaus toimi tarkastelun lähtökohtana eritoten ensimmäisen tutkimuskysymykseni kohdalla. Oma tutkimukseni keskittyy kuitenkin enemmän nimenomaan huolto- ja tapaamisriidan kontekstiin, ei niinkään eron yleensä, ja toisaalta kysymyksenasetteluni on metodipainotteisempi. Monet aineistossani esiintyvistä lasten kommentteista ja näkemyksistä ovat kuitenkin peräisin juuri Birnbaum ja Sainin tutkimuksesta.

Valtaosa lasten haastatteluja sisältävistä artikkeleista (yhteensä 5 artikkelia) liittyi johonkin Kanadassa meneillään olevaan pilottiprojektiin. Ensimmäinen näistä oli 2000-luvun puolivälissä joissakin provinseissa käynnistetty Views of the Child Report -kokeilu (jatkossa "VCR"), jota käsiteltiin yhteensä kolmessa eri artikkelissa (Birnbau 2017; Birnbau & al. 2016; Hayes & Birnbau 2020). Tällä kokeilulla on pyritty löytämään varsinaista sosiaalityöntekijän tai psykologin suorittamaa kattavaa huoltajuusarviota nopeampi ja edullisempi tapa selvittää lapsen mielipide ja raportoida siitä oikeudelle huolto- ja tapaamisriitatilanteessa.

Tämän lisäksi lapsia oli aineistoon valikoituneissa artikkeleissa haastateltu Speaking for Themselves -pilottihankkeessa, jossa huolto- ja tapaamisriitaan liittyi perheväkivaltaa tai sen epäily (Fotheringham & al. 2013). Hankkeessa lasten kanssa työskentelivät sekä traumaterapeutti että lapsille määrätty oma asianajaja, jotka toimivat yhteistyössä keskenään. Kolmannessa pilottihankkeessa kymmenen korkean konfliktitason huoltoriitaperhettä sai noin vuoden ajan maksutonta vanhemmuuden ohjausta ("parenting coordination"), minkä jälkeen lapsia haastateltiin koskien heidän kokemuksiaan kokeilun vaikutuksista (Quigley & Cyr 2017).

Viimeinen lasten haastatteluja empiirisesti analysoiva artikkeli oli tehty Hollannissa (van Nijnatten & Jongen 2011), ja siinä painopiste oli erilaisten haastattelu-tekniikkojen ja vuorovaikutustilanteiden tarkastelussa lapsia haastateltaessa.

Sainin ja Birnbaumin kvalitatiivista kirjallisuuskatsausta lukuun ottamatta pääosa lasten haastatteluista liittyi siis tilanteisiin, joissa lapsilta kysyttiin heidän kokemuksistaan koskien osallistumista ja työskentelyä jossakin huoltoriitoja ratkomaan pyrkineessä kokeilussa tai hankkeessa. Vaikka haastattelujen kontekstit ovat monin paikoin sidoksissa näiden hankkeiden erityisiin työskentelytapoihin, ovat lasten niissä esittämät huolet ja näkemykset luonteeltaan sellaisia, että niiden valossa voidaan varsin uskottavasti arvioida lapsilähtöisen työskentelyn haasteita ja edellytyksiä ylipäättään

7.1.2 Kohtaamiset viranomaistahojen ja ammattilaisten kanssa

Lasten kokemat haasteet työskentelyssä eri viranomaistahojen kanssa olivat monenlaisia. Tässä yhteydessä eritoten lasten osallisuuden kokemuksia on hyödyllistä tarkastella soveltaen Tiina Muukkosen (2013) erottelua prosessi- ja kohtaamisosallisuuden välillä. Kohtaamisosallisuudella Muukkonen viittaa osallisuuden kokemuspohjaiseen aspektiin, jota siivittää pyrkimys dialogisuuteen: lasta kuullaan ja kuunnellaan, hän tuottaa tietoa, käsittelee sitä ja antaa palautetta. Prosessiosallisuus viittaa puolestaan tiedonvälityksen tehtävään ja siihen, että esimerkiksi lastensuojelun asiakkuuden sisältö ja suunta tehdään lapselle ymmärrettäviksi. (Ks. Muukkonen 2013, 167–168.)

Haastattelutilanteissa korostuivat kohtaamisosallisuuden haasteet. Näitä haasteita esiin tuoneet lapset kokivat, ettei heitä kuunneltu tai otettu vakavasti ja olivat pettyneitä myös siihen, ettei heidän haastattelussa ilmaisemiaan toiveita otettu loppujen lopuksi huomioon (Birnbaum & al. 2011, 404; Quigley & Cyr 2017, 167). Jotkut lapsista kokivat myös kysymykset vaikeina (Birnbaum 2017, 151) ja mainitsivat, ettei heiltä ollut kysytty heille tärkeistä asioista, kuten koulusta (Birnbaum & Saini 2012, 407). Lasten kokemuksissa korostui, kuinka tärkeää oli luoda haastatteluun turvallinen, miellyttävä ja kiireetön ilmapiiri (Quigley & Cyr 2017, 167; Birnbaum & al. 2011, 412).

Kaikki lapset eivät kokeneet keskustelua ammattilaisen kanssa hyödylliseksi, vaan halusivat pitää perheasiat perhepiirissä; nämä lapset pitivät haastattelua tungettelevana (Birnbaum & Saini 2012, 407). Joidenkin lasten mukaan haastattelijat eivät myöskään aina huolehtineet riittävällä tavalla lasten informoimisesta koskien heidän oikeuksiaan tai prosessin kulkua ylipäättään – lapsille ei esimerkiksi ilmoitettu riittävän selvästi, että heillä on myös oikeus kieltäytyä haastattelusta. Lapset eivät mielestään saaneet myöskään aina riittävästi tietoa siitä, miten heidän haastatteluun tultaisiin käyttämään (Birnbaum & Saini 2012, 407; Birnbaum 2017, 151). Samat prosessiosallisuuteen liittyvät puutteet tulivat hollantilaistutkijoiden mukaan esiin lasten haastatteluista tehdyissä videoinneissa: vain yksi haastatteluja tehneistä sosiaalityöntekijöistä muisti selostaa lapsille oikeusprosessia ja kertoa haastattelun roolista siinä (van Nijnatten & Jongen 2011, 545).

Resursseista useimmiten esiin tuleva asia olikin informaation vähäisyys. Lap-
sille ei ollut kaikissa tapauksissa kerrottu riittävän selvästi erilaisista kuulemisen
vaihtoehtoista. Esimerkiksi useat asianajan, psykologin tai sosiaalityöntekijän kans-
sa keskustelleet lapset olisivat mieluummin puhuneet suoraan tuomarille, jos olisi-
vat tienneet, että tällainen vaihtoehto on olemassa (Birnbaum & al. 2011, 411–412).
Lapset kokivat myös, etteivät olleet kaiken kaikkiaan saaneet riittävästi tietoa oi-
keusprosessista ja ettei heitä ollut valmisteltu haastatteluun tarpeeksi. Useat lapset
olivat myös pettyneitä siihen, ettei haastattelusta tai työntekijän tapaamisista pilot-
tiohjelman puitteissa tullut mitään palautetta eikä siitä näyttänyt seuraavan mitään,
tai ainakaan sellaisia asioita, joita he olivat odottaneet. (Birnbaum & Saini 2012, 407;
Quigely & Cyr 2017, 166–167).

Haastattelujen raportoinnissa suurimmat lasten kokemat puutteet liittyivät
raportoinnin totuudenmukaisuuteen sekä luottamuksellisuuteen. Jotkut lapset ker-
toivat, ettei heidän kanssaan ollut käyty raporttia läpi ennen kuin se näytettiin van-
hemmille (Birnbaum 2017, 151). Toisten mukaan raportissa oli virheellisiä väitteitä
tai väärinymmärryksiä (emts.). Jotkut kertoivat vanhempiensa suuttuneen raportin
nähtyään (emt., 152). Luottamuksellisuuden ohella lapsille oli tärkeää haastattelijan
puolueettomuus, jonka puutteen muutamia lapset nostivat esiin: haastattelijan oli
koettu asettuneen joko jomman kumman vanhemman puolelle tai kuunnelleen mie-
luummin vanhempia kuin lasta (Quigely & Cyr 2017, 167.) Nämä kokemukset tuli-
vat esiin uutta työskentelytapaa kokeilleessa pilottihankkeessa ja ne yhdistyivät tut-
kijoiden mukaan vahvasti lasten kokemukseen työskentelyn tuloksettomuudesta tai
jopa suoranaisestä vahingollisuudesta: samat lapset, jotka kokivat työntekijän olleen
puolueellinen tai välinpitämätön, kertoivat myös vanhempien riitelyn joko säilyneen
ennallaan tai pahentuneen työskentelyn aikana (ks. emt., 168).

Turvallisuuteen liittyvät näkökohdat eivät lasten haastatteluissa tulleet esiin
suoraan, vaan ainoastaan kiertoteitse viittauksissa vanhempien reaktioihin tai haas-
tattelijan koettuun puolueellisuuteen (haastattelijan ei koettu välittäneen lapsen ker-
tomasta, vaan asettuneen vanhemman puolelle) (vrt. edellä). Lapsen uskomisen
tärkeyttä korostettiin niinkään lasten ohjeena haastattelijoiden (Birnbaum & al. 2011,
413). Joidenkin lasten esiin ottama haastattelutilanteen ”turvattomuus” liittyi juuri
heidän kokemukseensa siitä, että haastattelijat ei kuunnellut tai ymmärtänyt heitä,
vaihtoi aihetta tai ehdotti, että lapsen esiin nostamasta asiasta puhuttaisiin myö-
hemmin (Quigely & Cyr 2017, 167). Myös lasten videoituja tapaamisia keskustelua-
nalyyttisellä metodilla eritelleet hollantilaistutkijat panivat merkille, että haastatteli-
jat eivät haastattelutilanteissa välttämättä reagoineet lasten yrityksiin tuoda esiin
vaikeita aiheita tai keskeyttivät heidän yrityksensä epäolennaisilla prosessiseikoilla,
jolloin lapset saattoivat sulkeutua ja lakata yrittämästä (van Nijnatten & Jongen 2011,
546–548).

Osallisuuden haasteet lasten kertomina liittyvät paitsi kokemukseen siitä, et-
teivät he ole tulleet kuulluiksi tai ymmärretyiksi (kohtaamisosallisuus), myös resurs-
seihin, joista tärkeimmät olivat lapsille annettu informaatio ja aika (prosessiosalli-

suus). Lapset korostivat kysyttäessä, että olisivat halunneet tavata työntekijää/haastattelijaa useamman kerran, keskustella pidempään sekä saada jonkinlaista palautetta tai tilanteen seurantaan työskentelyn jälkeen (Quigley & Cyr 2017, 167; Birnbaum & al. 2011, 412–413). Lasten haastatteluja sisältävien aineistokohtien koodauksissa onkin merkille pantavaa, että osallisuuteen ja resursseihin (joihin kuuluu muun muassa lapsille annettu informaatio ja aika) liittyvät koodit esiintyvät usein yhdessä.

Vanhempien ja sisarusten rooli huolto- ja tapaamisriidassa tulee eri tavoin haastavissa yhteyksissä. Vanhemmat eivät ole kuunnelleet lasten toiveita erotilanteessa eivätkä keskustelleet niistä heidän kanssaan (Birnbaum & al. 2011, 409; Birnbaum & Saini 2012, 405), koska ovat olleet liian uppoutuneita keskinäiseen riitaansa (Fotheringham & al. 2013, 319; Quigley & Cyr 2017, 166). Vanhemmat ovat myös saattaneet suuttua ja syyttää lapsia valehtelusta, mikäli nämä ovat kertoneet työntekijöille jotakin sellaista, mistä vanhemmat eivät ole pitäneet (Birnbaum 2017, 152). Sisarusten kohdalla haasteet liittyivät ennen kaikkea haastattelutilanteisiin: jotkut lapset olisivat halunneet tavata haastattelijan ilman sisaruksiaan. Myös lasten haastattelujen videotallenteita analysoineet tutkijat kiinnittivät huomiota tilanteeseen, jossa nuorempien sisarusten keskeytykset haastattelutilanteessa olivat estäneet lasta ottamasta esiin arkaluontoisia asioita (Nijnatten & Jongen 2011, 549).

Lasten kokemia emotionaalisia vaikeuksia haastattelutilanteissa olivat jännitys ja pelko (tämä koski erityisesti keskustelua tuomarin kanssa; Birnbaum & al. 2011, 410; Birnbaum & Saini 2012, 407), turhautuneisuus ja epäily työskentelyn tai haastattelun hyödyllisyydestä (Birnbaum & al. 2011, 412; Birnbaum 2017, 151), kokemus työskentelyn aiheuttamasta stressistä ja epämukavuuden tunne haastattelutilanteessa arkaluontoisista asioista puhuttaessa (Quigley & Cyr 2017, 166–167) sekä pettymys siitä, että mikään ei työskentelyn tai haastattelun seurauksena ollut muuttunut (emt., 164). Vanhempien eroon ja riitelyyn liittyen lapset toivat esiin suuttumuksen, surun, yksinäisyyden, ahdistuksen, pelon, haavoittuvuuden, menetyksen ja syyllisyyden tunteita (Hayes & Birnbaum 2019, 312; Fotheringham & al. 2013, 322; Birnbaum & Saini 2012, 406; Birnbaum & al. 2011, 408–409).

7.2 Ammattilaisten kokemat haasteet lasten mielipiteiden selvittämisessä

Asiantuntijoita ja ammattilaisia oli tutkimusaineistoon kuuluvissa artikkeleissa haastateltu sekä eri pilottihankkeita arvioitaessa (Birnbaum & al. 2016; Fotheringham & al. 2013) että laajemmin perheoikeuden kontekstissa (Turoy-Smith & al. 2018). Haastatellut olivat sosiaalityön, juridiikan ja psykologian ammattilaisia, joista valtaosalla oli pitkä kokemus joko lasten haastatteluista perheoikeuden kontekstissa yleensä (Birnbaum & al. 2016; Turoy-Smith & al. 2018) tai lasten kanssa työskentelystä perheväkivallan kontekstissa (Fotheringham & al. 2013). Yhdessä tutkimuksessa lapsia

haastatelleiden sosiaalityöntekijöiden taustasta ei sen sijaan kerrota muuta kuin että he työskentelivät Hollannissa huoltajuusarvioita varten lapsia haastattelevan lastensuojelulautakunnan palveluksessa (van Nijnatten & Jongen 2011, 544). Tämä taustoituksen puuttuminen saattaa liittyä myös tutkijoiden käyttämään keskusteluanalyytiseen lähestymistapaan, jossa tutkijat pyrkivät yleensä tarkastelemaan vuorovaikutustilanteita mahdollisimman puhtaina kaikista ennako-oletuksista (ks. esim. Vatanen 2016).

Ammattilaisten yleisimmät huolenaiheet, jotka liittyivät haastattelutilanteisiin, koskivat koulutuksen puutetta: useat ammattilaiset kaipasivat lisäkoulutusta erityisesti nuorempien (alle kouluikäisten) lasten haastattelemisessa (Birnbaum & al. 2016, 168; Turoy-Smith & al. 2018, 610) ja korostivat ylipäätään lasten haastattelemisen haastavuutta sekä siinä vaadittuja erityistaitoja (Turoy-Smith & al. 2018, 618). Mikäli ammattilaisilla oli haastatteluissa apunaan jonkinlainen aihe- tai tukirunko, he olivat kehitelleet sen usein oman kokemuksensa pohjalta (Birnbaum & al. 2016, 168), mutta monet kertoivat myös improvisoivansa tilanteen mukaan (Turoy-Smith & al. 2018, 615). Hollantilaistutkijoiden haastattelemilla sosiaalityöntekijöillä ei ollut etukäteen valmisteltua suunnitelmaa haastattelutilanteeseen, ja yksi työntekijä kertoi hyödyntävänsä haastattelutilanteessa pikemminkin kokemustaan äitinä kuin ammattillista kokemustaan (van Nijnatten & Jongen 2011, 551). Useilla ammattilaisilla oli silti mielessään jonkinlainen peruskaava niistä elementeistä, joista haastattelu koostui (haastattelun tarkoituksen, pelisääntöjen ja prosessin selvittäminen, oman roolin avaaminen, oikeusprosessia ja tietojen luottamuksellisuutta koskevien asioiden selvittäminen sekä keskittyminen kontaktin ja luottamuksen luomiseen ennen perhettä koskevien sisällöllisten kysymysten käsittelyä lapsen kanssa; ks. Turoy-Smith & al. 2018, 615).

Haastattelutilanteen haastavuudessa korostui myös tapausten erilaisuus, minkä koettiin vaikeuttavan standardoidun kysymyspatteriston kehittämistä (Turoy-Smith & al. 2018, 610). Haastavana tekijänä mainittiin niinikään haastattelujen ennakkoimattomuus, mikä vastaavasti lisäsi haastattelijoiden tilannekohtaisen joustavuuden vaatimuksia (emts.). Eri-ikäisten sisarusten tapaamiseen haastavuus tuli esiin tässä yhteydessä: pienemmät lapset saattavat keskeyttää isompien puheen ratkaisevan tärkeällä hetkellä tai viedä haastattelijan huomion kokonaan (Nijnatten & Jongen 2011, 549).

Keskeisimmät resursseja koskevat haasteet liittyivät koulutuksen puutteen ohella yksittäisten haastattelujen liian lyhyeen keston ja tapaamiskertojen liian vähäiseen määrään (Turoy-Smith & al. 2018, 612) sekä ristiriitaisiin rooliinodotuksiin. Australialaisessa haastatteluaineistoissa jotkut sosiaalityön ammattilaiset kritisoivat tuomioistuinta vääränlaisista odotuksista koskien sitä, millaista evidenssiä haastatteluista on sosiaalityön keinoin saatavissa (emts.). Toisaalta jotkut ammattilaiset esittivät huolen siitä, millaista todistusaineistoa lasten haastattelut ylipäätään edustavat (emts.). Tähän liittyen haastateltavat pitivät koulutuksen ohella tärkeänä haastattelijoiden kokeneisuutta ja ymmärrystä haastattelun ja arvioinnin rajoituksista sekä oi-

keudelle annettujen lausuntojen rajaamista vain omaa asiantuntemusta koskeviin kysymyksiin (emt. 613). Ristiriitaisten odotusten sekä raporttien rajoitusten selkeän tiedostamisen haasteet tulivat esiin myös kanadalaisen VCR-raportoinnin arviointitutkimuksessa (Birnbaum & al. 2016, 173).

Tärkeimmät lasten haastattelujen haasteet paikantuivat ammattilaisten näkökulmasta kuitenkin kolmioon, jonka kärkinä olivat luottamuksellisuus, turvallisuus ja raportointi. Tiivistäen, haastattelijoiden huolenaiheena oli lasten turvallisuuden takaaminen tilanteessa, jossa heidän haastattelussa kertomansa asiat kirjattiin ammattilaisen tekemään raporttiin ja toimitettiin sekä oikeudelle että vanhemmille. Eri-tyisesti nämä huolet liittyivät niin sanottuihin korkean konfliktitason huoltajuusriitoihin sekä tapauksiin, joihin liittyi perheväkivaltaepäilyjä (Birnbaum & al. 2016, 171-172; Turoy-Smith & al. 2018, 611; Birnbaum 2017, 152). Kanadalaisessa VCR-haastattelussa noudatettiin pääsääntöisesti käytäntöä, että haastattelijä kävi raportin yhdessä läpi lapsen kanssa ja tämä sai poistaa raportista haluamansa kohdat edellyttäen, että niihin ei liittynyt asioita, jotka olisivat synnyttäneet lastensuojelullista huolta (ks. Birnbaum & al. 2016, 159). Toisaalta kaikki haastattelijat eivät noudattaneet tätä käytäntöä, mikä kävi selvästi ilmi myös lasten haastattelututkimuksessa, jossa yksi lapsi kertoi, ettei sosiaalityöntekijä ollut laisinkaan käynyt raporttia läpi hänen kanssaan ennen sen toimittamista oikeudelle ja vanhemmille (Birnbaum 2017, 151). Kaikkiin VCR-haastattelujen prosessiohjeisiin ei myöskään liittynyt selvää mainintaa lapsen haastattelussa kertomien tietojen luottamuksellisuudesta tai sen puuttumisesta (Hayes & Birnbaum 2019, 305). Lisäksi lapsia haastatelleet ammattilaiset ovat ilmaisseet myös huolensa siitä, että vanhempien juristit saattavat käyttää VCR-raportteja vastakkainasettelun kärjistämiseen pikemmin kuin lapsen edun ajamiseen (Birnbaum & al. 2016, 171).

Vastaavasti australialaiset ammattilaiset toivat esiin huolensa haastattelujen seurauksista lasten ja vanhempien välisille suhteille, lasten painostamisesta sekä useiden haastattelujen traumatisoivasta vaikutuksesta lapseen. Oikeudenkäynnissä vanhemmat ovat saattaneet vaatia lasta tavattavan useamman kerran, koska ”lapsi on muuttanut mielensä”, ja haastattelijä kertoo puolestaan omana vaikutelmanaan lapsen pelokkuuden lisääntyneen kerta kerralta (ks. Turoy-Smith & al. 2018, 611). Kärjistyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa erityisenä haasteena koettiin vanhempien mahdollisen manipulaation ja valmennuksen (valmiit ”käsikirjoitukset”) erottaminen lasten omista mielipiteistä (Turoy-Smith & al. 2018, 612; Birnbaum & al. 2016, 174). Näiltä osin ongelmat näyttävät liittyvän myös järjestelmään, jossa huolto- ja tapaamisriitaoikeudenkäynnissä molemmat vanhemmat voivat palkata omat asiantuntijansa haastattelemaan lasta ja jossa lapsi näin ollen saattaa joutua useiden arviointien ja niiden välissä vanhempiensa manipulaation kohteeksi.

Näiden huolien lieventämiseksi australialaiset ammattilaiset ovat esittäneet joitakin ratkaisuehdotuksia. Esimerkiksi suuntaamalla haastattelua pikemminkin lasten jokapäiväisen elämään ja arkirutiineihin voidaan saada ristiriidoille vähemmän altista tietoa siitä, millaiset ratkaisut voisivat parhaiten palvella lasten etua. Vas-

taavasti riskejä voidaan vähentää haastatteluteknisillä keinoilla, kuten suosimalla mahdollisimman avoimia ja vähän johdattelevia kysymyksiä sekä informoimalla lapsia yksiselitteisen selvästi siitä, kuinka heidän haastattelujaan tullaan käyttämään, mikä on niiden luottamuksellisuuden aste sekä rooli oikeusprosessissa. Samoin nähtiin tärkeäksi informoida lapsia siitä, että heillä on oikeus myös olla osallistumatta haastatteluun tai pitäytyä vain niissä asioissa, jotka he haluavat kertoa. (Ks. Turoy-Smith & al. 2018, 618; Birnbaum & al. 2016, 174).

Artikkeleissa korostuu se, että kärjistyneiden huolto- ja tapaamisriitojen kohdalla painostuksen ja manipulaation mahdollisuus on kuitenkin aina olemassa. Oman haasteensa muodostavat lisäksi tapaukset, joissa on vieraannuttamiseen, perheväkivaltaan tai lasten kaltoinkohteluun liittyviä epäilyjä (vrt. Birnbaum & al. 2016, 174). Palaan tähän tematiikkaan tarkemmin eri tukimuotoja eritellessäni (alaluku 7.4.2).

7.3. Lasten kokemukset tuesta

Vaikka lapset toivat esiin useita erilaisia haasteita, joita he olivat ammattilaisten kanssa työskennellessään kohdanneet, valtaosa lapsista oli silti kokenut haastattelut ja työskentelyn ammattilaisten kanssa myönteisinä ja tärkeinä (Birnbaum 2017, 151–152; Birnbaum & al. 2011, 410; Birnbaum & Saini 2012, 406; Fotheringham & al. 2013, 319; Quigley & Cyr 2017, 164). Erityisesti tämä koski halukkuutta osallistua ja kertoa oma mielipiteensä vanhempien eroriidassa. Jopa ne lapset, jotka toivat esiin prosessissa ilmenneitä puutteita tai joita vanhemmat olivat jälkikäteen moittineet heidän haastatteluissa kertomistaan asioista, ilmaisivat silti olleensa tyytyväisiä siitä, että olivat kertoneet mielipiteensä (ks. Birnbaum 2017, 152). Ainoastaan vanhemmuuden ohjausta yhdessä pilottihankkeessa saaneiden vanhempien lapsista lähes kolmannes suhtautui työskentelyyn kriittisesti (ks. Quigley & Cyr 2017, 164). Tässä selittävänä tekijänä saattaa kuitenkin olla haastateltujen lasten vähäinen määrä ($n = 10$) sekä vanhemmille tarjotun tuen lyhyt kesto: normaalisti vanhempainohjaus kestää 18–24 kuukautta, tässä hankkeessa ohjausta oli kokeiltu perheissä keskimäärin noin vuoden ajan, jolloin se ei välttämättä ollut ehtinyt tuottaa myönteisiä vaikutuksia (tutkimuksen rajoituksista, ks. emt., 169).

Lasten turhautumisen aiheet vanhempien erossa liittyvät usein siihen, että vanhemmat eivät ole keskustelleet erosta tai siihen liittyvistä asumis- ja tapaamisratkaisuista heidän kanssaan, eivätkä he myöskään myöhemmässä vaiheessa ole mielestään saaneet riittävästi informaatiota esimerkiksi oikeusprosessin kulusta ja omista mahdollisuuksistaan tulla kuulluiksi (Birnbaum & al. 2011, 409–412; Hayes & Birnbaum 2020, 313). Lapset arvostivat paitsi mahdollisuutta tulla kuulluiksi myös sitä, että heille annettiin tietoa oikeudenkäynnistä, heidän omasta asemastaan ja oikeuksistaan; monet olisivat myös kaivanneet lisää tai pidempiä tapaamisia sekä oikeusavustajien että perhetyöntekijöiden kanssa (ks. Birnbaum & al. 2011, 412; Quige-

ly & Cyr 2017, 167). Mitä vanhemmasta lapsesta oli kysymys, sitä tärkeämmäksi erityisesti prosesseja ja oikeuksia koskeva tieto koettiin (Birnbaum & Saini 2012, 407; Birnbaum & al. 2011, 405). Osallisuus tarkoitti konkreettisesti myös mahdollisuutta vaikuttaa, muuttaa asioita ja kokea sitä kautta voimaantumista. Tästä havainnollinen esimerkki on Fotheringhamin ja kumppanien artikkelissa oleva lainaus: ”Kun iskä kuuli, että mulla on asianajaja, se vaan luopui huoltajuudesta”⁵ (perheväkivaltaa kokeneiden eroriitaperheiden työskentelyyn osallistuneen lapsen kommentti haastattelussa, ks. Fotheringham & al. 2013, 321).

Lasten osallisuus oli vahvasti sidoksissa paitsi resursseihin (aika, tieto, tapaamiskerrat) myös haluun päästä jakamaan tunteitaan ja kokemuksiaan tilanteeseen jonkun kanssa, vaikka he toisaalta toivat esiin myös pelkoja joutumisesta ”hankalaan asemaan”, loukkaavansa jompaa kumpaa vanhempaansa tai siitä, että prosessi olisi heille tunnetasolla raskas (Birnbaum & Saini 2012, 406; Birnbaum & al. 2011, 412). Valtaosa lapsista koki puhumisen kuitenkin helpottavana; tunnetaakan jakamisen merkitys tuli esiin erityisesti perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanadalaisessa pilottihankkeessa, jossa lapset pääsivät työskentelemään sekä asianajajan että terapeutin kanssa (Fotheringham & al. 2017). Lapset kokivat, että terapeutti oli auttanut heitä sanallistamaan tunteitaan ja vapautumaan syyllisyydestä, jota vanhemmat olivat joissakin tilanteissa panneet heidät kantamaan (ks. emt., 319). Monet lapset viittasivat myös toisessa kanadalaistutkimuksessa vanhempiensa eron lapsissa herättämään syyllisyyteen (Hayes & Birnbaum 202, 312).

Kanadalaistutkijat kysyivät myös lasten mielipidettä keskustelemisesta perheioikeuden eri toimijoiden (tuomarit, asianajajat, sosiaalityöntekijät, psykologit) kanssa (Birnbaum & al. 2011, 410). Kaikki tuomarin kanssa keskustelleet lapset kertoivat tuomarin informoineen heitä tapaamisen luottamuksellisuudesta ja siitä, ettei tuomari toistaisi vanhemmille lasten sanomia asioita vaan ainoastaan tuomarin oman mielipiteen tilanteesta (Birnbaum & al. 2011, 410). Useat haastatellut lapset ilmaisivat halunsa puhua mieluiten suoraan päätöksentekijälle eli tuomarille, vaikka tapaaminen jännittikin heitä (ks. emts.; Birnbaum & Saini 2012, 406). Aiemmissä lasten haastattelututkimuksissa on käynyt ilmi, että vanhemmat lapset ovat halunneet keskustella nimenomaan juristien kanssa, kun taas nuoremmat ovat olleet tyytyväisiä sosiaalityöntekijän tapaamisiin (Douglas & al. 2006). Toisissa tutkimuksissa erityisesti riitaisissa erotilanteissa olleet lapset ovat ilmaisseet haluavansa puhua nimenomaan päätöksestä vastaavalle tuomarille (Parkinson & al. 2007). Tämän tutkielman aineistoartikkeleissa haastatellut lapset tukeutuivat yleisesti ottaen ympärillään oleviin aikuisiin ja kokivat heidät voimaannuttavaksi tekijäksi huolto- ja tapaamisriidan keskellä (Hayes & Birnbaum 2020, 312; Birnbaum & Saini 2012, 408).

Useimmat lapset kokivat, että heitä haastatelleet aikuiset olivat ymmärtäneet, mitä lapset halusivat sanoa, ja kertoneet heidän mielipiteistään totuudenmukaisesti

⁵ ”When my dad heard I had a lawyer, he just gave up custody”.

kirjoittamissaan raporteissa (Birnbaum & al. 2011, 411; Birnbaum 2017, 151; Quigely & Cyr 2017, 166).

7.4 Ammattilaisten lapsille tarjoaman tuen muodot

7.4.1 Lapsille tarjottu tuki haastattelutilanteissa ja prosessin aikana

Aikuisten lapsille tarjoama tuki voidaan aineistossa jakaa karkeasti kahteen eri sisältöiseen tyyppiin käyttäen Muukkosen (2013) erottelua prosessi- ja kohtaamisosallisuuden välillä.

Prosessiosallisuutta aineistossa edustivat ennen kaikkea lapsen informoiminen hänen oikeuksistaan, haastattelun asemasta ja merkityksestä oikeudenkäynnin kannalta, haastattelussa kerrottujen tietojen luottamuksellisuudesta, haastattelijan roolista sekä raportoinnista. Myös lapsen odotusten huomioiminen ja pitäminen realistisella tasolla voidaan ajatella prosessiosallisuuteen kuuluvaksi asiaksi (Turoy-Smith 2018, . Kohtaamisosallisuutta puolestaan edustavat erilaiset lapsilähtöiset menetelmät (pelit, lelut, piirtely, teema-, rooli- ja mielialakortit, aikajanat, signs of safety jne.), joiden käyttöä tarkasteltiin kahdessa eri tutkimuksessa (Turoy-Smith & al. 2018, 617; Nijnatten & Jongen 2011, 549–551). Lasten kehitystason selvittäminen haastattelun aikana, mahdollisten erityistarpeiden huomioiminen sekä haastattelumethodien ja kielen sovittaminen tämän mukaan voidaan nekin lukea kohtaamisosallisuuteen kuuluviksi (Turoy-Smith & al. 2018, 616; Birnbaum & al. 2016, 172–173).

Kohtaamisosallisuutta ovat kuitenkin laajemmin ymmärrettyinä kaikki sellaiset keinot, joilla lisätään haastattelutilanteen rentoutta, luodaan kontaktia ja synnytetään luottamusta – toisin sanoen, avataan sellainen tila ja aika, jossa lapsi voi kokea olonsa mahdollisimman turvalliseksi ja kertoa tilanteestaan niin avoimesti kuin on ylipäättään siihen valmis. Kuten hollantilaistutkijat asian muotoilevat, keskustelu ei ole pelkästään tilaisuus kertoa omista kokemuksistaan toiselle (haastattelija) – se on myös keino strukturoida omaa elämää haastavassa tilanteessa ja hallita tunteitaan, omaksua reflektiivinen asenne omiin ongelmiin sen sijaan, että jäisi niiden armoille (van Nijnatten & Jongen 2011, 552). Tämä tulee havainnollisesti esiin myös Birnbaumin haastatteleman lapsen kommentissa, jossa lapsi toteaa haastattelun antaneen hänelle mahdollisuuden pohtia, mitä oikeastaan halusi (Birnbaum 2017, 152). Tästä näkökulmasta ymmärretty kohtaamisosallisuus oli esillä kaikissa niissä artikkeleissa, joihin sisältyi lasten empiirisiä haastatteluja

Prosessiosallisuuden näkökulma oli hallitseva niissä tutkimusartikkeleissa ja tutkimuksen osissa, joissa tarkasteltiin osallisuuden käsitettä lasten oikeuksien kannalta tai haastateltiin tuomareita tai asianajajia. Tämä on ymmärrettävää, koska juridista näkökulmaa hallitsevat nimenomaan prosessit, joissa vuorovaikutus näyttäytyy usein haasteena tai jopa suoranaisena ongelmana. Hyvänä esimerkkinä tästä oli kanadalaistuomareiden esiin tuoma haluttomuus haastatella lapsia, koska tuomarit

kokivat ammattitaitonsa tältä osin puutteelliseksi tai koska haastattelujen tiedoksi saattamisen tapoihin ja laajuuteen liittyi juridisia ongelmia (ks. Birnbaum & al. 2016, 161–162).

7.4.2 Erilaiset mallit ja hankkeet

Aineiston artikkeleissa kuvattiin yhteensä kolmea erilaista Kanadassa käynnistettyä pilottihanketta huolto- ja tapaamisriidan keskellä elävien lasten tukemiseksi.

Ensimmäinen näistä on Views of the Child -hanke, jota on pilotoitu eri puolilla Kanadaa 2000-luvun alkupuolelta lähtien, ja sen tarkoituksena on ollut tarjota varsinaista huoltajuusarviota ("custody assessment" / "evaluation") nopeampi, edullisempi ja sisällöllisesti kevyempi vaihtoehto lapsen mielipiteen selvittämiseksi huoltoriitaoikeudenkäynnissä (Birnbaum & al. 2016; Birnbaum 2017; Birnbaum & Hayes 2020). Huoltajuusarvio on Kanadassa maksullinen ja siinä lapsen tilanne selvitetään kattavasti: lapsen verkostoihin ollaan yhteydessä, aiempiin raportteihin ja asiakirjoihin tutustutaan, vanhempia ja lapsia haastatellaan useaan otteeseen, heidän vuorovaikutustaan havainnoidaan ja heille tehdään yleensä myös psykologisia testejä. Huoltajuusarvioon sisältyy aina tiivistelmä lapsen kertomasta, arvion tekijän tulkinta siitä sekä arvio lapsen edunmukaisesta ratkaisusta. VCR -raportti perustuu sen sijaan yksinomaan lasten tapaamisiin, eikä se yleensä sisällä tekijän arviota lapsen kertomuksista tai huoltajuusratkaisusta. Myös VCR on maksullinen, mutta kustannuksiltaan vanhemmille huoltajuusarviota edullisempi. (Birnbaum & al. 2016, 160–164.)

Ensimmäinen VCR-pilottihanke alkoi Victorian provinssissa vuonna 2005. Hankkeen tarkoituksena oli kokeilla lasten mielipiteen selvittämistä neutraalien, ei-evaluatiivisten ja ei-terapeuttisten haastattelujen avulla. Haastattelijoina rekrytoitiin perheoikeuden juristeja ja "mielenterveystyön ammattilaisia"⁶, jotka saivat lyhyen koulutuksen tarkoitusta varten. Myöhemmin lasten osallisuuden ja hyvien toimintakäytäntöjen edistämiseksi perustettiin projektin tiimoilta yhdistys ja työntekijäpooli, joka tarjosi jäsenilleen myös koulutusta. Malli on sittemmin levinnyt joihinkin Ka-

⁶ Laaja kategoria, joka useissa anglosaksisissa maissa käsittää monenlaisilla koulutustaus-toilla varustettuja henkilöitä, jotka työskentelevät terveyden- ja sosiaalihuollon sektoreilla; usein termillä viitataan esimerkiksi Kanadan kontekstissa sosiaalityöntekijöihin, mutta kyseessä voi olla myös psykologi tai psykoterapeutti. Esimerkiksi Birnbaumin ja kumppaneiden (2016, 166) perheoikeuden ammattilaisten haastatteluaineistossa kaikki vastaajat, jotka eivät ole ammatiltaan asianajajia, on luokiteltu termillä "mental health professional" - luokka pitää tässä tapauksessa sisällään sosiaalityöntekijöitä, psykologeja ja erilaisia sosiaaliohjaajia ("clinical counselor"). Tilanteen sekavuutta on suomalaisesta näkökulmasta omiaan lisäämään se, että "clinical counselor" on lähes yhtä laaja termi kuin "mental health professional" - verkosta löytyvän määritelmän mukaan Kanadassa tätä nimikettä käyttävän "must hold a master's degree from an accredited institution in a field of study prescribed by the Board which include counselling, clinical or educational psychology, pastoral counselling, child and youth care, marital and family counselling, clinical social work, psychiatric nursing, applied behavioral sciences". <https://bcplan.ca/resources/Documents/Career%20-Path%20-%20Registered%20Clinical%20Counselor.pdf>

nadan provinsseihin, mutta raportointikäytännöt ja -ohjeet ovat edelleen sekavat, yhtenäinen lainsäädäntö raporttien käyttötilanteista ja -tavoista puuttuu, ja provins-sikohtaisia eroja on paljon. Tuomarit ovat tutkijoiden mukaan kuitenkin olleet pää-sääntöisesti tyytyväisiä saadessaan käyttöönsä yhden lisäkeinin, jolla vastata LOS:in 12 artiklan vaatimuksiin ja myös vapauttaa heidät itsensä lasten haastattelemisesta. Monet tuomarit kokevat lasten haastattelemisen ongelmallisena paitsi oikeudellisten näkökohtien takia (lapsen kertomien tietojen luottamuksellisuuden ja vanhempien tiedonsaantioikeuden välisen jännitteen ongelmat), myös siksi, että heidän koke-muksensa haastatteluista ovat puutteelliset (Birnbaum & al. 2016, 163).

VCR-raportointia arvioineet tutkijat esittävät artikkelissaan (Birnbaum & al. 2016, 164–165) arvionsa siitä, millaisiin tilanteisiin VCR-raportti sopii ja millaisia haasteita raportointiin sisältyy. Tämän tutkielman kysymyksenasettelujen kannalta raportoinnin keskeisimmät haasteet liittyvät yhtäältä raportin tietynasteiseen pinnal-lisuuteen (lasta saatetaan tavata esimerkiksi vain kerran eikä raporttiin sisälly tekijän arviota lapsen kertomasta tai lapsen kokonaistilanteesta) ja hyvin vaihteleviin käy-täntöihin liittyen raportin läpikäyntiin lapsen kanssa ennen sen luovuttamista van-hemmille ja oikeudelle (emt., 169), toisaalta ja kenties ennen kaikkea siihen, että VCR-raportti ei edes tutkijoiden mukaan sovi kärjistyneisiin huoltoriitoihin, joihin saattaa sisältyä lapsen painostusta ja manipulointia (ks. emt., 165, 174; Birnbaum 2017, 152). Tutkijat korostavatkin, että VCR-raportti on vain yksi keino tai menetel-mä, joita oikeus voi käyttää saadakseen käsityksen lasten mielipiteestä, mutta sen tarkoituksena ei ole korvata kattavampaa huoltajuusarviota tai muita lasten kuule-misen käytäntöjä (lasten oma asianajaja, tuomarin suorittama haastattelu). Tämä koskee etenkin tapauksia, joissa epäillään vieraannuttamista, perheväkivaltaa tai muunlaista lasten kaltoinkohtelua. (Emts.)

Montrealin alueella 2012–2014 järjestetyssä pilottihankkeessa kymmenen kor-kean konfliktitason huolto- ja tapaamisriitaperhettä sai vanhemmuudenohjausta maksuttomasti noin vuoden ajan (Quigley & Cyr 2017). Vanhemmuudenohjaus (”pa-renting coordination”) on lasten asemaan fokusoiva työskentelykäytäntö, johon riit-taisat erovanhemmat usein ohjataan, mikäli muut matalamman kynnyksen sovitte-lukeinot ovat epäonnistuneet. Esimerkiksi kanadalaisessa perheoikeuskäytännössä vanhemmuudenohjaus edustaa intensiivisintä käytössä olevaa työskentelytapaa vaikeissa ja kroonistuneissa eroriitatilanteissa (ks. Sullivan & Burns 2020, 730–731). Työskentelyn ajatuksena on juridisen ja psyykkisen tuen yhdistäminen: vanhemmat tapaavat säännöllisesti vanhemmuudenohjaajaa (”parenting coordinator”), jolla on usein juridinen, terapeutin tai perhesovittelun koulutus taustallaan. Työskente-lyyn sisältyy vanhemmuuden solmukohtien selvittelyä, psykoedukaatiota, verkosto-työskentelyä, konfliktinhallintaa ja provinssikohtaisesti vaihdellen myös päätöksen-tekoa tilanteissa, joissa vanhemmat ovat juuttuneet johonkin selvärajaiseen riidanai-heeseen, kuten lomista tai aikatauluista sopimiseen. (Quigley & Cyr 2017, 153; Saini & al. 2020, 659–660). Vanhemmuudenohjauksen ensisijaisena tavoitteena tulisi am-mattilaisten itsensä mukaan olla lasten suojaaminen vanhempien riidalta ja van-

hempien auttaminen konfliktin lieventämisessä (Saini & al. 2020, 658). Tuomioistuimen näkökulmasta työskentelyn tavoitteena on myös ehkäistä riitojen toistuvat oikeuskäsittelyt; korkean konfliktin eroriidoissa tavoitellaan yhteistyövanhemmuuden sijaan rinnakkaisvanhemmuutta yhdessä ohjaajan kanssa laadittua vanhemmuussuunnitelmaa noudattaen (Sullivan & Burns 2020, 733).

Hankkeessa tavattiin erikseen myös lapsia, ja työskentelyn hyötyjä lasten kannalta arvioitiin ohjauksen päätyttyä psykometrinen testien ja haastattelun avulla. Hankkeeseen osallistui kaksi ohjaajaa ja kymmenen lasta. Lapset tekivät arviointia varten kolme psykometrinen testiä, joissa arvioitiin heidän kokemustaan vanhempien konfliktista, lasten psyykkistä hyvinvointia (masennus) ja heidän tunnettaan jäämisestä riidassa vanhempien väliin. Testeihin ja puolistrukturoituihin haastatteluihin osallistui kuusi 7-17 -vuotiasta lasta. (Quigley & Cyr 2017, 156–159). Haastattelussa lasten mielipiteet työskentelyn hyödyllisyydestä jakautuivat voimakkaasti, neljä lasta koki vanhempien välien parantuneen työskentelyn aikana, kun taas kaksi lasta koki työskentelyn hyödyttömänä ja jopa haitallisena (konflikti paheni). Nämä lapset kokivat myös, että ohjaaja oli asettunut vanhempien puolelle eikä ollut ymmärtänyt/kuunnellut heitä. Psykometrisissä testeissä ei havaittu suuria muutoksia ennen ja jälkeen työskentelyn. Tutkijat arvelivat, että tuloksiin vaikuttivat sekä otoksen pieni koko että liian lyhyt työskentelyjakso. Tutkijat muistuttavat, että kaikki perheet eivät hyödy työskentelystä ja että joissakin tapauksissa siitä saattaa olla jopa haittaa. (Emt., 164–170.)

Kolmannessa kanadalaisessa hankkeessa ”Speaking for Themselves” (SFT) kokeiltiin asianajan ja terapeutin yhteistyötä lasten psyykkisen, emotionaalisen ja fyysisen turvallisuuden lisäämiseksi 25 perheessä, jossa korkean konfliktitason huolto- ja tapaamisriitaan yhdistyi perheväkivaltahistoria tai sitä koskeva epäily (Fotheringham & al. 2013). Perheväkivaltaa sisältäneissä eroissa lasten läsnäolo lisää riskiä väkivallan jatkumiseen eri muodoissa myös eron jälkeen (ks. esim. Brownridge 2006, 522–23). Huoltoriidasta oikeuskäsittelyineen voi tulla väkivaltaiselle osapuolelle yksi keino kontrollin ja yhteydenpidon jatkamisen erosta huolimatta. Tilannetta vaikeuttaa lisäksi perheoikeuden omaksuma yhteisvanhemmuuden ihanne, minkä seurauksena perheväkivalta usein sivuutetaan tai sitä vähätellään oikeudessa (Fotheringham & al. 2013, 313; Hautanen 2017).

SFT-hankkeen kantavana ideana oli yhdistää osallisuuden ja suojelun näkökulmat, jotka huoltoriidoissa ovat usein jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Lapset saivat oman asianajajan, joka valvoi heidän intressejään ja välitti lasten mielipiteet sekä vanhempien että oikeuden suuntaan ja huomioi sovitteluesityksissään myös lasten traumaterapeutin suositukset. Traumaterapeutin tehtävänä oli puolestaan työskennellä lasten kanssa pyrkien vähentämään heidän traumaansa, työstämään lasten kanssa heidän tunteitaan ja auttamaan heitä selviämään vaikeissa olosuhteissa sekä sanallistamaan kokemuksiaan. Terapeutin tehtävänä oli myös varmistaa, että lasten ääni kuului oikeudessa päätöksiä tekeville. Työskentely aloitettiin lasten vointia arvioivilla terapiasessioilla, joiden jälkeen lapset tapasivat asianajajaa, minkä jälkeen

työskentely jatkui terapeutin ja asianajan tapaamisten vuorotteluna. Terapeutti kirjoitti työskentelyn päätteeksi raportin, joka käytiin yhdessä läpi lapsen kanssa ennen raportin toimittamista asianajajalle ja vanhemmille. Terapia lopetettiin terapeutin arvioitua, että sen päämäärät oli saavutettu ja merkittävää edistystä tapahtunut. Asianajajatyöskentelyn kesto riippui tapauksesta; kun huoltoriita vaikutti ratkenneen, työskentely lopetettiin. Tämän jälkeen tutkijat evaluoivat hankkeen haastattamalla siihen osallistuneita työntekijöitä, oikeuden edustajia, vanhempia sekä lapsia. (Fotheringham & al. 2013, 314–317).

Valtaosa riidoista ratkesi pian sen jälkeen, kun terapeutin raportti oli toimitettu asianosaisille. Lapset ja heidän lähihuoltajansa kokivat haastatteluissa työskentelyn lähes järjestään myönteisenä ja hyödyllisenä. Lapset kokivat asianajan kuunnelleen heitä ja tunsivat olonsa turvallisemmaksi. Terapeutti koettiin ystävälliseksi ja ymmärtäväiseksi, monet lapset kertoivat saaneensa apua perhetilanteensa ja konfliktin ymmärtämiseen sekä tunteidensa sanallistamiseen. Lähivanhemmat kokivat lasten hyötyn työskentelystä merkittävästi; monet ilmaisivat helpotusta siitä, että riita oli otettu pois vanhempien käsistä eikä heidän tarvinnut puhua lasten puolesta. Ainoat hanketta johdonmukaisesti kritisoineet olivat etävanhemmat, jotka kokivat lasten asianajajan puolueelliseksi ja hyökkääväksi, ja suhteensa lapsiin huonontuneen, mistä he syyttivät terapeutin harjoittamaa ”aivopesua” (emt. 319). Oikeuden edustajat pitivät hanketta onnistuneena ja kokivat saaneensa käyttöönsä hyödyllistä ja puolueetonta todistusaineistoa, jonka saaminen olisi muuten ollut vaikeaa. (Emt. 316–320.)

SFT-hankkeessa vallansiirto vanhemmilta ammattilaisille ja fokuksen siirtäminen lasten kanssa työskentelyyn ratkaisi valtaosan kroonistuneista tapauksista nopeasti. Tutkijat kiinnittivät huomiota myös siihen, että useimmissa tapauksissa ratkaisu noudatti sekä lapsen että hänen terapeuttinsa näkemystä lapsen edusta, jotka kävivät yksiin 89%:ssa tapauksista. Tutkijat tulkitsevat tulosta siten, että lapsilla on useimmiten varsin hyvä käsitys siitä, mikä on heidän etunsa mukaista (emt. 321). Haasteeksi koettiin se, että lapset olivat odotettua vaikeammin traumatisoituneita, minkä vuoksi terapiatyöskentely kesti oletettua kauemmin. Terapeutit myös kokivat työskentelyn poikkeuksellisen vaativana ja raskaana. Toisaalta perheiden tarvitsema juridinen tuki oli odotettua vähäisempää ja lyhytkestoisempaa. (Emt. 322.)

7.5 Kehittämisehdotuksia lasten mielipiteen selvittämiseen

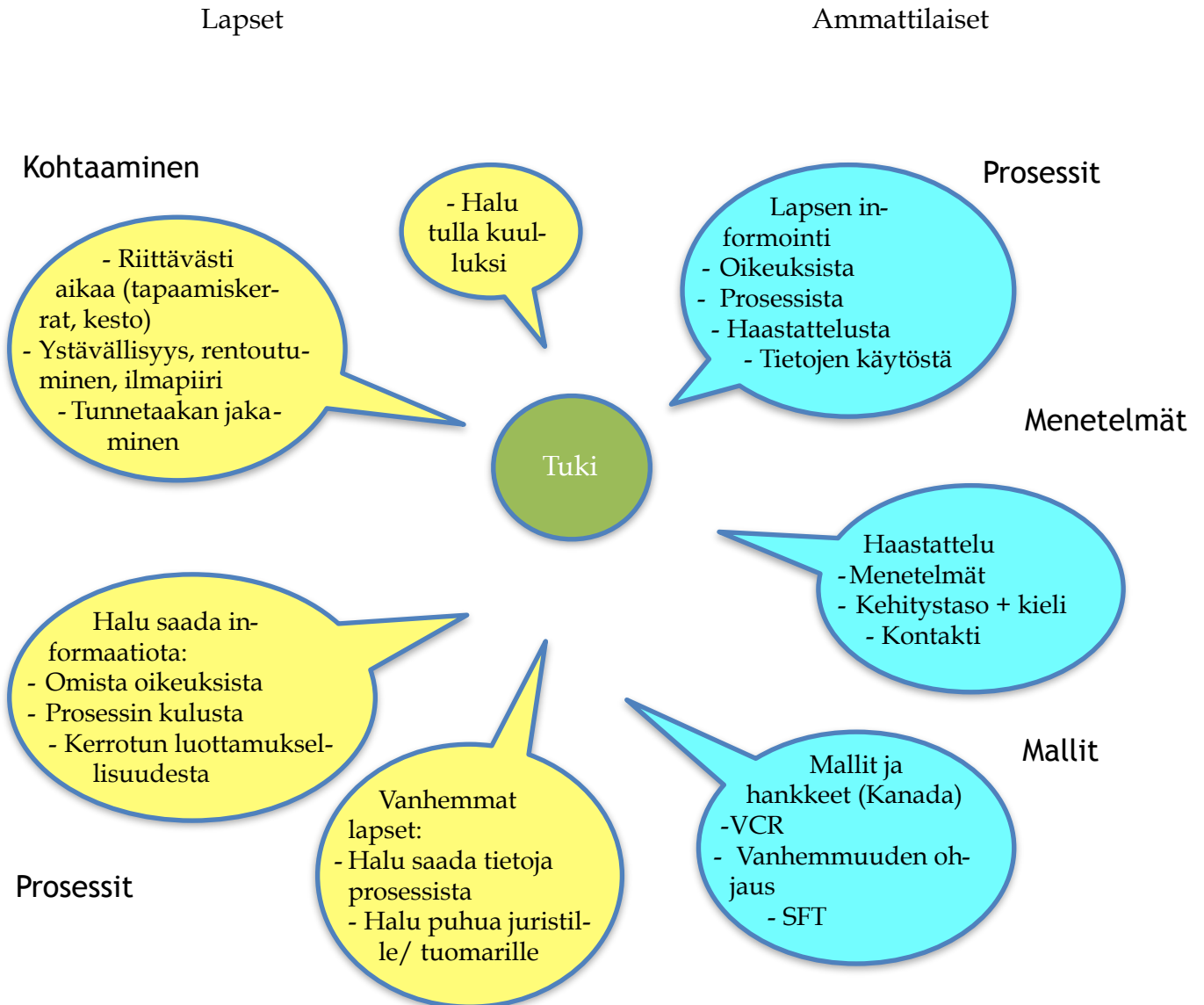
Aineiston artikkeleissa esiin tuodut lasten mielipiteen selvittämisen käytäntöjen sekä tutkimuksen jatkohaasteet liittyivät ensisijaisesti pilottihankkeissa havaittuihin kehittämistarpeisiin. Hankkeissa nousseet näkökohdat ovat kuitenkin sellaisia, että ne voidaan laajentaa koskemaan lasten mielipiteen selvittämistä yleensä:

- Erilaisten käytäntöjen yhtenäistämisen tarve asiakkaiden yhdenvertaisuuden sekä palvelujen laadun takaamiseksi valtakunnallisesti (Birnbaum & al. 2016, 172; Hayes & Birnbaum 2020, 307; Turoy-Smith 2018, 620).
- Jatkokoulutuksen tarve erityisesti lasten haastattelemisessa ja lasten tasolle virittyneessä kohtaamisessa sekä vuorovaikutuksessa; ymmärrys ja tieto lapsen eri kehitystasoista (Birnbaum & al. 2016, 172; Turoy-Smith & al. 2018, 619–620; van Nijnatten & Jongen 2011, 551–552).
- Lasten haastatteluissa on erityisesti pohdittava kysymyksiä, jotka liittyvät lapsen kertomien tietojen luottamuksellisuuteen sekä lapsen turvallisuuteen ja lapsi-vanhempi -suhteeseen tilanteessa, jossa vanhemmille raportoidaan lapsen kertomasta – lukuun ottamatta lastensuojelullista huolta herättäviä tietoja, lapsen kanssa on syytä käydä läpi se, mitä tapaamisesta on kirjattu (Birnbaum & al. 2016, 174–75; Turoy-Smith & al. 2018, 611–612)
- Perheväkivaltaa sisältävät huolto- ja tapaamisriidat vaativat perusteellisempaa arviointia ja järeämpää interventiota (Birnbaum & Saini 2012, 407; Birnbaum & al. 2016, 174; Birnbaum 2017, 152; Fotheringham & al. 2013).
- Vanhempien harjoittamaa manipulaatiota ja painostusta on edelleen vaikea eliminoida selvitettyä lapsen mielipidettä huolto- ja tapaamisriitatilanteessa (Turoy-Smith & al. 2018, 611–612; Birnbaum & al. 2016, 174).
- Lisätutkimusta tarvitaan myös niiden lasten mielipiteiden selvittämisestä, jotka eivät ole tavanneet toista vanhempaansa vuosiin tai kieltäytyvät tapaamasta tätä (Birnbaum & Hayes 2020, 317; tässä erityisesti vieraannuttamista painottavat sekä muut selitysmallit kilpailevat keskenään).

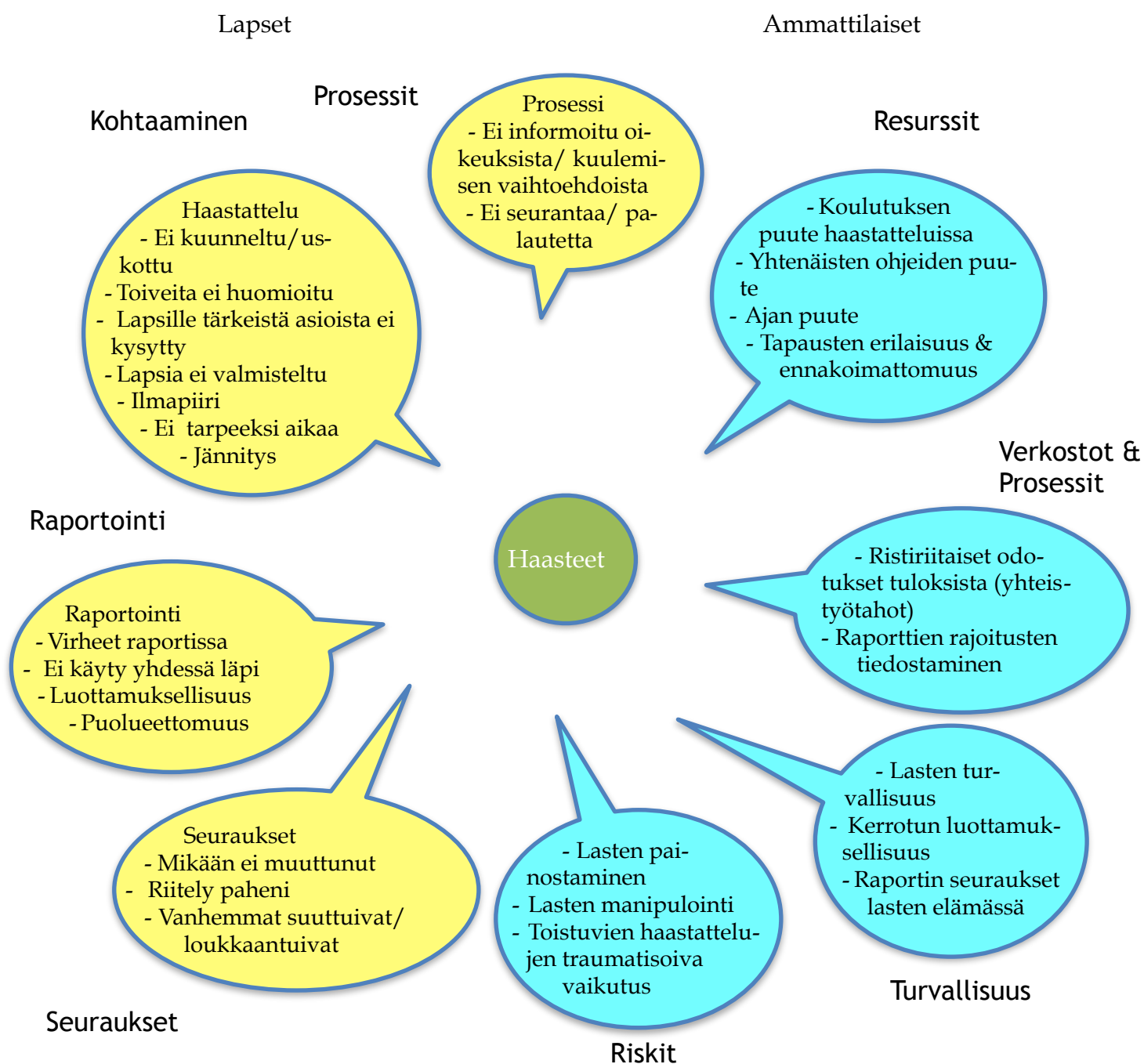
7.6 Synteesi

Analyysin keskeiset tulokset olen tiivistänyt kahteen kuvioon. Niissä olen kuvannut tuen ja haasteiden sisältöä sekä lasten että ammattilaisten näkökulmasta (kuviot 4 ja 5).

KUVIO 3. Tuen sisällöt

KUVIO 4. Haasteiden sisällöt

Lasten kannalta haasteet liittyvät paitsi haastattelutilanteeseen (kohtaaminen) ja prosessiin (informaatio), myös prosessin seurauksiin heidän elämässään eli nimenomaan suojelun aspektiin. Näin siitä huolimatta, että osallisuus näyttää aineiston perusteella hallitsevan lasten asemasta huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä käytyä kansainvälistä tutkimuskeskustelua. Lapsen oikeuksien sopimukseen (art. 12) kirjattujen periaatteiden vaikutukset näkyvät selvästi ja niihin viitataan jatkuvasti. Kaikissa aineiston artikkeleissa, joihin liittyi minkäänlaista tutkimuskeskustelun taustoi-

tusta, tämä näkökulma dominoi. Vastaavasti lapsilta kysyttiin tutkimushaastatteluisa ennen kaikkea kysymyksiä, jotka liittyvät heidän haluunsa keskustella asioista.

Tältä osin voidaan myös kysyä, kuinka yhden tutkijan (Rachel Birnbaum) ja maantieteellisen alueen (Kanada) voimakas painottuminen aineistossa vaikuttaa analyysin lopputuloksiin – varsinkin kun kyseinen tutkija tunnetaan nimenomaan lasten osallisuuden kehittäjänä ja voimakkaana puolestapuhujana. Olisi ollut mielenkiintoista saada aineistoon edes yksi artikkeli, jossa aihetta olisi lähestytty korostetummin suojelun näkökulmasta. Lähimmäksi tätä tulee kenties Katerine Turoy-Smithin ja hänen kollegojensa haastattelututkimus, jossa lapsia oikeudenkäynnin yhteydessä haastattelevat australialaiset perheoikeuden ammattilaiset (asianajajat, psykologi, sosiaalityöntekijät) kertoivat näkemyksistään (Turoy-Smith & al. 2018). Haastateltavien päällimmäisenä huolenaiheena oli se, missä määrin haastattelu- ja arvointiprosessi saattaa olla lapsille vahingollinen. Koko oikeusprosessin keskeisenä haasteena näiden asiantuntijoiden näkökulmasta olikin juuri tasapainoilu oikeudelle tuotetun informaation ja lapsille aiheutettujen seurausten välillä: ”They [children] have to deal with the repercussion of the consequences of what they say... The more significant things [children] say, the more serious those matters might be, and the more we might have to include them. So it’s that kind of tension about making sure that the court has important information about safety and wellbeing versus exposing them to consequences” (haastateltavan kommentti, Turoy-Smith & al. 2018, 611–612).

Huolto- ja tapaamisriitojen visaisimmat kysymykset näyttävät siis yhä edelleen liittyvän suojelun tarpeeseen ja siihen, mistä lapset *eivät* puhu, koska *he* suojelevat joko aikuisia (vanhempiaan) tai itseään. Suojelun tarpeesta lapsilta ei voi välttämättä myöskään suoraan kysyä, koska siitä he eivät useinkaan osaa, voi tai uskalla kertoa. Kyse ei ole siitä, että lasten pelättäisiin menevän rikki, jos heiltä kysytään traumatisoiviksi oletetuista asioista (vrt. Hurtig 2006), vaan haastattelujen konkreettisista seurauksista lasten ja vanhempien väliselle suhteelle. Suorat kysymykset asiasta saattavat asettaa lapsen turvattomaan tilanteeseen suhteessa huoltajiinsa. Eriytyisen kriittinen tilanne on silloin, kun huolto- ja tapaamisriitaan epäillään liittyvän perheväkivaltaa. Esimerkiksi Rachel Birnbaumin ja Michael Sainin (2012, 407) kvalitatiivisessa kirjallisuuskatsauksessa lasten mielipiteiden selvittämisestä perheväkivaltilanteessa saatiin ristiriitaisia tuloksia: yhden tutkimuksen aineistossa lapset eivät tällöin halunneet kertoa mielipiteitään haastattelussa laisinkaan, kun taas toisessa tutkimuksessa lapset olivat tässä tilanteessa taipuvaisia esittämään, että juuri lasten tulisi saada päättää asumisestaan ja siitä, tapaavatko he toista vanhempansa.

Huolto- ja tapaamisriidoissa on kirjallisuuskatsauksen perusteella erotettavissa erilaisia asteita: kaikkein vaikeimpia tilanteita lasten kannalta ovat niin sanotut ”korkean konfliktin” riidat, joihin liittyy usein pitkittynyt oikeusprosessi sekä keskinäisiä syytöksiä vieraannuttamisesta, väkivallasta ja/tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Aineistossa esimerkiksi Views of the Child -projektissa haastatellut lapset eivät pääsääntöisesti kuuluneet tähän ryhmään, ja tutkijat huomauttavatkin, ettei tämä raportointimenetelmä välttämättä toimi korkean konfliktin riidoissa, vaan saattaa pahimmillaan jopa kärjistää konfliktia ja vetää lapsen syvemmälle siihen mukaan (Birnbaum & al. 2016, 165).

Korkean konfliktin riidoissa moniammatillisen yhteistyön merkitys näyttää sen sijaan korostuvan. Tästä hyvän esimerkin tarjoaa Speaking for Themselves -projekti, jossa lapsia pyrittiin tukemaan sekä traumaterapian että oikeusavun keinoin (Fotheringham & al. 2013). Tausta-ajatuksena terapeutin ja juridisen tuen yhdistämisessä on ollut juuri suojelun ja osallisuuden välisen jännitteen purkaminen tarjoamalla lapsille tukea kummallakin alueella. Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että mitä kroonisemmaksi ja vakavammaksi vanhempien välinen konflikti muuttuu, sitä enemmän lapset välineellistyvät ja sitä vähemmän heillä on vanhemmilleen merkitystä itsenäisinä, tuntevina subjekteina. Perheväkivallan yhdistyessä huolto- ja tapamisriitaan lapsista tulee äärimmillään toiselle vanhemmalle suojelun kohteita, toiselle taas väkivallan/kontrollin välineitä (vrt. Fotheringham & al. 2013, 313). Samoin käy usein auttaville instansseille (sosiaalitoimi, tuomioistuin), jotka välineellistetään keinoksi jatkaa riitelyä (vrt. Fotheringham & al. 2013, 321). Juuri perheväkivaltaa sisältävissä tapauksissa moniammatillisen työskentelyn edut näyttävätkin ilmeisiltä, ja lasten osallisuus heitä itseään koskevissa päätöksissä tuottaa myös asiantuntijoiden mielestä heidän etujaan parhaiten palvelevan lopputuloksen (emts.). Tämä on helppo ymmärtää tilanteissa, joissa väkivaltaa esiintyy ja siihen syyllistyy pääsääntöisesti vain toinen vanhemmista.

Sen sijaan vaikeampia intervention näkökulmasta ovat edelleen tilanteet, joissa väkivalta on psyykkistä (manipulointia, mustamaalaamista, tunteilla kiristämistä, haukkumista jne.). Lapsia haastattelevien ammattilaisten näkökulmasta lasten toistuvat tapaamiset ja yritykset selvittää heidän ”oikeaa” mielipidettään saattavat tällaisessa tilanteessa jopa pahentaa ongelmaa ja vahvistaa ”valmentamisen” ja opettajien käsikirjoitusten roolia. (Turoy-Smith & al. 2018, 611–612.)

Suojelun tarve on katsauksen tulosten perusteella viime kädessä ammattilaisten arvion varassa. Lasten osallisuuden ja eritoten kohtaamisosallisuuden parantaminen ja kehittäminen on kuitenkin lasta tukemaan pyrkivän työntekijän näkökulmasta keskeisin (ja usein ainoa) tie, jota pitkin suojelun tarpeeseen päästään epäselvissä tilanteissa käsiksi. Luottamus on sosiaalityössä harvoin lähtötilanne, se rakentuu vasta pidempiaikaisen työskentelyn kautta (ks. Särkelä 2001, 34).

Kuten Birnbaum (2017, 148) huomauttaa, on olemassa lukuisia eri tapoja osallistaa lapset perheoikeudelliseen prosessiin, eikä sama tapa sovi kaikille. Tähän voisi lisätä, että sama tapa ei myöskään sovi kaikkiin tilanteisiin, vaan konteksti ja riidan vakavuuden aste ratkaisee. Olennaista on silti, että lapselle annetaan mahdollisuus tulla kuulluksi ja että hänelle syntyy tunne siitä, että hänen mielipiteellään on merkitystä. Aineiston eri artikkeleissa toistuu huomio, että lapset haluavat tulla kuulluiksi, mutta eivät halua joutua valitsemaan tai kantamaan vastuuta päätöksistä (ks. esim. Birnbaum & al. 2011, 399; Birnbaum & Saini 2012, 405). Tutkijat toteavatkin, että lapsia ei saa koskaan painostaa kertomaan mielipiteistään tai toiveistaan eronjälkeisessä tilanteessa, mutta heille pitää aina tarjota siihen mahdollisuus (Birnbaum & al. 2011, 415). Yhtä olennaista on kuitenkin, että mahdollisuuden tarjoajat pystyvät tämän jälkeen lunastamaan tarjoukseensa sisältyvän vastuun – erityisesti tämä koskee lasten

kertomusten raportointia sekä heidän informointiaan siitä, kuinka heidän kerto-
maansa tullaan haastattelun tai tapaamisen jälkeen käyttämään.

Kuvaavaa tältä kannalta onkin, että Kanadan oikeusministeriön verkkosivuilla esitetyssä varsin perusteellisessa kuvauksessa erilaisista lapsen mielipiteen selvittä-
misen tavoista eroriitatilanteissa todetaan selväsanaisesti, että korkean konfliktitason
riidoissa lapsen mielipidettä ei välttämättä lähdetä selvittämään laisinkaan nimenomaan
manipulointiin ja lapsen turvallisuuteen liittyvien kysymysten takia (Department of Justice, 2021). Eli lapsen kuuleminen on tässä suoraan sidoksissa siihen, mil-
laiseksi vanhempien konfliktin taso ja lapseen kohdistuvan riskin aste arvioidaan.
Kuitenkin vaikuttaa myös suojelun näkökulmasta ilmeiseltä, että mitä korkeamman
konfliktitason riidasta on kyse, sitä suuremmassa suojelun tarpeessa lapsi on ja sitä
tärkeämpää häntä olisi kuulla. Yhtä selvältä vaikuttaa se, että lapsen näkemystä kar-
toittavilta työntekijöiltä vaaditaan erityistä ammatillista osaamista ja koulutusta ni-
menomaan lasten haastattelemiseen sekä yhtenäisiä käytäntöjä itse haastattelutilan-
teeseen. Jos kukin työntekijä lähtee haastatteluun valmistautumatta ja improvisoi-
den, luottaen enemmän omaan kokemukseensa vanhempana kuin ammattilaisena
(vrt. Birnbaum & al. 2016, 168; Turoy-Smith & al. 2018, 615; van Nijanatten & Jongen
2011, 551), ollaan lasten tilanteen arvioinnissa varsin heikoilla jäillä.

Lasten ja ammattilaisten kokemia haasteita, niiden välisiä yhtäläisyyksiä ja jän-
nitteitä olen lopuksi havainnollistanut tiivistämällä nämä haasteet taulukkomuo-
toon:

TAULUKKO 6. Lasten ja ammattilaisten näkökulmat – haasteiden vertailu

1. PROSESSIT	1. RESURSSIT
<ul style="list-style-type: none"> - Ei informoitu oikeuksista/ kuulemisen vaihtoehtoista - Ei seurantaa/ palautetta 	<ul style="list-style-type: none"> - Koulutuksen puute haastatteluissa - Yhtenäisten ohjeiden puute - Ajan puute - Tapausten erilaisuus & ennakoimattomuus
2. KOHTAAMINEN	2. VERKOSTOT & PROSESSIT
<ul style="list-style-type: none"> - Ei kuunneltu tai uskottu - Toiveita ei huomioitu - Lapsille tärkeistä asioista ei kysytty - Lapsia ei valmisteltu - Ilmapiiri tai kontakti huono/jännittynyt - Ei tarpeeksi aikaa 	<ul style="list-style-type: none"> - Ristiriitaiset odotukset tuloksista (yhteistyötahot) - Raporttien rajoitusten tiedostaminen
3. RAPORTOINTI	3. TURVALLISUUS
<ul style="list-style-type: none"> - Virheet raportissa - Ei käyty yhdessä läpi - Luottamuksellisuus - Puolueettomuus 	<ul style="list-style-type: none"> - Lasten turvallisuus - Kerrotun luottamuksellisuus - Raportin seuraukset lasten elämässä
4. SEURAUKSET	4. RISKIT
<ul style="list-style-type: none"> - Mikään ei muuttunut - Riitely paheni - Vanhemmat suuttuivat/ loukkaantuivat 	<ul style="list-style-type: none"> - Lasten painostaminen - Lasten manipulointi - Toistuvien haastattelujen traumatisoiva vaikutus

Taulukossa lasten luettelemat haasteet liittyvät pääsääntöisesti neljään asiaan: resursseihin, kohtaamiseen, luottamukseen ja seurauksiin. Resursseista tärkeimmät ovat prosesseja koskeva informaatio ja tapaamiseen käytetty aika, jotka tulevat esiin myös ammattilaisten haastatteluissa. Arviota lapsen tilanteesta ei koskaan saisi perustaa vain yhteen tapaamiseen jo siksikin, että eritoten nuorempien lasten mielipiteet voivat vaihdella esimerkiksi sen mukaan, kumpi vanhemmista on tuonut heidät tapaamiseen (vrt. Birnbaum 2011, 414). Lisäksi lasta tulisi aina informoida paitsi prosessin kulusta ja lapsen oikeuksista sekä mahdollisista vaihtoehtoista, myös siitä, millaisia tuloksia tapaamisesta on lupa odottaa. Lapsen omia odotuksia ja toiveita sekä ennakoajatuksia tapaamisesta/haastattelusta tulisi myös selvittää tapaamisen alussa.

Lasten kokemista haasteista useimmat liittyvät kuitenkin itse kohtaamiseen: ilmapiiriin, ystävällisyyteen, kontaktiin, kuuntelemiseen, tärkeiden asioiden kysymiseen, kiireettömyyteen ja rentouteen. On huomionarvoista, että nämä asiat eivät tule sellaisinaan esiin juuri lainkaan ammattilaisten maininnoissa – toki näistä asioista ei heiltä ole välttämättä nimenomaisesti kysytty, mutta he eivät myöskään nosta niitä omatoimisesti esiin. Vain Turoyn ja kumppaneiden (2018) haastattelemat am-

mattilaiset kertoivat laajemmin niistä tekijöistä ja keinoista, joilla he pyrkivät konkreettisesti lisäämään tapaamisen rentoutta ja luomaan kontaktia lapseen. Lähes kaikkien ammattilaisten haastatteluissa tuli kuitenkin esiin se, että he kaipasivat lisäkoulutusta lasten haastattelemisessa ja toivoivat siihen yhtenäisiä käytäntöjä. Tämän toiveen tärkeyttä ei kirjallisuuskatsauksen tulosten valossa voine liikaa korostaa.

Kolmanneksi lapset toivat esiin haasteita, joiden yhteinen nimittäjä näyttäisi olevan luottamus. Lapsille on kerrottava siitä, kuinka heidän antamiaan tietoja tullaan käyttämään: ketkä näkevät yhteenvedon/raportin ja millaisia seurauksia siitä mahdollisesti on. Yhteenveto on käytävä lapsen kanssa läpi ikätasoisesti siten, että lapsi voi hyväksyä siinä kerrotut asiat ja niiden tulehisen vanhempien sekä asianmukaisten viranomaisstahojen tietoon. Lapsille hyvin tärkeä asia on haastattelijan puolueettomuus: kokemus siitä, että haastattelijä ei asetu jomman kumman vanhemman puolelle toista vastaan tai vanhempien puolelle lasta vastaan. Lapselle on myös annettava realistinen kuva siitä, mitä tapaamiselta voi odottaa, jotta hänelle ei syntyisi katteettomia odotuksia tai toiveita. Kaikkia lapsen toiveita ei välttämättä pystytä täyttämään, mutta niiden kirjaaminen yhteenvetoon ja saattaminen vanhempien tietoon on silti merkityksellistä. Tutkimusartikkeleissa haastatellut lapset kertoivat pääsääntöisesti olevansa tyytyväisiä siitä, että ovat saaneet tuoda mielipiteensä tiettäväksi jopa niissä tapauksissa, joissa eivät uskoneet tämän muuttavan asioita paljoakaan tai joissa vanhemmat olivat hermostuneet raportin nähtyään (Birnbbaum 2017, 152; Hayes & Birnbbaum 2019, 212; Birnbbaum & Saini 2012,).

Viimeinen haasteiden kohta painottuu erityisesti ammattilaisten arvioissa ja se liittyy riskeihin sekä turvallisuuteen eli suojelun aspektiin. Ammattilaiset ovat eritoten huolissaan siitä, millaisia riskejä lapsille koituu siitä, mitä he ovat kertoneet sekä useiden arviointien ja tapaamisten traumatisoivista vaikutuksista lapsiin – nämä huolet korostuvat oikeusjärjestelmässä, jossa arvioinnit ovat maksullisia ja jossa vanhemmilla on resurssiensa puitteissa mahdollisuus hankkia lapsesta useita eri arvioita. Lasten omista kertomuksissa korostui ennen kaikkea pettymys haastattelujen tai työskentelyn vähäiseksi koettuun vaikutukseen, mutta jotkut lapset kertoivat myös vanhempiensa suuttuneen raportin luettuaan. Lasten turvallisuudesta huolehtiminen yhteenvedon jälkeisessä tilanteessa on ammattilaisten näkökulmasta ehdoton ykkösprioriteetti, joka korostuu erityisesti silloin, kun huolto- ja tapaamisriitaan liittyy epäily perheväkivallasta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että lasten kokemista haasteista eniten mainintoja saavat osallisuuteen liittyvät asiat: prosesseista annettu informaatio ja kohtaamisen eri aspektit, joista luottamus rakentuu. Ammattilaisten näkökulmasta suurimmat haasteet liittyvät sen sijaan ammatilliseen osaamiseen (lisäkoulutuksen tarve) ja suojeluun: lasten turvallisuuden varmistamiseen, riskien arviointiin ja hallintaan. Aineistoa tulkitessa on kuitenkin huomioitava sen kapeus: paitsi maantieteellinen rajoittuneisuus (Kanada), myös osallisuuskurssin vahva hallinta useiden tutkimusartikkeleiden taustalla. Käsittelen näitä haasteita tarkemmin tutkimukseni 8. lu-

vussa. Osallisuuden ja suojelun painotukset aineistossa vastaavat kuitenkin aiempien tutkimusten tuloksia: aikuisten ja ammattilaisten mielipiteissä painottuvat usein näkökohdat, jotka liittyvät lasten suojelemiseen tai ”lapsen etuun” siten kuin aikuiset ovat sen määrittäneet (ks. esim. Fotheringham & al. 2013, 314), kun taas lapset itse painottavat haluaan osallistua ja tulla kuulluiksi (ks. esim. Birnbaum & Saini 2012; Birnbaum 2017).

8 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Johtopäätökset

Yksi tämän kirjallisuuskatsauksen keskeisistä tuloksista on, että sosiaalityön alalla on 2010-luvulla tehty varsin vähän vertaisarvioitua englanninkielistä tutkimusta, jossa huolto- ja tapaamisriitoja olisi tarkasteltu nimenomaan lasten näkökulmasta ja heidän mielipiteitään kartoittaen. Rachel Birnbaumin ja Michael Sainin 2012 ilmestyneen kvalitatiivisen kirjallisuuskatsauksen jälkeen tästä aihepiiristä on kansainvälisesti julkaistu kovin vähän uutta. Suurimmat linjaerot eroriitoja koskevassa tutkimuksessa näyttävät hakujen perusteella liittyvän vieraannuttamiselle annettavaan asemaan ja rooliin, ja merkittävimmät aukkopaidat puolestaan lasten mielipiteen selvittämiseen niin sanotun korkean konfliktitason kroonistuneissa huoltoriidoissa (tulisiko lapsia tässä yhteydessä haastatella ylipäätään ja jos kyllä, miten).

Aineistohakujen perusteella syntyvä vaikutelma on, että kansainvälinen tutkimuskeskustelu huolto- ja tapaamisriidoista on vahvasti psykologisoitunut ja juridisoitunut. Erityisesti tämä koskee anglosaksista kielialuetta: rajaus englanninkieliseen vertaisarvioituun tutkimuskeskusteluun ohjaa hakutulokset Pohjois-Amerikan mantereelle ja tuottaa valtaosin oikeusteknisiä pohdintoja lasten erilaisten kuulemiskäytäntöjen ja niissä käytettyjen asiantuntijatahojen perustelluudesta, sekä psykometrisiä testaustuloksia ja erilaisten terapiamenetelmien vertailua. Esimerkiksi tässä tutkielmassa puhtaasti oikeusteknisinä tai psykometrisinä tarkasteluina aineistosta karsiutui pois yhteensä yli 20 artikkelia, joista valtaosassa empiirisenä aineistona oli käytetty psykometrisiä testejä.

Tämä on sinänsä järkeenkäypää, koska Yhdysvalloissa ja Kanadassa oikeuteen päätyvissä huoltoriidoissa vanhemmat voivat tilata yksityisiltä firmoilta kilpailevia psykologisia arvioita lapsistaan, jos heillä vain on siihen resursseja. Huoltajuusarvioiden tekijät ovat usein pohjakoulutukseltaan joko sosiaalityön tai psykologian ammattilaisia, mutta myös monet sosiaalityöntekijät käyttävät arvioissaan psykologisia testejä (tosin psykologeja usein testien käytössä ja tulkinnassa konsultoiden). Tyypillinen psykologinen huoltajuusarvio perustuu erilaisiin testeihin, kliinisiin haastatteluihin sekä käyttäytymisen havainnointiin (Valerio & Beck 2017, 261). Sekä tutkijat että huoltajuusarvioiden tekijät ovat kuitenkin erimielisiä testien käytön perustelluudesta sekä niiden tarjoaman informaation relevanssista huolto- ja tapaamisriidoissa; varaukset liittyvät paitsi siihen, mitä testit mittaavat, myös niissä saatujen tulosten merkitykseen nimenomaan vanhemmuutta ja lapsen etua arvioitaessa (emt., 273–274). Esitetyistä varauksista huolimatta kyselyt osoittavat psykologisten testien käytön lisääntyneen huoltajuusarvioissa viime vuosikymmenten aikana (emt. 261).

Huolto- ja tapaamisriitoja koskevan tutkimustiedon soveltamista puolestaan haastavat sosiaaliturva- sekä oikeusjärjestelmien erilaisuus sekä näiden erojen vaikutukset huoltoriitojen käsittelyyn. Ero pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin on

merkittävä jo siinä suhteessa, että kattavat huoltajuusarviot, joihin sisältyy lasten tapauksia ja haastatteluja, ovat Pohjois-Amerikan mantereella maksullisia ja varsin kalliita (huoltajuus oikeuskäyntien hinta-arviot liikkuvat useissa kymmenissä tuhansissa dollareissa). Tämän takia on ymmärrettävää, että esimerkiksi Kanadassa on lasten mielipiteen selvittämiseen pyritty löytämään myös edullisempia ja nopeampia tapoja menetelmiä (esimerkkinä aineistossa kuvattu Views of the Child -raportointi).

Laajempi ja merkittävämpi ero pohjoismaisen ja amerikkalaistyyppisen (common law) oikeusjärjestelmän välillä huoltoriitaoikeudenkäynneissä voidaan kuitenkin paikantaa jo näiden järjestelmien käsityksiin yksilöiden oikeuksista. Tutkimuksessaan ruotsalaisen ja amerikkalaisen oikeusjärjestelmän eroista lasten mielipiteen huomioimisessa ja lasten mielipiteille annettua roolia huoltoriitaoikeudenkäynneissä Diane Pranzo (2012) esittää, että keskeisin ero liittyy käsityksiin lasten oikeuksien luonteesta. Ruotsissa lasten oikeudet juontuvat universaalista ihmisoikeusperustasta, kun taas Yhdysvalloissa oikeudet käsitetään juridisiksi takeiksi, jotka määrittävät kansalaisten ja valtion suhteita. Lastensuojelulaissa määritetyt lasten oikeudet tietynlaiseen kohteluun ovat esimerkki ihmisoikeusperustaisesta ajattelusta, kun taas Yhdysvalloissa lasten oikeuksia ajatellaan hyväksytyjen ja ei-hyväksytyjen tekojen kautta (mitkä aikuisten teot suhteessa lapsiin ovat hyväksyttäviä ja mitkä eivät). (Pranzo 2012, 283–284.)

Suhde lasten kuulemiseen huoltoriidoissa on Pranzon mukaan tämän seurauksena Yhdysvalloissa usein paternalistinen: esimerkiksi nuorempia lapsia ei kuulla, koska heidän ajatellaan tarvitsevan suojelua aikuisten maailmalta, eikä lasten mielipiteille välttämättä anneta suurta roolia, koska varsinkin nuorempien lasten ajatellaan olevan epäkypsiä ja heidän tunteidensa vaikutuksille alttiita ja ohimeneviä. Sen sijaan ruotsalaisessa järjestelmässä myös nuorempia lapsia haastatellaan ja heidän esittämänsä kannat kirjataan arvioissa esiin, vaikkei niillä olekaan ratkaisevaa vaikutusta päätöksentekoon. Vanhempien lasten mielipiteillä on sitä vastoin vaikutusta molemmissa maissa, mutta Yhdysvalloissa niitä saatetaan käyttää oikeudenkäynnissä todistusaineistona (ei pelkästään keinona kartoittaa lapsen ajatuksia) ja myös lasta itseään vastaan, mikäli hänen arvioidaan ajattelevan jotenkin ”vinoutuneesti”. Osa selityksenä tähän Pranzo näkee psykologisten arvioiden roolin korostumisen juridisten perustelujen kustannuksella eritoten huoltoriitaoikeudenkäynneissä. Pahimmillaan seurauksena on saattanut olla vuosia kestäneitä pakotettuja tapauksia ja ”jälleenyhdistämisterapioita” teini-ikäisten lasten ja etävanhemman välillä. (Pranzo 2012, 285–287.)⁷

Näiden näkökohtien huomioiminen on tärkeää myös kanadalaisessa kontekstissa, jota valtaosa tämän tutkimuksen aineistosta edustaa. Vaikka Kanadan oikeusjärjestelmä eroaa joissakin suhteissa amerikkalaisesta järjestelmästä, tulee samantyyppinen perusasenne suhteessa lasten kuulemiseen esiin Kanadan oikeusministeriön verkkosivustoilla esitetyssä kuvauksessa lasten mielipiteen selvittämisen tavoista huoltoriitojen yhteydessä. Sivustolla esitellään laajasti asiantuntijoiden mielipitei-

⁷ Pranzon aineistona on ollut yli 300 oikeustapausta ruotsalaisista ja yhdysvaltalaisista tuomioistuimista.

tä, jotka sekä puoltavat että vastustavat lasten mielipiteen selvittämistä huoltoriidan sovittelun eri muodoissa ja instansseissa, mutta vastustaville argumenteille annetaan kuitenkin suhteellisen suuri painoarvo, eritoten huoltajuusarvioiden yhteydessä.⁸ Keskustelua lasten mielipiteen selvittämisestä huoltoriitojen yhteydessä käydään siis melko erityyppisessä kontekstissa kuin esimerkiksi Suomessa.

Aineistohakujen perusteella etenkin amerikkalaista keskustelua huolto- ja tapaamisriidoista näyttää parisuhdeväkivallan (IPV) ohella vahvasti värittävän vieraannuttamisproblematiikka sekä sen ympärillä käyty kiista "vieraannuttamis-syndrooman" (PAS) olemassaolosta psykologisena oireyhtymänä. Tälle keskustelulle on leimallista, että se käydään lähes yksinomaan riitelevien vanhempien näkökulmasta ja heidän psyykkistä vointiaan tai tilaansa arvioiden. Tässä yhteydessä mielenkiintoinen on Diane Pranzon (2013, 47–84) esittämä havainto, että amerikkalaisissa huoltajuusoikeudenkäynneissä psykologien rooli painottuu vahvasti oikeuspsykologian suuntaan eli raportointiin, todistajana toimimiseen sekä testien ja haastattelujen tulosten esittelemiseen oikeudelle. Vanhempia koskevissa psykologisissa arvioissa käytetään Pranzon mukaan myös korostetusti diagnostista kieltä, jossa otetaan suoraan kantaa erilaisiin vanhempien käyttäytymisen piirteisiin ("narsistinen", "persoonallisuushäiriöinen", "paranoidinen", "harhainen"). Vieraannuttamisen tulkitseminen nimenomaan psykologisen oireyhtymän kehyksessä voidaan ymmärtää myös tätä taustaa vasten.

Vieraannuttamista ilmiönä voidaan tarkastella eräänlaisena huolto- ja tapaamisriitojen ääripäänä samalla tavoin kuin eronjälkeistä vainoa, joka saattaa niinikään viranomaisten suuntaan näyttäytyä huoltoriitana (ks. esim. Nikupeteri & Laitinen 2017, 20). Vieraannuttaminen ei ilmiönä ole yhtä vahvasti sukupuolittunut kuin eronjälkeinen vaino, jossa tekijöistä valtaosa on miehiä (ks. esim. Nikupeteri 2016, 40). Myös tämän tutkimuksen aineistossa korostuu, että huolto- ja tapaamisriidoissa on tärkeää erottaa omaksi ryhmäkseen läheissuhdeväkivaltaa (esimerkiksi vainoamista), seksuaalista hyväksikäyttöä ja vieraannuttamista tai niitä koskevia syytöksiä sisältävät riidat, jotka vaativat vahvempaa moniammatillista interventiota.

Kaiken kaikkiaan tämän tutkimuksen tuloksia tulkittaessa on siis syytä huomioida aineiston vahva painotus kanadalaiseen sosiaaliturva- ja oikeusjärjestelmään ja lasten mielipiteen selvittämisen asemoituminen voimakkaasti osallisuusdiskurssiin. Useiden Suomessa ilmaisten palvelujen (esimerkiksi olosuhdeselvityksen/huoltajuusarvion) maksullisuus selittää tarvetta kehittää rinnalle edullisempia ja "ketterämpiä" vaihtoehtoja vanhempien taloudellisten lähtökohtien erilaisuuden taasaamiseksi. Huoltajuusarvioiden psykologisoituminen sekä erilaisten psykologisten testien yleistyminen herättää puolestaan kysymyksiä siitä, miten testaaminen ja

⁸ "Most experts and practitioners hold the same view about the role of children's wishes in custody assessments as they do about children's wishes in mediation. They resist giving children's wishes much weight in family assessment recommendations, except in certain cases when children are older and the issues are delimited /.../ This resistance is motivated by the rationality and authenticity concerns /.../ as well as a mandate to serve the child's best interests, which most experts and practitioners believe does not always coincide with the child's best interests." (Department of Justice 2021.)

haastattelut vaikuttavat lapsen psyykkisen hyvinvointiin etenkin tilanteessa, jossa lapsen mielipiteitä voidaan testata useaan kertaan ja ääritapauksessa käyttää todistusaineistona häntä itseään vastaan (vrt. Pranzo 2012).

8.2. Suojelun ja osallisuuden välinen jännite

Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella näyttää siltä, että suojelun ja osallisuuden välinen jännite rakenteistaa vahvasti 2010-luvulla käytyä kansainvälistä keskustelua lasten kuulemisesta vanhempien eron yhteydessä. Jaottelu kehystää lähes jokaista tämän tutkielman aineistoon valikoitunutta artikkelia. Kuvaavaa on kuitenkin, että seulaan ei edes manuaalihakujen kautta tarttunut yhtään sellaista artikkelia, jossa aihetta olisi lähestytty ennen kaikkea suojelun näkökulmasta ja sitä vahvasti puolustaen. Yksi tätä tilannetta selittävä tekijä on YK:n lasten oikeuksien sopimus, jonka ratifiointi pakotti valtiot huomioimaan sopimuksen artiklan 12 asettamat velvoitteet uudella tavalla paitsi omassa lainsäädännössään myös lasten mielipiteen selvittämisen käytännöissä sosiaalitoimesta perheoikeuteen. Samaan aikaan ajoittui myös yleisempi lapsen asemaan ja lapsuuden tutkimukseen liittynyt paradigmanmuutos, joka on sittemmin näkynyt niin sosiaalitieteissä kuin perheoikeuden alueella (ks. tämän tutkielman alaluku 3).

Tuloksia tulkittaessa ja johtopäätöksiä tehtäessä onkin huomioitava se, että kaikki aineistoon valikoituneet artikkelit edustavat niin sanottua lapsen oikeuksien koulukuntaa, jonka taustalla on filosofisempi ajatus lapsista toimintaan ja rationaaliin harkintaan kykenevinä subjekteina, ei niinkään suojelun haavoittuvina kohteina. Artikkelien kirjoittajista Rachel Birnbaum on ollut aktiivisesti ajamassa lapsen oikeuksien ja osallisuuden lisäämistä perheoikeuden kontekstissa Kanadassa ja osallistunut eritoten Views of the Child -hankkeen toteuttamiseen ja evaluointiin (ks. Birnbaum 2017; Birnbaum & al. 2016; Hayes & Birnbaum 2020). Perinteisempi perheoikeudellinen koulukunta, jonka lähtökohtana on ollut ”lapsen edun” käsite, on puolestaan suhtautunut pidättyväisemmin erityisesti lasten kuulemiseen oikeudenistunnoissa tai tuomarin haastattelussa, mutta myös lasten mielipiteen selvittämiseen huoltoriitakontekstissa ylipäätään. Taustalla on ollut muun muassa huoli lasten lojaalisuusristiriidoista, useiden kuulemisten ja testaamisten traumatisoivasta vaikutuksesta lapsiin sekä siitä, että lapset joutuvat oikeudenkäynnissä osapuoliksi vanhempiensa riitaan, joka oikeudenkäynnin vaikutuksesta usein kärjistyy.⁹ Aineistossa näkyvä lasten osallisuuden ja oikeuksien painotus edustaa siis ainoastaan yhtä – tosin tällä hetkellä ainakin sosiaalityön tutkimuskeskusteluissa dominoivalta vaikuttavaa – lähestymistapaa aiheeseen.

Kanadan hallitukselle vuonna 2009 tekemässään arvioissa lasten osallisuudesta erilaisiin sovitteluprosesseihin Rachel Birnbaum toteaa myös, että aiheesta ei vallitse

⁹ Näistä koulukuntaeroista ks. esim. Birnbaum 2009; Fotheringham & al. 2013, 313–314.

yksimielisyyttä edes tutkijoiden kesken ja että erilaisista pilottihankkeista on vaikea vetää yhtenäisiä johtopäätöksiä niiden heterogeenisuuden, täsmälouheen sekä rahoituksen lyhytaikaisuuden vuoksi (Birnbaum 2009, 61; tästä ks. myös Muukkonen & Vaitomaa 2021, 16). Tuomioistuinten intressinä lasten osallistamiselle on pikemminkin oikeuden päätöksenteon helpottaminen kuin lasten osallisuuden edistäminen sinänsä (Birnbaum 2009, 49). Raportissa käydään lyhyesti läpi eri puolilla maailmaa kokeilussa olevia malleja ja hankkeita lasten osallistamisesta vanhempien eron erilaisiin sovittelutapoihin (emt., 49–60). Tämän tutkimuksen tavoitteiden kannalta hyödyllisin on raportissa esitetty yhteenveto niistä näkökohdista, jotka lasten osallistamisessa olisi huomioitava. Näitä näkökohtia ovat lapsen ikä, hänen kognitiivinen ja emotionaalinen kehitystasonsa, lapsen halukkuus tulla haastatelluksi, lapsen turvallisuuden asettaminen etusijalle, luottamuksellisuutta koskevien näkökohtien seittäminen sekä raportin käyminen yhdessä läpi lapsen kanssa hänen haluamiensa kohtien poistamiseksi, lasta haastattelevien pätevyiden ja ammattitaidon varmistaminen, kielellisten ja kulttuuristen rajoitteiden huomioiminen ja niistä huolehtiminen sekä jatkuvan tutkimus- ja arviointitiedon tarjoaminen toimivista ja ei-toimivista tavoista lasten osallistamiseksi (emt., 61–62).

Kirjallisuuskatsauksen tulosten pohjalta suojelun ja osallisuuden väliseen jännitteeseen lapsen mielipidettä selvitetessä on huolto- ja tapaamisriitatilanteissa vaikea löytää mitään patenttiratkaisua. Tärkeää on huomioida konfliktin vaikeuden ja kroonisuuden aste: mitä vaikeammasta konfliktista on kyse, sen suurempaan rooliin lapsen turvallisuutta ja suojelua koskevat näkökohdat tilanteessa nousevat. On huomionarvoista, että myöskään lasten osallisuuden ohjelmalliset puolestapuhujat eivät omassa arviossaan suosittelle esimerkiksi VCR-raportin tyyppistä ”kevytkuulemista” korkean konfliktitason huoltoriitoihin, joihin liittyy manipulaation riski tai epäilyjä väkivallasta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai vieraannuttamisesta (ks. Birnbaum & al. 2016, 174). Lapsen mielipiteen selvittäminen on kuitenkin näissä tapauksissa aivan erityisen tärkeää, joskin sen tapoja on tarkkaan punnittava. Kuten Fotheringham ja kumppanit (2013, 314) huomauttavat, juuri perheväkivaltaa sisältävässä tilanteessa lapsen kuulematta jättäminen ja yksinomaan ammattilaisarvioon perustuva näkemys ”lapsen edusta” voi esimerkiksi oikeudessa johtaa kohtalokkaisiin virheratkaisuihin. Johanna Vaitomaa (2021, 46) muotoilee saman asian toteamalla, että eroriitaan, eronjälkeiseen konfliktiin ja väkivaltaan/vainoon toimivat erilaiset ratkaisukeinot. Tilanteiden, kontekstien ja yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen on siis avainasemassa.

Sosiaalityössä osallisuusdiskurssi näkyy usein paitsi vahvana ihmisoikeuspainotuksena myös lasten toimijuuden ja kyvykkyyden korostamisena. Osallisuus on kuitenkin käytännössä paljon muuta (ja jopa ennen kaikkea muuta) kuin abstrakteja periaatteita ja oikeuksien julistuksia. Ennen kaikkea osallisuus on asiakkaan – tässä tapauksessa lapsen – subjektiivinen kokemus kuulluksi tulemisesta. Tämä kokemus syntyy aina vuorovaikutuksen tuloksena. Sille voidaan yrittää luoda edellytyksiä, mutta kokemusta ei voida pakottaa eikä se välttämättä synny aikuisten ponnistuk-

sista huolimatta (vrt. Hotari & al. 2013, 150–151). Lain kirjauksena tai periaatteena osallisuudella ei siksi ole kovinkaan suurta merkitystä, ellei se käänny konkreettiseksi työkäytännöiksi vuorovaikutustilanteessa. Kaikkein hienovaraisimmalla tasolla osallisuus on kohtaamisessa sitä, mitä ei pueta sanoiksi: se tulee esiin pienissä vivahdeissa, mikroilmeissä ja -eleissä, äänensävyissä, kaikessa siinä, minkä kautta toiselle viestitään kuuntelemisesta, välittämisestä ja kiinnostuksesta. Tästä näkökulmasta hollantilaistutkijoiden keskusteluanalyttisesti virittynyt tutkimus vuorovaikutustilanteiden haasteista lasten ja sosiaalityöntekijöiden tapaamisissa on osallisuuden ytimessä (ks. van Nijnatten & Jongen 2011). Osallisuuden ensi askel on aina kohtaaminen ja kuunteleminen. Tämä on myös aineiston lasten päällimmäinen viesti aikuisille: ”Olkaa kärsivällisiä ja kuunnelkaa. Lapsille nämä jutut ovat vaikeita”¹⁰ (lapsen neuvo asianajajille – Birnbaum & al. 2011, 412).

8.3 Välineitä suomalaiselle sosiaalityölle?

Tämän tutkimuksen pohjimmaisena tavoitteena oli löytää keinoja, joita viimeaikainen kansainvälinen tutkimuskeskustelu tarjoaisi sosiaalityöntekijän käyttöön lapsen äänen esiin saamiseksi huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä (ks. Luku 4). Näitä keinoja on kartoitettu myös äskettäin ilmestyneessä Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa -hankkeen Vaativan erotyön käsikirjassa (2021), joka paneutuu laajemmin huoltoriitojen dynamiikkaan, lapsen asemaan niissä sekä sosiaalitoimen palvelujärjestelmän ja oikeuslaitoksen keinoihin auttaa perhettä ja lasta tässä tilanteessa. Käsikirjassa esitellään varsin kattavasti vaativia erotilanteita, niiden erilaisia turvallisuusriskejä ja konfliktitasoja, erityisosaamista ja -työskentelyä vaativia tilanteita sekä lasten kanssa työskentelyä ja heidän tukemistaan huoltoriidan keskellä. Kotimaisia kehityshankkeita tällä saralla jatkossa ovat moniammatillisen riskinarviointimenetelmän edelleen kehittäminen, vaativien erojen moniammatillisten työryhmien perustaminen OT-keskusten yhteyteen sekä vaativiin eroihin liittyvän koulutuksen ja osaamisen vahvistaminen (Särkelä 2021, 56).

Huolto- ja tapaamisriitoihin liittyvää työskentelyä ollaan siis kehittämässä valtakunnallisesti, ja kehittämistyössä painopiste näyttää olevan ennen kaikkea moniammatillisessa verkostotyöskentelyssä (vrt. Särkelä 2021; Heikkinen 2021; Heikkinen & Vaitomaa 2021) sekä riskinhallinnan ja arvioinnin menetelmien kehittämisessä (Stenroos & Vaitomaa 2021). Verkostotyöskentely on ennen kaikkea erilaisten osaamisten yhdistämistä ja kokoamista samaan prosessiin, jonka johtamisessa sosiaalityöntekijät tulevat todennäköisesti olemaan avainasemassa (vrt. Heikkinen 2021, 75). Verkostotyöskentelyn vahvuutena, mutta myös haasteena on sen tietynlainen labiilius ja monipaikkaisuus; työskentelyn onnistuminen on pitkälti verkoston johtajan prosessiosaamisen ja vuorovaikutustaitojen varassa. Yhtenäisten arviointimenetelmien kehittäminen ja pilotointi sekä työntekijöiden koulutus niiden käyttöön tuo

¹⁰ ”Be patient and just listen. It’s hard for kids.”

toivottavasti jatkossa työskentelyyn yhtenäistä rakennetta ja strukturoi myös yhteistyötä muiden verkoston toimijoiden kanssa.

Lastensuojelussa huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä puhutaan paljon tarpeesta siirtää fokus pois riitelevistä vanhemmista lapseen. Ongelmana on se, että lastensuojelulla on kovin vähän konkreettisia välineitä tämän asiointilan aikaansaamiseksi. Myös tuomioistuin on usein voimaton vanhempien vuosia jatkuvien oikeusprosessien äärellä. Huolto- ja tapaamisriidoissa tyypillistä onkin, että viranomaisins-tanssit, joiden tulisi vastata lapsen hyvinvoinnista, muuttuvat riidan välikappaleiksi ja sen ylläpitäjiksi (Nikupeteri & Laitinen 2021, 22–23). Speaking for Themselves-hankkeessa kiinnostavaa oli se, että riita todellakin konkreettisesti siirrettiin pois vanhempien hallintavallasta, ja huomio sekä työskentely suunnattiin kokonaan lapsiin, joiden tukemiseksi terapeutin ja juridinen osaaminen yhdistettiin (terapeutti ja asianajaja vaihtoivat tietoja ja näkemyksiä työskentelyn aikana, ja terapeutin raportin sai ensimmäisenä lasten asianajaja). Tässä siis onnistuttiin konkreettisesti tekemään se, mistä lastensuojelussa jatkuvasti puhutaan.

Lasten tapaamisissa käytettyjen keinojen ja menetelmien tasolla tässä tutkimuksessa ei sen sijaan ole tullut esiin mitään sellaista konkreettista, mitä ei olisi käsitelty tavalla tai toisella jo aiemmassa kotimaisessa keskustelussa. Joissakin aineiston artikkeleissa (esim. Tyron-Smith & al. 2018; van Nijnatten & Jongen 2011) esiteltyt erilaiset lapsilähtöisen työskentelyn menetelmät (pelit, leikit, nuket, kortit, asteikot ja niin edelleen) ovat laajasti käytössä myös Suomessa, ja niitä on kehitelty esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liiton ja Pesäpuun piirissä. Lapsilähtöisen työskentelyn konkreettisia keinoja ja työmenetelmiä on kuvattu yksityiskohtaisesti myös Vaativan eroauttamisen käsikirjassa (ks. Isotalus 2021). Työskentelyssä yhdistyvät turvallisuuden varmistaminen sekä myönteisen minäkuvan ja lapsen toimijuuden vahvistaminen kuitenkin siten, että turvallisuus on tilanteissa aina etusijalla.

Tämän tutkimuksen tärkeimmät tulokset liittyvät lasten itsensä esiin tuomiin haasteisiin sekä ajatuksiin siitä, minkä he olivat kokeneet positiiviseksi tapaamisissa eri viranomaisten ja työntekijöiden kanssa. Haasteet voitaisiin tiivistää kolmeen asiaan: resurssit (erityisesti prosesseja koskeva informaatio ja aika), kohtaaminen (kuunteleminen, vakavasti ottaminen, ystävällisyys) ja luottamus (kerrotun luottamuksellisuus, kontakti työntekijään, puolueettomuus). Positiiviseksi asiaksi lapset kokivat ylipäätään sen, että saivat tilaisuuden puhua tilanteestaan jonkun kanssa ja päästä jakamaan sen aiheuttamaa tunnetaakkaa. Nämä havainnot korostavat kohtaamisosallisuuden merkitystä ja sen perustavien haasteiden samankaltaisuutta yli sosiaalihuolto- ja palvelujärjestelmien maakohtaisten erojen. Lapset tulisi tapaamisissa aina kohdata enemmän kuin informaation lähteinä – itsenäisinä toimijoina, joita työskentelyn on tarkoitus auttaa jäsentämään omia ajatuksiaan, tunteitaan ja elämänsä (vrt. Nijnatten & Jongen 2011).

Samalla on tärkeä muistaa, että aivan kuten aikuiset myös lapset kaipaavat tietoa prosesseista, oikeuksistaan ja toimintamahdollisuuksistaan. Tieto lisää hallinnan tunnetta, ja kuulluksi tuleminen kokemus puolestaan lisää tunnetta välittämisestä ja omien mielipiteiden merkityksestä. ”Haluan paljon yksityiskohtia siitä, mitä on me-

neillään”¹¹, ”Olkaa tosi kilttejä lapsille, me halutaan tietää, että me ollaan tärkeitä”¹² (lasten vastauksia kysymykseen ”Minkä viestin lähettäisit asianajajalle?”, ks. Birnbaum & al. 2011, 412). Näihin lasten kommentteihin tiivistyy kaksi tämän tutkimuksen keskeistä havaintoa, joka tukevat lasten osallisuuden merkitystä: tiedon ja kohtaamisen tärkeys. Luottamuksen rakentamiseen tarvitaan molempia.

¹¹ ”I want lots of details about what is going on.”

¹² ”Be really gentle with kids. We need to know that we are important.”

LÄHTEET

a) Kirjallisuus ja artikkelit

- Arajärvi, Terttu & Koski, Maija-Liisa (1989) *Lapsi ja avioero*. Helsinki: WSOY.
- Aaltonen, Anna-Kaisa (2000) Ajatuksia ja kokemuksia perheoikeudellisten asioiden käsittelystä tuomioistuimissa. *Oikeus* 29(3), 378–383.
- Aaltonen, Anna-Kaisa (2009) *Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa*. Helsinki: Edita.
- Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Alanen, Leena j& Karila, Kirsti (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Allardt, Erik (1964) *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Helsinki: WSOY.
- Anderson, Shayne & Anderson, Stephen & Palmer, Kristi & Mutchler, Matthew & Baker, Louisa (2011) Defining High Conflict. *The American Journal of Family Therapy*, 39, 11–27.
- Austin, William & Dale, Milfred & Kirkpatrick, H.D. & Flens, James (2011) Forensic Expert Roles and Services in Child Custody Litigation: Work Product Review and Case Consultation. *Journal of Child Custody*, 8(1-2), 47-83. DOI: [10.1080/15379418.2010.547444](https://doi.org/10.1080/15379418.2010.547444).
- Autonen-Vaaraniemi, Leena (2019) Perheammattilaisten asennoituminen vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevat kehykset erotyössä. *Janus* 27(4), 362–378.
- Auvinen, Maija (2002) *Huoltoriita ja sosiaalitoimi*. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) *Lapsen asema erossa*. Helsinki: Talentum, 110–168.
- Auvinen, Maija (2006) *Huoltoriidat tuomioistuimissa – Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. Helsinki. Väitöskirja.
- Aveyard, Helen (2014) *Doing a literature review in Health and Social Care. A practical guide*. Open University Press.
- Bergman, Ann-Sofie & Rejmer, Annika (2017) Parents in child custody disputes: Why are they disputing? *Journal of Child Custody*, 14(2–3), 134–150.
- Birnbaum, Rachel (2009) *The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review*. Department of Justice, Canada. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/pdf/vcsdm-pvem.pdf>.
- Booth, Alan & Amato, Paul (2001) Parental Predivorce Relations and Offspring Post-divorce Well-being. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 63(1), 197–212.
- Bowlby, John (1953) *Child Care and the Growth of Love*. Lontoo: Penguin Books.
- Broberg, Mari (2010) *Uusperheen voimavarat ja lasten hyvinvointi*. Helsinki: Väestöliitto.

- Brownridge, Douglas (2006) Violence against women post-separation. *Aggression and Violent Behavior* 11(5), 514 – 530.
- Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2016a) Child welfare removals by the state - complex and controversial decisions. Teoksessa Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (toim.) *Child Welfare Removals by the State: A Cross-Country Analysis of Decision-Making Systems*. Oxford Scholarship Online: October 2016, 1-17. E-kirja. DOI:10.1093/acprof:oso/9780190459567.003.0001. [Luettu 30.8.2021.]
- Cashmore, Judith & Parkinson, Patrick (2011) Reasons for disputes in high conflict families. *Journal of Family Studies*, 17(3), 186–203.
- Castrén, Anna-Maija (2008a) Päättökö sukulaisuus? Verkostonäkökulma perhe- ja sukulaisuussuhteisiin eron jälkeen. Teoksessa Sevon, Eija & Notko, Marianne (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Gaudeamus, 233-256.
- Castrén, Anna-Maija (2008b) Post-Divorce Family Configurations. In Widmer, Eric & Jallinoja, Riitta (eds.) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Bern: Peter Lang, 233-253.
- Castrén, Anna-Maija (2018) Lojallisuuden vaativat sidokset. Teoksessa Petteri Eerola & Henna Pirskanen (toim.): *Perhe ja tunteet*. Helsinki: Gaudeamus, 165–181.
- Clemente, Miguel & Padilla-Racero, Dolores (2016) When courts accept what science rejects: Custody issues concerning the alleged "parental alienation syndrome". *Journal of Child Custody*, Vol. 13(2-3), 126-133.
- Dallam, Stephanie; Silberg, Joyanna (2016) Recommended treatments for "parental alienation syndrome" (PAS) may cause children foreseeable and lasting psychological harm. *Journal of Child Custody*, Vol. 13(2-3), 134-143.
- DiPrizito, Tiffany (2016) Play by the Rules: Why States should adopt Uniform Court Rules for Forensic Psychologists in Child Custody Evaluations. *Family Court Review*, Vol. 54(3), 512–524.
- Douglas, Gillian & Murch, Mervyne & Miles, Claire & Scanlan, Lesley (2006). Research into the Operation of Rule 9.5 of the Family Proceedings Rules 1991: Final Report to the Department of Constitutional Affairs. Cardiff Law School. http://familieslink.co.uk/download/jan07/familyprocrules_research.pdf.
- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa – Kokeuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämiseksi. Soccan ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja 8/2006. Helsinki: Yliopistopaino.
- Eskola, Jari & Suoraranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fagerström, Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu – Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Helsinki: THL.
- Fink, Arlene (2005) *Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to the Paper*. Thousand Oaks: Sage.

- Gallala-Arndt, Imen (2015) The Impact of Religion in Interreligious Custody Disputes: Middle Eastern and Southeast Asian Approaches. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 63(4), 829–858.
- Haavisto, Vaula & Bergman-Pyykkönen, Marina & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2014) Perheasioiden sovittelun uudet tuulet – havaintoja, mallinnuksia ja arvioita FASPER-hankkeen pohjalta. Helsinki: Suomen sovittelufoorumi ry.
- Hakalehto, Suvianna (2018) Lapsioikeuden perusteet. Helsinki: Alma Talent.
- Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2012) Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Halila, Ritva & Kaukonen, Päivi & Malja, Marjo & Savola, Suvi (toim.) (2019) Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskukset. LAPE-muutosohjelmassa tehdyn valmistelutyön loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:30. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161534/STM_Rap_2019_30_Lasten_nuorten_ja_perheiden_osaamis_ja_tukikeskukset.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Hannuniemi, Anja (2015) Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Oikeussosiologinen tutkimus. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hautanen, Teija (2017) Vain vanhempien parisuhdeasia? Väkivallan arviointi huoltoriidoissa. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 121–137.
- Heikkinen, Emmi (2021) Moniammatillisuus vaativan eroauttamisen tukena. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 70–79.
- Heikkinen, Emmi & Vaitomaa, Johanna (2021) Rinnakkaisvanhemmuuden tukeminen moniammatillisesti. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 128–137.
- Hetherington, Mavis & Stanley Hagan, Margaret (1997) The effects of divorce on fathers and their children. Teoksessa Lamb Michael (toim.) The role of the father in child development. New York: John Wiley & sons, s. 191–211.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.). Lastensuojelun ytimissä. Tampere: THL, 149–164.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: WS Bookwell Oy, 165–193.
- Hurtig, Johanna & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2014) Väkivallan kohtaaminen rakenteellisen oikeudenmukaisuustyön kysymyksenä. Teoksessa Pohjola,

- A. & Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.). Rakenteellinen sosiaalityö. Unipress (ei painopaikkaa), 250–280.
- Hämäläinen, Juha (2012) Huoltoriidan kallis hinta – eroauttamisen rakenteet ja kustannukset. Teoksessa Aapola-Kari, Sinikka & Nivala, Annina & Tonttila, Teea (toim.): Nuoren tukeminen vanhempien erotessa – tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto, Helsinki, 14–26.
- Isotalus, Heli (2021) Lapsen kanssa työskentely konfliktitilanteissa – lähtökohtana lapsen oikeudet ja hyvinvointi. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 138–151.
- Jaakola, Anne-Mari (2020) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos. Jyväskylä: Grano Oy. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/23436/urn_isbn_978-952-61-3435-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- James, Allison & James, Adrian (2012) *Kery Concepts in Childhood Studies*. Lontoo: Sage.
- Juurikko, Annika & Kalmari, Hanne (2016) Erotilanteen palveluilla kohti sovinnollisuutta. Suunnitelma kansallisen ja maakunnallisen toimeenpanon tueksi (projektisuunnitelma). Sosiaali- ja terveysministeriön verkkojulkaisu: <https://verkkojulkaisut.valtioneuvosto.fi/stm/zine/15/pdf>. Luettu 12.8.2021.
- Kallio, Tomi J. (2006) Laadullinen review-tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. *Hallinnon tutkimus* 2, 18–28.
- Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä - lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, psykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopistopaino. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66650/978-951-44-8201-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Koulu, Sanna (2019) Lapsenhuoltolain uudistus ja ymmärrys perheestä. *Janus* 27(4), 413–421.
- Kinnunen, Jaana & Kaunisto, Jasmin & Kumpuniemi, Minna & Marttala, Pia (2017) Lapsen kuuleminen ja lapselta saadun tiedon huomioiminen vainoa sisältävissä erotilanteissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) Valosta varjoon – eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrin selviytymisen tukeminen. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 187–211.
- Kääriäinen, Aino (2008) *Ero haastaa vanhemmuuden*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Kääriäinen, Aino (2019) Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksissä. *Janus* 27(4), 379–394.
- Larson, Kimberly & McGill, Joseph (2010) Adolescent Input Into Custody Decisions: Evaluating Decision-Making Capacities. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 10(2), 133-144. DOI [10.1080/15228930903446708](https://doi.org/10.1080/15228930903446708).

- Linnanmäki, Kirsikka (2019) Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. Lapsioikeutta, sovitteluteoriaa ja empiriaa yhdistävä tutkimus. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Alma Talent.
- Linnavuori, Hannariikka (2007) Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13389/9789513929404.pdf>.
- Lubit, Roy (2019) Valid and invalid ways to assess the reason a child rejects a parent: The continued malignant role of “parental alienation syndrome”. *Journal of Child Custody*, Vol. 16(1), 42–66.
- Marques, T.M. & Narciso, Isabel & Ferreira, Luana (2020) Empirical Research on Parental Alienation: A Descriptive Literature Review. *Children and Youth Services Review*, Vol. 119(4), 105572. DOI: [10.1016/j.childyouth.2020.105572](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105572).
- Mercer, Jean (2019) Examining Parental Alienation Treatments: Problems of Principles and Practices. *Child & Adolescent Social Work Journal*, Vol. 36(4), 351–363.
- Muukkonen, Tiina (2008) Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena. Teoksessa Muukkonen, Tiina (toim.) *Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa*. Helsinki: Yliopistopaino, 145–162.
- Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Tampere: THL, 165–175.
- Muukkonen, Tiina & Vaitomaa, Johanna (2021) Johdanto vaativaan erotyöhön ja Turvassa -hankkeen kehittämistyöhön. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 10–17.
- Neale Bren (2002). *Dialogues with Children. Children, divorce and citizenship. Childhood*, 9(4), 455–475.
- Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Väitöskirja. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turenki: Hansaprint. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62627/Nikupeteri_Anna_ActaE_204_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2017) Vaino väkivaltana ja yhteiskunnallis-ammattillisena kysymyksenä. Teoksessa Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) *Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen - varjosta valoon*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 19–41.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2021) Vaativat ero- ja huoltoriidat ammatillisen auttamisen haasteina. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 60–69.
- Nurmela, Niina (2019) Alkavan huoltoriidan tunnistaminen ja ammatillinen kohtaaminen. Julkaisussa Orjasniemi, Tarja & Romakkaniemi, Marjo & Tauro, Tan-

- ja-Maria (toim.): Tutkiva sosiaalityö. Muuttuvat rajat ja vastuut – globaali ja lokaali sosiaalityössä. *Talentia-lehti*. Sosiaalityön tutkimuksen seura, 153–166. <https://talentia.e-julkaisu.com/2019/tutkivasosiaalityo/docs/tutkivasosiaalityo2019.pdf>.
- Nurmela, Niina & Kaittila, Anniina (2019) Lapsiperheiden eropalveluiden kehittäminen sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmässä. *Janus* 27(4), 422–429.
- Pajulammi, Henna (2014) *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Väitöskirja, Lapin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki: Alma Talent.
- Panttila, Raija (2005) *Kahden kodin lapsuus*. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen. Helsinki: SOCCA.
- Parkinson, Patrick & Cashmore, Judy & Single, Judi (2007). Parents' and children's views on talking to judges in parenting disputes in Australia. *International Journal of Law, Policy and the Family*, Vol. 21(1), 84–107.
- Petticrew, Mark & Roberts, Helen (2006) *Systematic Reviews in the Social Sciences*. Oxford: Blackwell.
- Pirjatanniemi, Elina (2017) Lapsen oikeuksien yleissopimus ja lasten oikeus palveluihin. Teoksessa Nykänen, Eeva & Kalliomaa-Puha, Laura & Mattila, Yrjö (toim.): *Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen*. Helsinki: THL (E-kirja, luku 4).
- Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki; Gaudeamus, 19–74.
- Polak, Shely & Saini, Michael (2019) The Complexity of Families Involved in High Conflict Disputes: A Postseparation Ecological Transactional Framework. *Journal of Divorce & Remarriage*, Vol. 60(2), 117–140.
- Pranzo, Diane (2012) Children's rights and children's voices in contested custody and visitation cases in Sweden and the US. *Childhood*, Vol. 20(2), 283–290.
- Pranzo, Diane (2013) *Child custody and visitation disputes in Sweden and the United States: A study of love, justice, and knowledge*. Plymouth: Lexington Books.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18(4), 324–336.
- Pösö, Tarja (2011). *Combatting child abuse in Finland: From family to child-centered orientation*. Teoksessa Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (toim.) *Child protection systems. International trends and orientations*, 112–130. New York: Oxford UP.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.). *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Saini, Michael & Belcher-Timme, Robin & Nau, Daniel (2020) A Multidisciplinary Perspective on the Role, Functions and Effectiveness of Parenting Coordination. *Family Court Review*, Vol. 58(3), 658–672.
- Saini, Michael & Black, Tara & Lwin, Kirsten & Marshall, Alena & Fallon, Barbara & Goodman, Deborah (2012) *Child Protection Workers' Experience of Working*

- with High-conflict Separating Families. *Children and Youth Services Review* 34, 1309–1316.
- Saini, Michael & Birnbaum Rachel (2007) Unraveling the Label of 'High-Conflict': What Factors Really Count in Divorce and Separated Families. *Ontario Association of Children Aid Societies Journal* 51 (1), 14–20.
- Satka, Mirja (2014) Matkalla näyttöön perustuvaan tutkittuun tietoon. *Janus*, Vol. 22(4), 321–333.
- Savola, Suvi & Kaukonen, Päivi (2018) Osaamis- ja tukikeskus (OT-keskus): vaativat eropalvelut. Raportissa Bildjuschkin, Katriina (toim.) *Eropalveluilla kohti sovinollisuutta*. THL, Työpapereita 40/2018, 10–11. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137330/URN_ISBN_978-952-343-257-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Savolainen Matti (1984). *Lapsen huolto- ja tapaamisoikeus*. Helsinki.
- Shaw, Morgan (2019) Misperceptions and misapplications of research in family law cases: Myths of “Parental Alienation Syndrome” and implanted false memories. *Journal of Child Custody*, Vol. 16(1), 1–6.
- Simons, Ronald & Kuei-Hsiu, Lin & Gordon, Leslie & Conger, Rand & Lorenz, Frederick (1999) Explaining the Higher Incidence of Adjustment Problems Among Children of Divorce Compared with Those in Two-Parent Families. *Journal of Marriage & The Family*, 61(4), 1020–1033.
- Sullivan, Matthew & Burns, Annette (2020) Effective Use of Parenting Coordination: Considerations for Legal and Mental Health Professionals. *Family Court Review*, Vol. 58(3), 730–746.
- Sutinen, Päivi (2005) *Vanhempana ja aikuisena uusperheessä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, käyttäytymistieteellinen tiedekunta, kasvatustieteen laitos. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19826/vanhempa.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Stenroos, Paula & Vaitomaa, Johanna (2021) Lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia uhkaavien riskitekijöiden arviointi. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 102–112.
- Särkelä, Antti (2001) *Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön*. Tampere: Vastapaino.
- Särkelä, Riitta (2021) OT-keskukset – mitä, miten, miksi? Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 48–56.
- Talvenkorpi, Heidi (2018) Pitkittyneet huolto- ja tapaamisriidat – erityis- ja vaativan tason kehittäminen LAPE-hankkeessa. LAPE-Uusimaa, diaesitys verkossa: <https://slideplayer.fi/slide/14170552/>.
- TENK, Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi (E-kirja).
- Vaitomaa, Johanna (2021) Eronneiden vanhempien ja lapsen palvelupolku. Teoksessa Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 38–47.
- Valerio, Cassandra & Beck, Connie (2017) Testing in child custody evaluations: An overview of issues and uses. *Journal of Child Custody*, Vol. 14(4), 260–180.
- Valjakka, Eeva (2002) Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmila, Marjukka (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: Alma Talent, 35–110.
- Valtonen, Marjo Rita (2005) Tapaustutkimus poliisin esitutkinnan dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma. Helsinki: Arkistoyhdistyksen julkaisuja 10.
- Vatanen, Anna (2016). Keskustelunanalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Stevanovic, Melissa & Lindholm, Camilla (toim.). Keskustelunanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino, 312–330.
- Vuori, Jaana (2021). Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa Vuori, Jaana (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. [Luettu 23.4.2021.]
- Väyrynen, Kristiina (2008) Lapsen tuska huoltoriidassa. Elämää vanhempien välissä. Ammatillinen lisensiaatintutkimus, Jyväskylän yliopisto, kehitys- ja kasvatuspsykologian erikoistumiskoulutus. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/19004/URN_NBN_fi_jyu-200810235825.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Wallerstein, Judith & Blakeslee, Sandra (1991) Avioeron jälkeen. Keuruu: Otava.
- Wallerstein, Judith & Blakeslee, Sandra (1989) Second Chances: Men, Women, and Children a Decade After Divorce. New York: Ticknor & Fields.
- Warshak, Richard (2015) Ten parental alienation fallacies that compromise decisions in court and in therapy. *Professional Psychology : Research and Practice*, Vol. 46(4), 235–249.
- Winter, Karen (2011) Building Relationships and Communicating with Young Children. New York: Routledge.
- Yliruka, Laura & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018). Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. THL, työpapereita 16/2018. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136378/URN_ISBN_978-952-343-117-1.pdf?sequence=1.

b) Järjestöjen ja julkisten toimijoiden verkkosivut

- Department of Justice (2021) Voice and Support: Programs for Children Experiencing Parental Separation and Divorce. Government of Canada, Department of Justice. Kanadan oikeusministeriön verkkosivusto: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/2004_2/p5.html.

- Ensi- ja turvakotien liitto (2016) Selvitys eroauttamisen palveluista Suomessa. Verkkojulkaisu: <https://verkkojulkaisut.valtioneuvosto.fi/stm/wp-content/uploads/sites/3/2016/10/Selvitys-eroauttamisen-palveluista-15-8-2016-final-3.pdf>. Luettu 12.8.2021.
- Ensi- ja turvakotien liitto (2019) Yhteistyövanhemmuus. Verkkosivut: <https://ensija-turvakotienliitto.fi/tukea-ammattilaiselle/ero-lapsiperheessa/yhteistyovanhemmuus/>. Luettu 27.8.2021.
- Julkaisufoorumi (2021) Suosiiko JUFO-luokitus tai yliopistojen rahoitusmalli kansainvälistä julkaisemista? Verkkosivut: <https://julkaisufoorumi.fi/fi/usein-kyttya-0#kysymys7>. [Luettu 9.12.2021.]
- Lapsiasiainvaltuutettu & Lastensuojelun keskusliitto & Väestöliitto (2010) Lapsen paras etusijalle eropalveluissa. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja, 14:2010. <https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37283467/10.11.2010.pdf/4e762d68-2d60-3f1e-9c7a-fc76a51eb831/10.11.2010.pdf?t=1426746777000>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2019) Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskukset. LAPE-muutosohjelmassa tehdyn valmistelutyön loppuraportti. STM:n raportteja ja muistioita, 2019:30. Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161534/STM_Rap_2019_30_Lasten_nuorten_ja_perheiden_osaamis_ja_tukikeskukset.pdf.
- THL (2021) Lapsiin kohdistuva väkivalta. Verkkosivut: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/hyvinvointi-ja-terveys/vakivallan-ehkaisy/lapsiin-kohdistuva-vakivalta>.
- THL (2019). ”Lapsenhuoltolakiin uudistuksia joulukuun alusta lukien”. Verkkojulkaisussa THL: Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lapsenhuoltolakiin-uudistuksia-joulukuun-alusta-lukien>.
- Turvassa -hanke 2019–2021. Apua lapsille, vanhemmille ja läheisille vaativissa erotilan-teissa. Ensi- ja turvakotien liitto. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/turvassa_apua_vaativiin_eroihin.

c) Lainsäädäntö ja viranomaislähteet

Avoliittolaki 411/1987

HE 88/2018 = Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HTL = Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta 190/2019

LOS = Yleissopimus lasten oikeuksista 60/1991

LSL = Lastensuojelulaki 417/2007

SHL = Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

d) Aineistolähteet (katsauksen pohjana olevat artikkelit)

- Birnbaum, Rachel (2017) Views of the Child Reports: Hearing Directly from Children Involved in Post-Separation Disputes. *Social Inclusion*, Vol. 5(3), (2017): 148–154.
- Birnbaum, Rachel & Bala, Nicholas & Boyd, John-Paul (2016) The Canadian Experience with Views of the Child Reports: A Valuable Addition to the Toolbox? *International Journal of Law, Policy and The Family*, 30(2), 158–178. DOI: [10.1093/lawfam/ebw004](https://doi.org/10.1093/lawfam/ebw004).
- Birnbaum, Rachel & Saini, Michael (2012) A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes. *Research on Social Work Practice* (Thousand Oaks), Vol. 22(4), 400–409.
- Birnbaum, Rachel & Bala, Nicholas & Cyr, Francine (2011) Children's Experiences with Family Justice Professionals in Ontario and Ohio. *International Journal of Law, Policy and Family* 25(3), 398–422.
- Fotheringham, Sarah & Dunbar, Jean & Hensley, Dale (2013) Speaking for Themselves: Hope for Children Caught in High Conflict Custody and Access Disputes Involving Domestic Violence. *Journal of Family Violence* (New York), Vol. 28(4), 311–324.
- Hayes, Michelle & Birnbaum, Rachel (2020) Voice of the Child Reports in Ontario: A Content Analysis of Interviews with Children. *Journal of Divorce & Remarriage* (NY) Vol. 61(5), 301–319.
- Quigley, Catherine & Cyr, Francine (2017) Children's perspectives on parenting coordination: Insights from the Montreal parenting coordination pilot project. *Journal of Child Custody* (Philad.) Vol. 14(2-3), 151–174.
- Turoy-Smith, Katrine & Powell, Martine & Brubacher, Sonja (2018) Professionals' views about child interviews for family law assessments. *Family Court Review* 56 (4), 607–622.
- van Nijnatten, Carolus & Jongen, Esli (2011) Professional conversations with children in divorce-related child welfare inquiries. *Childhood*, Vol. 18(4), 540–555.

Aihetta käsitteleviä pro gradu -tutkielmia 2010- ja 2020-luvuilla

- Cukurs, Minna (2018) Lapsi näkyväksi – lastensuojelun avohuollon asiakaslapsen oikeudet eroriitojen varjossa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalityö. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/1010138/296473/Cukurs%20Minna%20Pro%20gradu%20Sosiaality%C3%B6%202018.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
- Hilli, Ulla (2018) Huoltoriidat lastensuojelutarpeen arviointiprosessissa – sosiaalityöntekijän näkökulma. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/103559/1527677472_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

- Inkeroinen, Ermo (2016) Kärjistyneet huolto- ja tapaamisriidat. Maisteritutkielma, Lapin yliopisto, lapsioikeus. <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62632/Inkeroinen.Ermo.pdf?sequence=2>.
- Lainio-Jaakkola, Johanna (2017). Vieraannuttaminen – sosiaalityöntekijöiden näkemys vieraannuttamisen ehkäisemisestä. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, sosiaalityö. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/102658/1515067871.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Niinimaa, Kirsi-Marja (2018) Lastensuojelun sosiaalityön toimintamahdollisuudet vieraannuttamiskysymyksissä - lastensuojelun menettelytavat ja interventiokeinot lapsen suojelemiseksi. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, sosiaalityö. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/19925/urn_nbn_-fi_uef-20181177.pdf.
- Råman, Virpi (2019) Lastensuojelun avohuollon sosiaalityön rooli huoltajuuskiistoissa. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, sosiaalityö. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/105836/1558363873.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Siiri-Valovirta, Katri (2011) Sosiaalityön asiantuntijuus huoltoriitaselvityksissä. Pro gradu - tutkielma, Tampereen yliopisto, sosiaalityö. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/82323/gradu04865.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Sorokin, Marjaana (2014) Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta lapsen huolto- ja tapaamisriidassa – lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/43587/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201405281868.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Vanhakartano, Ulla (2021) ”Sivulliset uhrin” - ammattilaisten näkemyksiä lasten osallisuudesta vaativissa erotilanteissa. Pro gradu -tutkielman, Lapin yliopisto, sosiaalityö. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64696/Vanhakartano_Ulla.pdf?sequence=1&isAllowed=y.